TU Delft

Delft University of Technology

De provinciale bibliotheek van Friesland in Leeuwarden

Zijlstra, H

Publication date
2003

Document Version
Final published version

Citation (APA)
Zijlstra, H. (2003). *De provinciale bibliotheek van Friesland in Leeuwarden*. Delft University of Technology.

Important note
To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy
Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

This work is downloaded from Delft University of Technology.
For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to a maximum of 10.

BOUWEN IN NEDERLAND 1940 1970

CONTINUÏTEIT + VERANDERBAARHEID = DUURZAAMHEID

PROEFSCHRIFT HOOFDSTUK 4.3 BOUWTECHNOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE

PROVINCIALE BIBLIOTHEEK LEEUWARDEN

HIELKJE ZIJLSTRA

TU Delft
BOUWKUNDE

B O U W E N I N N E D E R L A N D 1 9 4 0 1 9 7 0

C O N T I N U Ï T E I T + V E R A N D E R B A A R H E I D = D U U R Z A A M H E I D

P R O E F S C H R I F T H O O F D S T U K 4 . 3 D E E L O N D E R Z O E K

PROVINCIALE BIBLIOTHEEK LEEUWARDEN

ARCHITECT: P. H. TAUBER

ONTWERP: 1958 – 1964

BOUW: 1964 – 1966

IR HIELKJE ZIJLSTRA
TECHNISCHE UNIVERSITEIT DELFT
FACULTEIT BOUWKUNDE

Afbeelding 4.3.1: luchtfoto van Leeuwarden met de Provinciale Bibliotheek. Bewerking door H. Zijlstra. Wetting, C., ***Leeuwarden in perspectief,*** **Leeuwarden 2000.**

INHOUDSOPGAVE

1	AANLEIDING	5
2	CONTEXT	
2.1	OPDRACHT	7
2.2	LOCATIE	13
2.3	ARCHITECT	21
2.4	TYPOLOGIE	25
2.5	ONTWERPPROCES	49
3	GEBOUW	63
3.1	IN WORDING (CONTINUÏTEIT)	63
3.1.1	RUIMTE	63
3.1.2	STRUCTUUR	66
3.1.3	MATERIE	70
3.1.4	VOORZIENINGEN	76
3.2	DE TAND DES TIJDS (VERANDERBAARHEID)	77
3.2.1	RUIMTE	77
3.2.2	STRUCTUUR	84
3.2.3	MATERIE	86
3.2.4	VOORZIENINGEN	88
3.3	OP DE LANGE DUUR (DUURZAAMHEID)	93
3.3.1	RUIMTE	93
3.3.2	STRUCTUUR	94
3.3.3	MATERIE	95
3.3.4	VOORZIENINGEN	90
4	CONCLUSIES	97
	SAMENVATTING	100
	SUMMARY	102
	LITERATUUR EN BRONNEN	105
	BIJLAGEN	
1	FUNCTIE ANALYSE TEKENINGEN PLATTEGRONDEN 1958 –'59 – '60 – '66 – '99	108
2	BOUWEN NAAR OPDRACHT CITATEN VAN P.H. TAUBER	111
	PERSOONSREGISTER	117

1 AANLEIDING

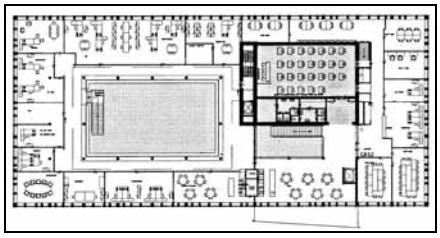
Uit de selectie van gebouwen die, in het kader van mijn promotieonderzoek, in aanmerking kwamen voor Bouwtechnologisch Onderzoek, is als bibliotheek gekozen voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Het gebouw ontstond uit een prijsvraag en bezit een schijnbaar tijdloze neutraliteit zowel in de plattegronden en doorsneden als in het materiaalgebruik van interieur en exterieur. Zie afbeeldingen 4.3.2 en 3. Bovendien bleek dat de oorspronkelijke architect, P.H. (Piet) Tauber (1927) uit Alkmaar, het gebouw aan het eind van de twintigste eeuw, zelf, op ingrijpende wijze mocht regenereren. Hierbij werd aan de buitenzijde van het gebouw slechts in bescheiden mate ingegrepen. De oorspronkelijke verschijningsvorm, de plattegronden en doorsneden lieten de nodige veranderingen toe. Onder het motto Continuïteit + Veranderbaarheid = Duurzaamheid, een goed voorbeeld. In een recente publicatie met een overzicht van de architectuur in de provincie Friesland werd de Provinciale Bibliotheek van Friesland terecht omschreven als: '*…zonder twijfel één van Fryslâns meest opmerkelijke bouwwerken uit de jaren zestig*.'[1]

Piet Tauber kreeg, samen met zijn zoon Frans, de kans om zijn gebouw, dat 30 jaar dienst had gedaan, volledig her in te richten en van de nieuwste technieken te voorzien, zonder dat het oorspronkelijke ontwerp geweld aangedaan zou worden, sterker nog, het oorspronkelijke concept kon op een betere, helderder, manier worden uitgewerkt dan in 1966 mogelijk was. Essentieel bij deze herontwerpopgave was de rol die de oorspronkelijke architect werd gegund in dit regeneratieve proces.

De plaatselijke pers berichtte na de opening in 1966: '*Men ziet direct dat hier een bouwwerk is geschapen dat de komende eeuwen kan doorstaan. Nu is het een nieuw gebouw, een realiteit, eenmaal zal ook dit gebouw zijn geschiedenis hebben.*'[2] Bibliothecaris, S. (Sjoerd) Douma (1912-1980), zei in 1966, over het gebouw dat 50% meer ruimte had dan het op dat moment nodig had; '*De bibliotheek groeit harder dan je denkt. Toch hopen we voor zo'n dertig jaar reserve te hebben.*'[3]

Na 33 jaar, bij de tweede oplevering, na de verbouwing in 1999, schreef bibliothecaris G.J. van den Broek: '*Een gebouw echter kent een starre structuur, die slechts met grote moeite en navenante kosten kan worden gewijzigd. Vaak zelfs wordt de oude, niet meer adequate behuizing liever verlaten, dan aangepast. Sommige bouwkundige structuren blijken echter in hun wezen dermate flexibel dat zij zich schijnbaar moeiteloos kunnen voegen naar nieuwe eisen die er functioneel aan worden gesteld. Het gebouw van de Provinciale Bibliotheek Friesland bleek zo'n gebouw.*'[4]

Afbeelding 4.3.2 en 3: de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden in 1968 en de indeling van de verdieping in 2000. P. H. Tauber archief. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

---

[1] Bout, J. van den (red), *Bouwen in Fryslân 1940-2000*, Leeuwarden 2000, object 61.

[2] 'De Provinciale Bibliotheek van Friesland in zijn nieuwe paleis', *Franeker Nieuwsblad*, 7 oktober 1966.

[3] 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland*, (1966)5, pp. 12-14.

[4] Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000, p. 30.

2 CONTEXT

2.1 OPDRACHT

De Provinciale Bibliotheek van Friesland bood in het jaar 2000, naast de eigen collectie van 450.000 werken (in 1968 was dat aantal opgelopen tot 290.000), eveneens plaats aan de zogenaamde Buma Bibliotheek. Deze verzameling ontstond uit een legaat uit 1876, bij het overlijden van Dr. L. A. Buma. Het omvatte een verzameling Griekse en Latijnse geschriften die landelijk uitgeleend moesten gaan worden. In 1977 omvatte deze collectie 45.000 banden.[5]
De beide bibliotheken waren van 1849 tot 1897 gevestigd in het Paleis van Justitie aan het Zaailand in Leeuwarden en van 1897 tot 1939 in de Kanselarij. De Kanselarij dateert uit de zestiende eeuw en was oorspronkelijk gebouwd als het Hof van Friesland. Het zou vervolgens gebruikt worden als hospitaal, gevangenis, bibliotheek, archief en museum.[6] Zie afbeelding 4.3.4. Van 1934 tot 1966 werd de Buma Bibliotheek ondergebracht in een pand aan de Grote Kerkstraat en werd daarmee een zelfstandig functionerend deel van de Provinciale Bibliotheek. Er was door de beheerders van de Buma Bibliotheek gespaard voor een nieuw, eigen, gebouw dat in 1934 in gebruik werd genomen. Door de beperkte openstelling en het weinige personeel dat nodig was, werd de collectie in 1955 toch weer samengevoegd met die van de Provinciale Bibliotheek.[7]
De Provinciale Bibliotheek zelf kende haar oorsprong in de collectie van de Franeker Universiteit (1585-1811). Bij Koninklijk Besluit werd in 1843 beslist dat een deel van het Provinciale Archief en Boekerij tot een publieke inrichting moesten worden omgevormd.[8] Het ging om 11.000 boeken, waarbij er sinds 1852 inderdaad sprake was van een bibliotheekzaal. Op 1 oktober 1852 opende men officieel de Provinciale Bibliotheek als een openbare studiebibliotheek. Tot 1921combineerde men de aanstelling van bibliothecaris met de functie van Rijksarchivaris. Daarna kende de bibliotheek een eigen directeur. Van 1941 tot 1977 kwam de bibliotheek onder leiding te staan van Dr. S. (Sjoerd) Douma (1912-1980), afkomstig van de Technische Hogeschool te Delft, waar hij als jonge bibliothecaris werkzaam was. Zijn niet Friese afkomst riep in eerste instantie weerstand op bij de Leeuwarders, maar Douma bleek een bezield leider te zijn en hij vervulde, naast diverse landelijke, al spoedig ook enkele provinciale functies.
Al in 1939 werd het gebouw van de Kanselarij, zelfs na de uitverhuizing van het Rijksarchief in 1936 en de Buma collectie in 1934, wederom te klein voor het beheer van de volledige collectie. Onderdelen werden elders onder gebracht.[9] Gedurende de Tweede Wereldoorlog waren de omstandigheden waaronder de boeken werden opgeslagen, en ook in de leeskamer, zeer slecht. In de winter kon de temperatuur niet boven de 11 graden uitkomen, en er was slechts ruimte voor 28 personen in de leeskamer. Zie afbeelding 4.3.5.
In 1957 lag de collectie nog op vier verschillende plaatsen in de stad opgeslagen, maar er werden voor het eerst concrete plannen gemaakt voor een nieuw gebouw. In 1959 werd de minimumleeftijd van bezoekers van 18 naar 16 jaar teruggebracht, waardoor er veel scholieren

---

[5] Kok, D.W., 'De Buma Bibliotheek te Leeuwarden. Bibliotheekbeschrijving', *Open: vaktijdschrift voor bibliothecarissen*, (1977)6, pp. 307-312.

[6] Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*, Zutphen 1985, pp. 26-28.

[7] Douma, S., 'Een nieuw gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland en voor de Buma-Bibliotheek te Leeuwarden', *Bibliotheekleven*, (1959)44, p. 112.

[8] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek*: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek, Leeuwarden 1991, p. 5.

[9] 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland*, (1966)5, p. 13.

hun huiswerk kwamen maken in de rustige bibliotheek. De ruimteproblemen voor de bezoekers en het gebrek aan faciliteiten werd steeds groter en de noodzaak voor nieuwe huisvesting navenant. Vanaf 1961 kampte de bibliotheek met zeer ernstige ruimte problemen in de Kanselarij, belangrijke collecties konden niet opgenomen worden, terwijl het aantal uitleningen steeg naar 33.000 per jaar.[10]

Afbeelding 4.3.4: de Kanselarij (1571) die de Provinciale Bibliotheek huisveste. Rotary Leeuwarden, *Leeuwarden in contrast*, Leeuwarden 1999.

Afbeelding 4.3.5: de studiezaal in de Kanselarij. Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991.

[10] 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland*, (1966)5, p. 12.

In 1947 werd door de Gedeputeerde Staten van Friesland besloten dat er een nieuw, eigen, gebouw diende te komen voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland en dat de Kanselarij daarna alleen nog huisvesting zou bieden aan het Rijksarchief. In 1951 werd er grond aangekocht aan de Turfmarkt, dat twee jaar later echter weer werd verkocht aan de PTT. Als nieuwe locatie werd het Oldehoofsterkerkhof uitgekozen. De Provinciale Staten stelden een nieuwbouwcommissie in en er werd overwogen of er direct een architect gekozen zou worden, of dat er via een openbare prijsvraag een keuze gemaakt zou worden. Directeur Douma was voor de eerste optie, omdat hij een intensieve samenspraak wenste tussen de architect en de bibliothecaris om tot een goed ontwerp te komen. De Provinciale Staten besloten eind 1953 echter toch tot het uitschrijven van een openbare prijsvraag. '*Er was de laatste 25 jaar geen groot bibliotheekgebouw tot stand gekomen; een prijsvraag zou de bijzondere aandacht van de architectenwereld trekken; bekwame jonge architecten werd een kans geboden; een opdracht zou een moeilijke bestuurlijke keuze tussen enkele bekende figuren met zich meebrengen*.'[11]
Er moest een programma van eisen komen. Dit duurde lang omdat er eerst duidelijkheid moest komen over de functies die in het gebouw gevestigd moesten worden. Er was sprake van een integratie met de Gemeentelijke Bibliotheek en de Fryske Academy. Bij deze afwegingen werd het als een gemis ervaren dat er toen nog niet met een architect overlegd kon worden om de mogelijke consequenties in het ontwerp, van de verschillende opties, af te kunnen wegen.
De procedure, betreffende een uitgewerkt programma van eisen, liet op zich wachten en binnen het college van Gedeputeerde Staten werd uiteindelijk voorgesteld om de Rijksbouwmeester, de uit Leeuwarden afkomstige architect J.J.M. Vegter (1907-1982), een bouwplan te laten ontwikkelen. In 1955 werd dit voorstel verworpen, onder druk van de BNA, en er werd alsnog een openbare prijsvraag uitgeschreven. In de zomer van 1955 was het programma van eisen eindelijk gereed, waarin de volgende belangrijke onderwerpen stonden vermeld: de Provinciale en de Buma Bibliotheek zouden een grotere bekendheid moeten krijgen; er zou een zaal nodig zijn voor lezingen en tentoonstellingen en daarnaast nog twee vergaderzalen; ongeveer 15.000 boeken zouden in een open uitlening beschikbaar komen en er moest een mogelijkheid voor het houden van rondleidingen worden gerealiseerd.[12] De Provinciale Staten zouden overigens tot in 1985, tot de oplevering van het nieuwe provinciehuis, zelf in de grote publiekszaal van de nieuwe bibliotheek vergaderen.[13]
Voor de beoordeling van de resultaten van de prijsvraag was inmiddels een jury samengesteld die bestond uit: Ir J.A.G. van der Steur (1899-1966) (destijds voorzitter van de BNA)[14], W. Bruin (architect), W.J. Gerretsen (architect), Ir D. Tuinstra (architect en voorzitter van de provinciale schoonheids-commissie) en bibliothecaris Douma. De laatste liet zich uitvoerig informeren. Hij bezocht bibliotheken in: Groningen; Leiden; Den Haag; Delft; Rotterdam; Kopenhagen; Malmö; Halmstad; Göteborg; Stockholm en Arhus. Daarna bekeek hij de bibliotheekgebouwen in: Keulen; Wiesbaden; Heidelberg; Tübingen; Fulda; Marburg; Paderborn; Lugano; Bern; Heidelberg en de in 1954 geopende Zentraalbibliotheek van Luzern.

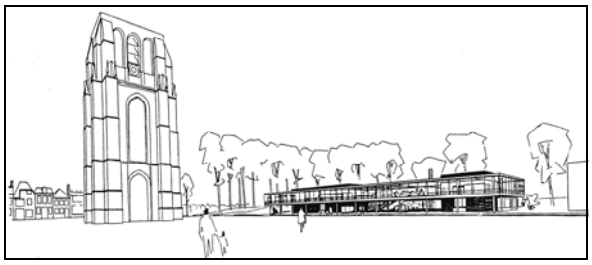
[11] Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek*: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek, Leeuwarden 1991, p. 17.

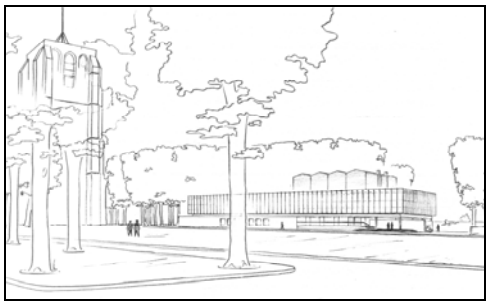
[12] Douma, S., 'Een nieuw gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland en voor de Buma Bibliotheek te Leeuwarden', *Bibliotheekleven*, (1959)44, p. 214.

[13] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek*: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek, Leeuwarden 1991, p. 21.

[14] J.A.G. van der Steur (1899-1966) zie: *Bouw*, (1966)36, p.1388.

Ook de destijds recentelijk gerealiseerde bibliotheek in Enschede werd door Douma bezocht. Vooral de Zentralbibliotheek in Luzern leek een goed voorbeeld te zijn voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland.[15] Zie ook pagina 34.
Op 1 mei 1958 hadden 165 ontwerpers gehoor geven aan de oproep om een plan in te dienen voor de openbare prijsvraag. De inzendingen werden in twaalf vergaderingen beoordeeld. Door het grote aantal ontwerpen verlengde men de jurering van drie maanden met nog eens drie maanden. De conclusie luidde: geen winnaar. Er werden daarentegen één tweede, aan O. (Onno) Greiner (1924), en drie derde prijzen, aan Hendriks en van der Velden, K. van Ooy en Tauber, toegekend en er was een eervolle vermelding voor A.W. Kelderman. Zie afbeeldingen 4.3.6 en 7.
De jury adviseerde aan de Gedeputeerde Staten om voor het vervolgtraject over te gaan tot een besloten prijsvraag of desnoods het ontwerp van de tweede prijswinnaar als uitgangspunt te kiezen. Douma was het hier niet mee eens en hij leverde, onder verzet van de rest van jury, een minderheidsrapport in bij Gedeputeerde Staten met een andere toekenning van de prijzen. Hij wilde bovendien het vervolg niet inzetten met nog een prijsvraag maar wilde doorgaan met één van de architecten die afkomstig zou zijn uit zijn voorkeurslijstje.[16]
De prijsvraag voldeed toch enigszins aan de verwachtingen, want zij beloonde uiteindelijk vier 'jonge dertigers'. In januari 1959 waren alle 165 inzendingen in de Beurs van Leeuwarden te bezichtigen.
Onder de vier bekroonde architecten werd toch een besloten prijsvraag uitgeschreven. De jury werd uitgebreid met Mr. P.E. van Krevelen van Gedeputeerde Staten en op verzoek van Douma met M. van Elsen van de bibliotheek in Enschede. Verder wist Douma in het programma enkele aanpassingen door te voeren, waaronder een strikte scheiding tussen de Provinciale Bibliotheek en het Buma-gedeelte. Er diende meer aandacht te zijn voor de positie van de uitleenbalie ten opzichte van de ingang, en zowel het toezicht op de hal als de controle op de bezoekers van de open boekerij moest plaats kunnen vinden door het personeel van de uitleenbalie.

Afbeelding 4.3.6: het eerste prijsvraagontwerp van Greiner. 'Prijsvraag voor bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Forum,* (1959)2, pp. 34-44.

Afbeelding 4.3.7: de perspectieftekening van het eerste prijsvraagplan '271258' van Tauber. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

---

[15] Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek,* Leeuwarden 1991, p. 18.

[16] Douma, S., 'Prijsvraag Bibliotheekgebouw Leeuwarden' *Forum*, (1959)2, p. 47.

Als winnaar van de tweede prijsvraag werd, na 4 vergaderingen, de 32 jarige Tauber uit Alkmaar aangewezen. Zie afbeeldingen 4.3.8 en 9. Het ontwerp van Tauber uit de eerste ronde kon bij Douma destijds geen goedkeuring wegdragen: '*Van de ontwerpen "271258" (Tauber) en "BOOM" (Van Ooy) deugt mijn inziens de opzet niet. Wat het ontwerp "271258" betreft, lijkt het niet van elkaar afgesloten zijn van de administratie, uitlening en studiezaal van de Provinciale Bibliotheek mij niet aantrekkelijk.* ' Hij had toen een voorkeur voor het plan van Greiner, maar zag hierin ook veel, zelfs onoverkomelijke, bezwaren en hij stelde dan ook voor om aan Greiner de tweede prijs toe te kennen en aan Van Ooy en Tauber slechts een premie.
Zelfs in 1968 uitte de eigen beroepsgroep nog twijfels bij het aanwijzen van de uiteindelijke winnaar van de tweede prijsvraagronde in 1959.[17] Volgens Tauber was het doorslaggevende argument om aan hem de uiteindelijke opdracht te verlenen, het feit dat hij als enige van de vier architecten een volledig nieuw ontwerp had gemaakt in de tweede ronde. Tauber vond dit destijds de enige juiste manier om een goed antwoord te geven aan de geuite kritieken op zijn eerste plan en om aan de bijgestelde eisen te kunnen voldoen. De andere architecten hadden, volgens hem, hun eerste plan alleen aangepast en verder uitgewerkt.
De algemene kritiek op het fenomeen 'prijsvraag' laaide in 1960 hoog op Professor P.K.A. Pennink hield in een brief aan een teleurgestelde Greiner een pleidooi om het middel van prijsvragen wel in te zetten om ideeën te genereren, maar het middel niet te zien als de optimale wijze om een programma van eisen te vertalen in het ideale ontwerp: '*De opdrachtgever die, na het uitschrijven van een prijsvraag, gebaseerd op een vast programma en een bepaalde situatie hoog gespannen verwachtingen koestert, zal bij de uitslag vrijwel altijd bedrogen uitkomen. In de Friese prijsvraag legde de letterlijke uitwerking van het programma, dat natuurlijk zijn tekortkomingen had, meer gewicht in de schaal dan het uitspreken van een bepaald idee. Een tweede ronde was daardoor onontkoombaar.*'[18]
In de samenspraak tussen architect en opdrachtgever, die Douma bij aanvang van de opdracht voor ogen had gestaan, kon Tauber zich in principe prima vinden. In 1990 schreef hij: '*Voor mij is het belangrijk als een opdrachtgever spontaan is. Ik heb behoefte aan een weerwoord, dat is voor mij een enorme stimulans. Aan de andere kant, juist omdat ik me zoveel aantrek van een opdrachtgever, is het meedoen aan een prijsvraag een moment van vrijheid.*'[19]
In 1964 omschreef Tauber dan ook het belang van 'de opdracht' als volgt: '*Sterker dan "functie" drukt naar mijn gevoel "opdracht" uit: het totale complex van factoren, - de gebruiksfunctie, de aard van de opdrachtgever, de maatschappelijke gebondenheid, het samenspel in de relatie tot de naaste omgeving en de plaats in de grotere stedebouwkundige structuur – even zovele expressies van menselijke verhoudingen en activiteiten.*'[20]

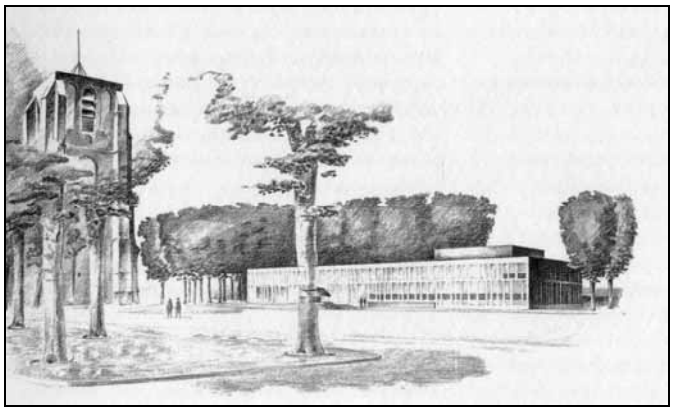
[17] Buffinga, A., 'Commentaar. Provinciale en Buma Bibliotheek te Leeuwarden, *Bouw*, (1968)16, pp. 590-591. Hij schreef: '*Het gaat mij te ver om de geruchten te vertrouwen die willen dat men vóór de prijstoekenning al inzage in de briefjes der namen had gehad. Dit soort dingen moet men niet rondvertellen, temeer omdat het hoogst onwaarschijnlijk is dat de juryleden bij deze ronde al niet de herkomst der vier ontwerpen konden gissen aan de hand van de presentatie.*'

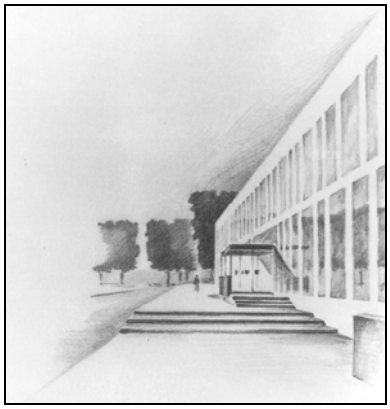
[18] Pennink, 'Een brief over prijsvragen. Beste Greiner….', *Bouwkundig Weekblad*, (1960)8, p. 451.

[19] Haan, H. de en I. Haagsma, *Bouwen naar opdracht. Tauber Architecten*, Haarlem 1990, p. 17.

[20] Tauber, P.H., *Bouwen naar opdracht,* Inaugurele rede, TH Delft 1964, p. 11.

Het '*weerwoord*' van de opdrachtgever zou ook bij de opdracht voor de bibliotheek nog een belangrijke rol spelen in de verdere uitwerking van het plan, maar ook de contacten, die uit het winnen van de prijsvraag werden gelegd tussen Tauber en de toenmalige Rijksbouwmeester Vegter, zouden voor de architectenpraktijk van de jonge Tauber van grote invloed zijn. Een aantal opdrachten die hier voor hem uit voortvloeiden waren de ambassade in Washington en het Rijksarchief van Friesland, dat pal naast de Provinciale Bibliotheek aan de rand van het Noordelijke Bolwerk in Leeuwarden werd gerealiseerd. De procedure van de prijsvraag voor de bibliotheek in Leeuwarden heeft met betrekking tot de relatie tussen Tauber en Greiner geen echt nadelige gevolgen gehad. Integendeel zelfs, er is nu nog steeds sprake van een goede vriendschap en binnen 'de Roosenburg Groep' ontmoeten beide heren elkaar nog regelmatig.[21]
Wat betreft de Provinciale Bibliotheek lieten recente cijfers zien dat, sinds 2000, het fysieke bezoekersaantal aan het dalen was. Deze bibliotheek was één van de eerste bibliotheken in Nederland die in 1985 op een elektronische catalogus overging.[22] Het toegankelijk maken hiervan via het internet en de verzendmogelijkheden per post van fotokopieën en gedigitaliseerde gegevens veroorzaakten de daling van het bezoekersaantal. Sinds 2001 werden er dan ook plannen ontwikkeld om meer te gaan samenwerken met het ernaast gelegen Rijksarchief, omdat hier de bezoekersaantallen juist sterk toenamen.

Afbeeldingen 4.3.8 en 9: perspectieftekeningen van het tweede prijsvraagplan 'Perystilium' van Tauber. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

---

[21] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002. 'de Roosenburg Groep' is genoemd naar de architect Dirk Roosenburg (1887-1962) uit Den Haag die het had opgericht. Tauber was bij de excursie naar het KLM gebouw in Den Haag in 1956 of 1957, waar Roosenburg een rondleiding gaf zie: deelonderzoek 4.1: Rijksverzekeringsbank Amsterdam. Roosenburg liet toen vol trots de installatieruimten zien en zei: '*je hoeft dit niet allemaal te weten maar je moet er wel begrip voor hebben*', dit is Tauber altijd bij gebleven.

[22] Broek, G.J. van den, 'Het vernieuwde huis vol verhalen, 500.000 boeken aan de Boterhoek', en zie: Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000, p. 35.

2.2 LOCATIE

De Provinciale Bibliotheek van Friesland werd, vanuit historisch oogpunt gezien, op een markante locatie in Leeuwarden gebouwd: De Noorder Plantage, op het voormalige bolwerk en aan het plein voor de Olde Hove. Zie afbeelding 4.3.10.

Uit de samenvoeging van een drietal terpdorpen, Nijehove, Oldehove en Hoek, ontstond in 1435 de stad Leeuwarden.[23] Al op kaarten uit de dertiende eeuw was de situatie van Oldehove, het vroegst bewoonde deel van het centrum van het huidige Leeuwarden, terug te vinden.[24] Zie afbeeldingen 4.3.11 en 12.

De toren, van de voormalige kerk te Oldehove, waaraan van 1529 tot 1633 werd gebouwd, werd het beeldmerk van de stad Leeuwarden. Aansluitend aan het terrein van de Oldehove zelf werden in 1583 de eerste aarden stadswallen, als verdedigingswerk, om de stad aangelegd, waarna ze in 1620 werden uitgebreid, maar al in 1824 weer ontmanteld, als één van de eerste ontmantelingen, van verdedigingswerken rond een stad, in Nederland. Hierna kon het bolwerk als stadspark in gebruik worden genomen. Al spoedig werden er echter bouwlocaties voor een aantal grote openbare gebouwen, die elders in de stad geen plaats konden krijgen, voorzien in deze groene zone zoals: een gevangenis; een ziekenhuis; een manege en een beursgebouw. Het parkachtige noordelijke deel van het oorspronkelijke bolwerk, de huidige Noorder-Plantage, waar de Prinsentuin sinds 1652 onderdeel van uit maakt, kon echter redelijk bewaard blijven omdat het niet ten prooi viel aan grootschalige stadsuitbreidingen.[25] Voor het oplossen van de zich in de negentiende eeuw aandienende woningnood werd uitgeweken naar gebieden buiten de stadsgrenzen en niet naar deze gebieden binnen de stadsgrens. Slechts op beperkte schaal kwam er wat woningbouw te liggen tussen de oude binnenstadsgrens en de Noordelijke Plantage. Zie afbeeldingen 4.3.13-16. Deze volksbuurten werden gefaseerd gesaneerd tussen 1950 en 1966. Zie afbeeldingen 4.3.17 en 18. Ze maakten plaats voor een aantal openbare gebouwen, waaronder de Provinciale Bibliotheek en het Rijksarchief, die in een open verkaveling langs de singel werden gesitueerd.[26] De resterende groenstrook ging deel uitmaken van een groene wandelroute door de stad, waarop een tweede route vanuit de binnenstad, via het Oldehoosfterkerkhof, aangesloten zou worden. Zie afbeelding 4.3.20.

In 1964 werd besloten de binnenstad van Leeuwarden te ontsluiten middels een systeem van 'tangenten'. De noordelijk tangent werd niet buiten de binnenstadkern gelegd, maar tussen het Oldehoofsterkerkhof en het bolwerk in. Deze drukke route sneed de groene zone daardoor op hinderlijke wijze af van de binnenstad. Het Oldehoofsterkerkhof zelf was in gebruik als bodenterrein en parkeerplaats.[27] Zie afbeeldingen 4.3.19-21. Er zijn al jaren plannen in ontwikkeling voor het realiseren van een parkeergarage onder het eigenlijke plein.[28] De

---

[23] Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*, Zutphen 1985, p. 9.

[24] Jager, A., *Leeuwardens vroegste verleden op de schop*, www.gemeentearchief.nl/oldehove.html. Eveneens gepubliceerd in: *Leovardia,* (2000)2.

[25] Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*, Zutphen 1985, p. 64. L.P. Roodbaard was de architect van de beplantingen van de voormalige bolwerken.

[26] Smook, R.A.F., *Binnensteden veranderen*, Zutphen 1984, pp. 132-135.

[27] Groot, P. de, 'Jeugdherinneringen: de jaren vijftig onder de Oldehove', *Leovardia,* (2000)1, pp.21-24.

[28] Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000, p. 43. Het plan voor de parkeergarage en de inrichting van het plein is van het architectenbureau: VVKH uit Leiden(met Fons Verheijen) . Ook in 2002 ontstonden er weer plannen. De wandelroute vanuit de binnenstad zou middels een loopbrug aansluiten op de Noorder Plantage. Tauber reageerde op het plan in de pers. Zie: Tauber, P.H., 'Oldehoveplein vraagt om totaalvisie', in: *Leeuwarder Courant*, 25 november 2002 en

toegang van de garage werden ontworpen als hellingbaan parallel liggend aan de druk bereden, tussen de bibliotheek en het Oldehoofsterkerkhof, rondweg: de Boterhoek. Tauber maakte in 2002 zelf een plan voor de herinrichting van het Oldehoofsterkerkhof. Zie afbeeldingen 4.3.22-26.
Voor de locatie van de prijsvraag in 1957 ging men al uit van een verbindingsweg op dezelfde positie als waar de latere rondweg kwam te liggen. Tauber ontwierp zijn gebouw in 1959 als een enkelvoudige bouwmassa in het groen met de hoofdentree aan de Boterhoek. '*De culturele aard van het gebouw alsmede de ligging aan het plein èn bolwerk hebben geleid tot de keuze van een enkelvoudige bouwmassa. Een verdraaiing ten opzichte van de rooilijn ondersteunt enerzijds een verzelfstandiging ten opzichte van de straat en versterkt anderzijds de werking als pleinwand ten opzichte van de totale ruimte van het plein. De enkelvoudige gestrektheid van de zo verkregen voorgevel ondersteunt de werking van de Oldenhove. Het gedeeltelijk verhoogd leggen van het trottoir als uitloper van het bolwerk versterkt de onderlinge relatie plein-gebouw-bolwerk. Aan de rechterzijde van het gebouw is parkeergelegenheid voor negen auto's.*'[29]
Het Bibliotheekgebouw werd dus niet parallel aan de rondweg gelegd, maar iets wijkend ten opzichte van de fictieve, parallel aan de weg lopende, rooilijn. Hierdoor kwam het gebouw losser in het park te liggen maar vormde het nog wel de wand die het Oldehoofsterkerkhof moest beëindigen. Al in het eerste plan van 1957 was deze lijn herkenbaar. Bij nadere beschouwing leek de voorgevel zelfs evenwijdig gelegd te zijn aan de verbindingslijn die getrokken kon worden tussen de voormalige bouwblokken aan de overzijde van het Oldehoofsterkerkhof. Deze lijn werd al snel onherkenbaar door de sloop van het oostelijke bouwblok ten behoeve van de bouw van het nieuwe stadskantoor. Volgens Tauber heeft hij de richting van de voorgevel gevoelsmatig bepaald en had deze niets te maken met de richting van de bouwblokken aan de overzijde van het ruime plein. Zie afbeelding 4.3.23.
Specifiek in de gegeven situatie was het talud van het bolwerk in het, van oorsprong, vlakke Friese land. Het hoogteverschil werd in het ontwerp voor het gebouw opgenomen, waarbij de bouwmassa aan de parkzijde deels in het talud kon verdwijnen en het souterrain aan de straatzijde toch bovenlichten kreeg, waardoor ook hier werkruimten gerealiseerd konden worden. In 1998 bleek het talud nog verder benut te kunnen worden om meer oppervlakte voor depots te realiseren. Het souterrain werd in westelijke richting uitgegraven in het bolwerk. Zie afbeelding en 8.3.27 en 28. Hierbij diende, als grondruil, de los geplaatste berging- en installatieruimte, aan de oostelijke zijde tussen het Rijksarchief en de bibliotheek, te verdwijnen. Er kwam ruimte vrij voor de eerdergenoemde doorgang vanuit de binnenstad naar de Prinsentuin. Aan de Boterhoek ontstond het culturele centrum van Leeuwarden met naast de bibliotheek de 'Fryske Academie'; de 'Fryske Kultuerried' en de Open Universiteit.[30]
In 1966 leek de uiteindelijke oplossing echter nog ver weg: '*Er is veel veranderd in deze omgeving. Het grote aantal oude huisjes, dat achter de ringmuur van het kerkhof stond, is verdwenen, ervoor in de plaats kwam dit machtige nieuwe gebouw, wat onder de bouwdirectie van Ir P.H. Tauber gestalte kreeg. De tuinmuur is afgebroken, men is bezig ter plaatse een talud aan te leggen. Voor het nieuwe gebouw is een straat in aanleg en zo wordt veel gedaan om dit nieuwe boekenpaleis te plaatsen in een harmonische omgeving. Er moet daartoe nog veel veranderen op de Boterhoek.*'[31]

Groot,P. de, 'Brug te veel', in: *Leeuwarder Courant*, 30 november 2002, p. 9. Met de garage werd begin 2005 gestart met de graafwerkzaamheden. Zie pagina 93.

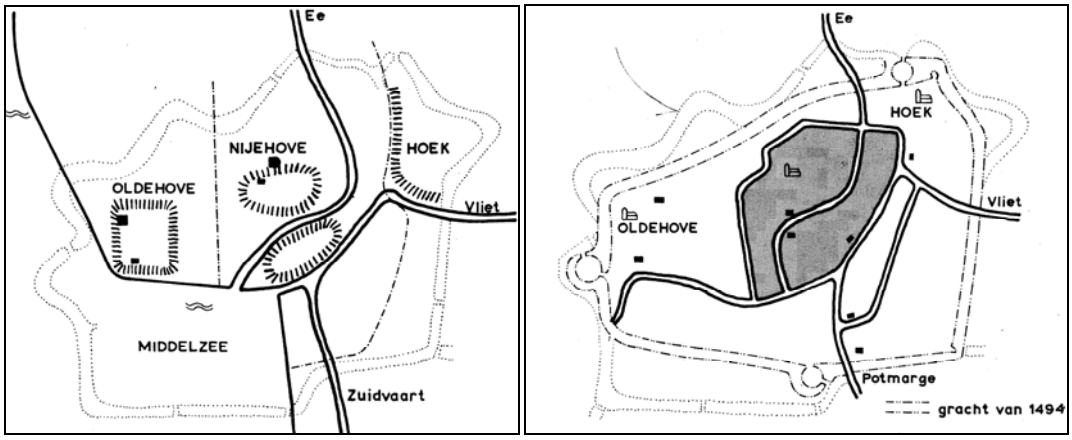
[29] 'Besloten prijsvraag bibliotheek Leeuwarden', *Bouw*, (1960)5, p. 37.

[30] 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland*, (1966) 5, pp. 12-14.

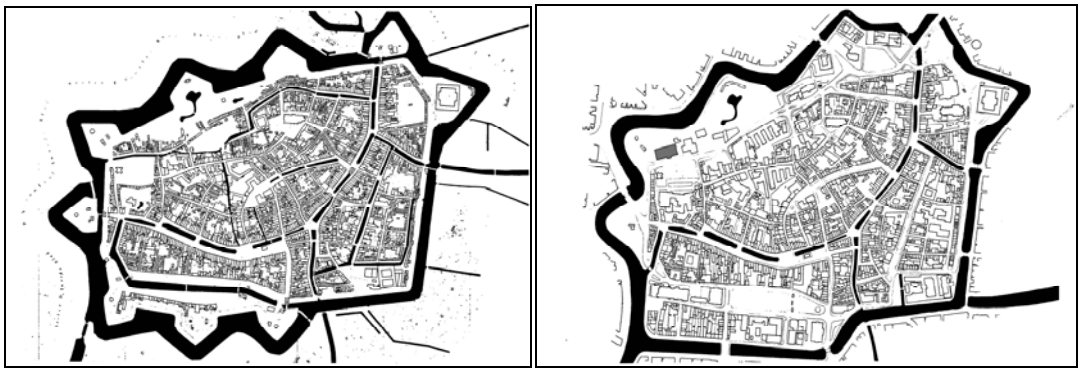
[31] 'De Provinciale Bibliotheek van Friesland in zijn nieuwe paleis', *Franeker Nieuwsblad*, 7 oktober 1966.

Afbeelding 4.3.10: de Provinciale Bibliotheek gezien vanaf het Oldehoofsterkerkhof met rechts ervan het Rijksarchief. P.H.Tauber archief 1975.

Afbeeldingen 4.3.11 en 12: Leeuwarden in 1200 en 1400. ***Toekomstbeeld. Structuurplan van de gemeente Leeuwarden*****, Leeuwarden 1971.**

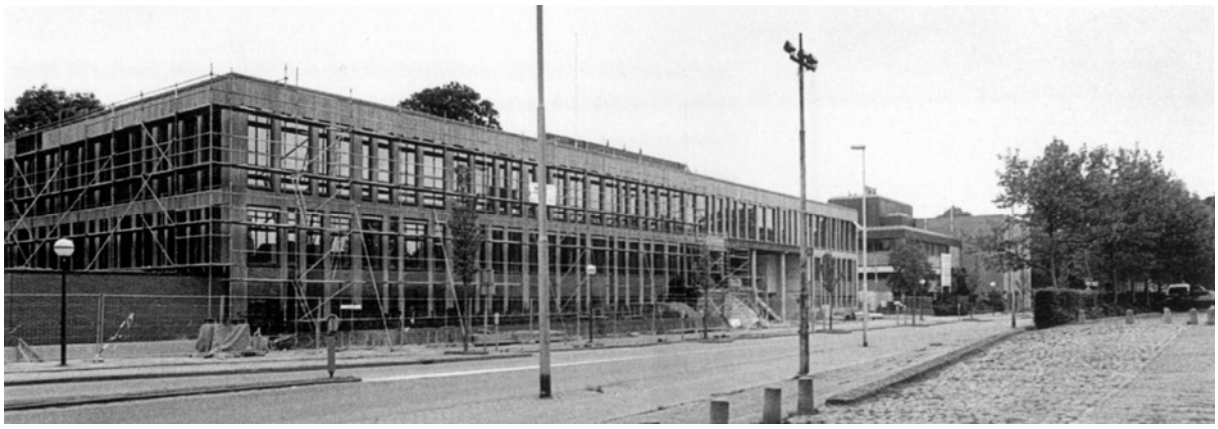

Afbeeldingen 4.3.13 en14: plattegronden van Leeuwarden uit 1825 en 1980. Smook, R.A.F., ***Binnensteden veranderen*****, Zutphen 1984.**

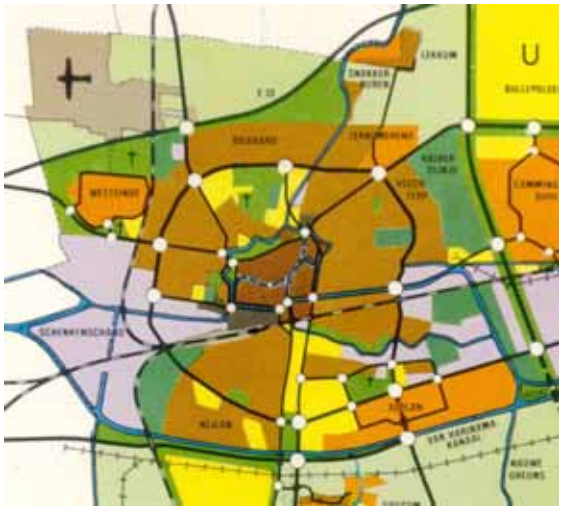

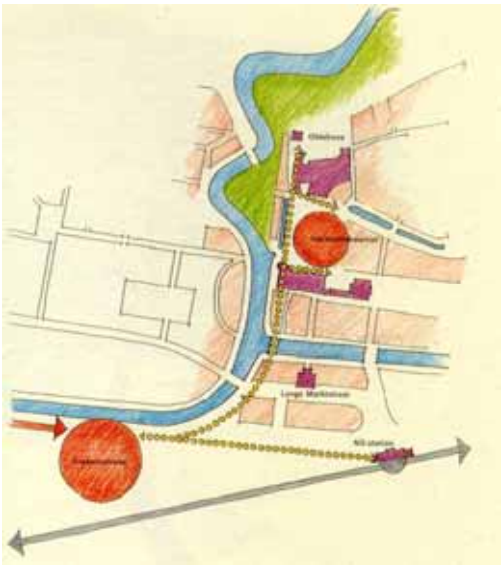
Afbeeldingen 4.3.15 en16: detail plattegronden van de situatie in Leeuwarden uit 1825 en 1980. Smook, R., Binnensteden veranderen. Smook, R.A.F., *Binnensteden veranderen*, Zutphen 1984.

Afbeeldingen 4.3.17 en 18: de voormalige bebouwing op de locatie van de Provinciale Bibliotheek en de bibliotheek tijdens de verbouwing in 1999. Rotary Leeuwarden, *Leeuwarden in contrast*, Leeuwarden 1999.

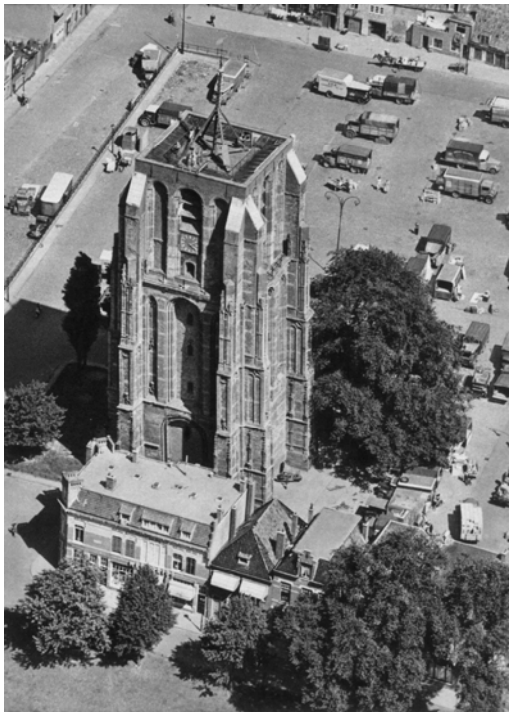

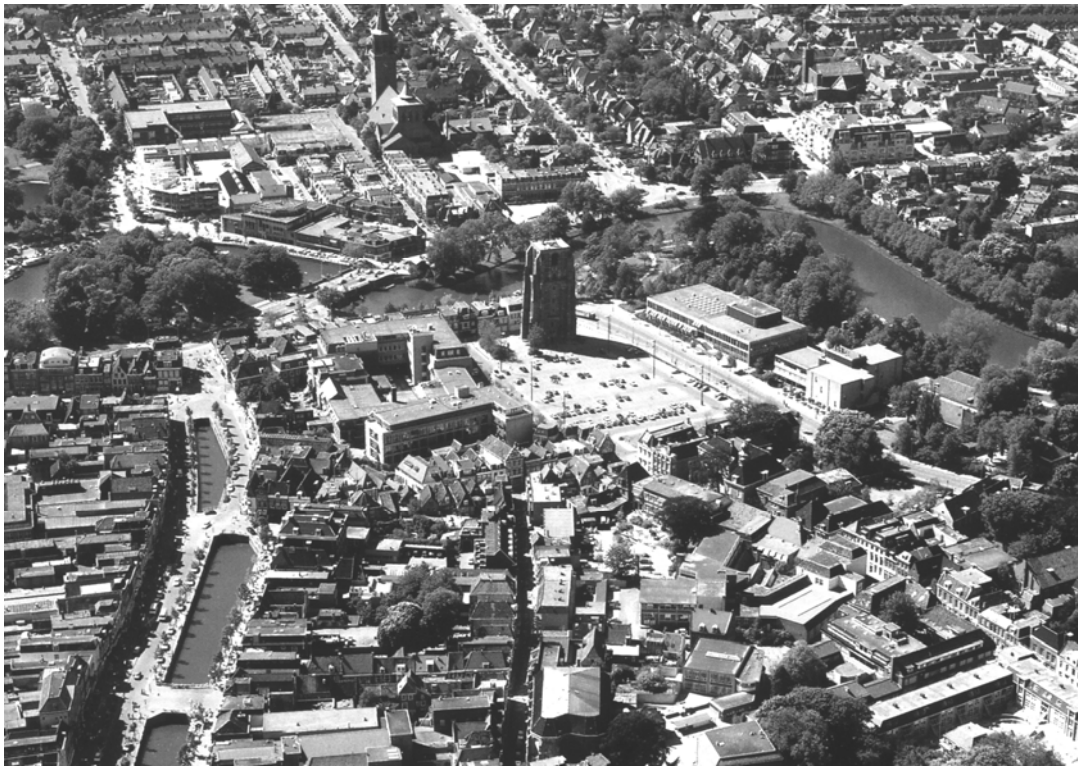
Afbeeldingen 4.3.19 en 20: het structuurplan van Leeuwarden uit 1971 met de verkeerstangenten en de groenstructuur en één van de looproutes naar de Noorder Plantage. Toekomstbeeld 1971. Brouwer, T., *Leeuwarden, open stad. Structuurschets van de gemeente Leeuwarden*, Gemeente Leeuwarden 1995.

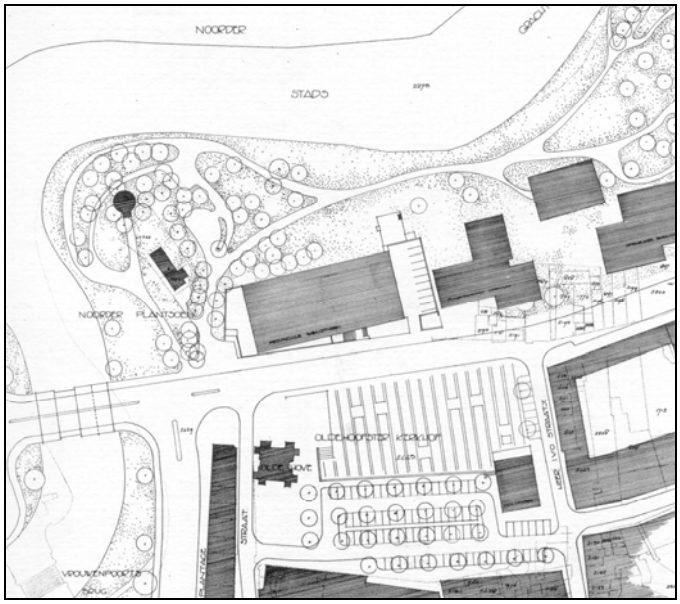
Afbeeldingen 4.3.21: luchtfoto van Leeuwarden en omgeving waarop de Noorder Plantage is aangegeven. Brouwer, T., *Leeuwarden, open stad. Structuurschets van de gemeente Leeuwarden*, Gemeente Leeuwarden 1995.

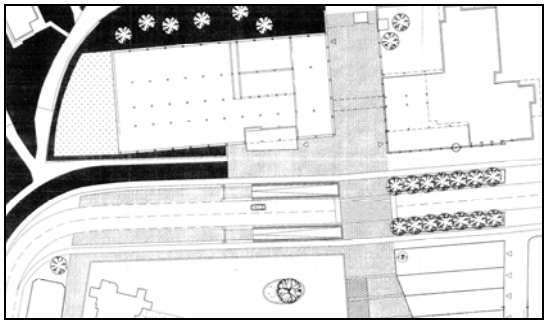
Afbeelding 4.3.22: het Oldehoofsterkerkhof in gebruik als bodenplaats (overslag van goederen) rond 1960 hierbij is duidelijk het hoogteverschil tussen het plein en de Boterhoek te zien. Viruly, A., en H. Scholte, *Nederland in Vogelvlucht*, Van Holkema & Warendorf Amsterdam 1960.

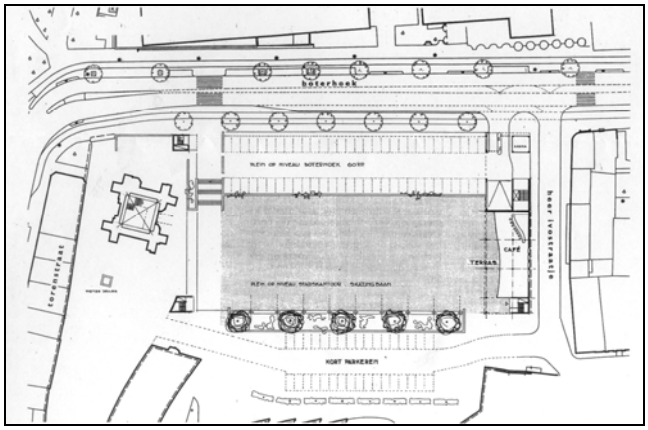
Afbeelding 4.3.23: een luchtfoto van het Oldehoofsterkerkhof omstreeks 1982, in gebruik als parkeerplaats. Viruly, A., *Vliegend boven Nederland*, Promotion Pictures Amsterdam 1972.

Afbeelding 4.3.24: de plattegrond van de situatie in 1967. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeelding 4.3.25: de plattegrond van een mogelijke situatie in de toekomst, volgens Fons Verheijen (VVKH), met de in- en uitrit naar de parkeergarage in het midden van de Boterhoek. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeelding 4.3.26: de plattegrond van het plan uit 2002 van Tauber voor het plein op twee niveaus. Tauber, P.H., 'Oldehoveplein vraagt om totaalvisie', *Leeuwarder Courant*, 25 november 2002.

Afbeeldingen 4.3.27 en 28: de bibliotheek verdwijnt aan de achterzijde in het bolwerk en aan de kopgevel is de half verdiepte uitbreiding uit 1999 te zien. H. Zijlstra, januari 2002.

2.3 ARCHITECT

Pieter Hendricus Tauber werd geboren in april 1927, aan de binnenzijde van de Westfriese omringdijk, daar waar deze langs de Frieseweg aan de binnenstad van Alkmaar raakt. Het was toen nog gemeente Oudorp.[32] Bepalend voor zijn vorming tot architect was het opgroeien in een familie van bouwkundigen, de school in het dorpje Oudorp, met een nog haast negentiende eeuwse rust, en het platteland rond Alkmaar. Die omgeving leidde tot een hang naar helderheid en eenvoud. Zijn moeder kon goed tekenen en naaien en stimuleerde hem vanzelf in tekenen en knutselen en in elkaar plakken van bouwplaten. Het tekenen van holle bomen waarin kabouters woonden, ontwikkelde zich gaandeweg naar het tekenen van huizen. Zijn vader was bouwkundig opzichter en tekende thuis woningbouwplannen voor een eigenbouwer. Hiermee bracht hij ongemerkt de beginselen van het vak op zijn zoon over en werd zodoende zijn belangrijkste inspiratiebron. In januari 2002 was Tauber dan ook bezig een boekje samen te stellen van 80 fraaie tekeningen die zijn vader maakte op de ambachtsschool, tijdens zijn opleiding tot gezelmetselaar (1914 tot 1917) en de aansluitende opleiding voor meestermetselaar.[33] Op zijn negende jaar kreeg Piet een eigen tekenbordje en tekende hij met haak en driehoek huizen op schaal 1:100. Hij tekende veel en later kwam daar schilderen bij. Zijn HBS-tijd viel in de oorlog met daarin veel vrije tijd. Binnen de familie waren veel boeken en tijdschriften over architectuur en hij leende daarnaast uit de Openbare Bibliotheek. Zo zag hij nog 'live' de nadagen van de invloed van de Amsterdamse School, de gedrevenheid van 'De 8 en Opbouw' architecten, en de traditionele invloeden in de Wieringermeer. In 1943 tekende hij nog een heel romantisch boerderijachtig huisje maar toen na, 'dolle Dinsdag' in september 1944, de scholen gesloten waren, ontwierp hij een nieuwe HBS in de trant van het functionalisme. In zijn opstellen voor de HBS schreef hij altijd over architectuur en hij ontdekte dat hij aanvankelijk de Gooise landhuizen van Jan Rebel zo éérlijk vond vanwege hun zichtbare eiken balken. Na het stuklezen van een *Bouwkundig Weekblad* over Rietveld uit 1936, vond hij de architectuur van Rietveld eerlijk door de ruimtelijke compositie van witte vlakken. Zo ontdekte hij dat '-ismen' ontstaan door een bepaald aspect uit de totale vocabulaire van architectonische elementen sterk te isoleren en te benadrukken. Deze ontwikkeling leidde ertoe, dat hij het hele werkveld wilde kennen en beoefenen. Hiermee is hij tijdens de Delftse studie, en zijn hele loopbaan daarna, omgegaan als een impressionist, spontaan reagerend op een opdracht.

Bij de aanvang van zijn studie in 1946 aan de afdeling Bouwkunde van de Technische Hogeschool in Delft, kon Tauber bijna niet wachten om eindelijk met het vak 'ontwerpen' te gaan beginnen. Eerst diende men zich echter twee jaren te bekwamen in de 'architectonische vormleer' en de bouwkundige basiskennis. Een opzet die voortkwam uit de praktijkscholing in voorafgaande eeuwen. Eerst de bouwkunde leren en dan ermee werken. Een opzet waarvan hij later, als docent en hoogleraar, betreurde dat het werd opgeheven. Maar als eerstejaars student riep het een recalcitrantie op die resulteerde in een brief, opgesteld met nog een paar studenten, aan architect J.J.P. Oud (1890-1963) die in *de Groene Amsterdammer* regelmatig schreef vóór het moderne en tegen het traditionalisme van M. J. Grandpré Molière (1883-1927), op dat moment, vlak na de oorlog, de enige hoogleraar architectuur in Delft. De actie werd gesust met een bezoek aan Oud in zijn woonhuis in Hillegersberg en een bezoek

---

[32] De meeste informatie komt uit gesprekken die ik Tauber had. Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002. Verder is het commentaar van de heer Tauber d.d. 14 juni 2002 en 15 augustus 2002 verwerkt.

[33] Berge, M. ten en H. de Raad, 'Een interview met de Alkmaarse architect Piet Tauber', *Oud Alkmaar*, (2002)2, pp. 1-20.

aan Grandpré Molière, die zei dat Tauber in het vervolg van zijn studie van deze actie geen hinder zou ondervinden. Wel kreeg hij van Henk Brouwer, namens een groep ouderejaars die behoedzaam het moderne introduceerden, enorme kritiek, maar niet lang daarna haalden ze Tauber binnen in hun studiekring 'Semper Spatium'. Enkele jaren later, toen Tauber daar zelf secretaris van was, zou hij nog met de voorzitter van dat moment, Wim Snieder, een bezoek brengen aan C.H. (Kees) van der Leeuw (1890-1973) toen president curator van de Technische Hogeschool Delft, om te pleiten voor meer moderne hoogleraren bij Bouwkunde.[34] Dat gesprek vond plaats in de Amsterdamse flat in de Vijzelstraat, ingericht door Bart van der Leck, en in aanwezigheid van architect B. (Ben) Merkelbach (1901-1961). Enige tijd later werd C. (Cornelis) van Eesteren (1897-1988) de mentor van studiekring Semper Spatium[35].
Tauber maakte dankbaar gebruik van de ontstane veelkleurigheid aan de afdeling Bouwkunde en maakte ontwerpen bij N. Landsdorp (laat Amsterdamse School), G.H.M. Holt (1912) (romantisch modern) en bij J.F. Berghoef (1903-1994), Granpré Molière en J.H. Van den Broek (1898-1978). Bij Berghoef waardeerde hij de woonhuizen en de bouwkunde die mooier werd met de tijd, bij Granpré Molière het theoretisch beschouwen en bij Van den Broek de aanpak van grote moderne bouwopgaven. Rond het vierde studiejaar werkte hij 3 maanden op het bureau van Berghoef en 9 maanden op het bureau van Van den Broek en in die periode trouwde hij. Toen in 1952 Van den Broek hem vroeg of hij naast L. Stokla (1938), van de Academie, voor Delft naar een CIAM summerschool in Venetië wilde, antwoordde Tauber dat hij wel wilde maar daar geen geld voor had, omdat hij ook al voor een reis van Stylos naar Scandinavië had ingetekend. Van den Broek stak hem spontaan fl 200,00 toe en toen ging het dus door. Aan het eind van de 5 ½ week kwam Van den Broek ook zelf nog naar Venetië om van de moderne ontwikkelingen in Nederland te vertellen. Belangrijk in zijn ontwikkeling was het maken van een scriptie voor Architectuurgeschiedenis over de 17e eeuwse architect Ph. Vingboons (1607-1678). Door deze studie leerde hij de mooie plattegronden en de kantig in de muurvlakken gesneden ramen waarderen. Het was het ontdekken van het 'Raumplan' van Adolf Loos (1870-1930) versus het 'Plan Libre' van Le Corbusier (1887-1965), wat later in Tauber zijn werk terugkomt in het gesloten plan van de Provinciale Bibliotheek versus het open plan van het Crematorium in Schagen. Na de studie en de militaire dienstplicht vestigde Tauber zich in 1955 in Alkmaar, in een woning naar eigen ontwerp, met het bureau op de tweede verdieping. Vanaf de eerste opdracht nam zijn vrouw, geschoold als lerares stenografie en machineschrijven, de administratieve werkzaamheden op zich. Voor het beëindigen van zijn studie werd zijn eerste opdracht, een woonhuis in Den Dolder, al in 1950 gerealiseerd. Omdat zijn vader zich zorgen maakte dat dit naast de studie teveel tijd zou vergen maakte hij de kozijntekeningen. Toen Tauber voor de kerstdagen in 1949 naar Alkmaar kwam, toonde zijn vader hem de kozijnbladen die dun in potlood stonden. Een astma aanval, tijdens de kerstdagen, beëindigde echter plotseling zijn vaders leven op 53-jarige leeftijd. Een samenwerking en het succes van zijn zoon mocht hij niet meer beleven.
Kort na zijn afstuderen ontwierp Tauber 500 woningen in de Kuiperwijk in Delft. Reeds tijdens de militaire dienstplicht regelde hij de zaken zo dat zijn werkzaamheden gewoon door konden gaan. Een manier om aan opdrachten te komen was het meedoen aan prijsvragen. Een groep van steeds dezelfde jonge architecten, onder wie Tauber en Greiner, eindigden veelal in de hoogste regionen. Het winnen van de prijsvraag voor de Provinciale Bibliotheek in

[34] Zie voor de van Van der Leeuw ook deelonderzoek 4.2: Groothandelsgebouw Rotterdam.

[35] Mulder, S., J. Schilt en M. Kloos, *Jonge Architecten in de Wederopbouw 1940 1960*, Bussum, p. 17.

Leeuwarden in 1959 vormde de basis voor het eigen architectenbureau. Kort na de uitslag van de eerste ronde van deze prijsvraag kwam Rijksbouwmeester Vegter met de opdrachten voor het Gerechtsgebouw en het postkantoor in Alkmaar. In de zomer van 1960 volgde de meervoudige opdracht voor de Kanselarij van de Nederlandse Ambassade in Washington, die Tauber won en ook zou realiseren. In 1961 verhuisden gezin en bureau naar een nieuwe vestiging aan de Beatrixlaan in Alkmaar. Het was de bedoeling wederom een gecombineerd woonhuis met architectenbureau te realiseren, maar bij nader inzien werden er toch twee aparte woningen gebouwd, waarvan de ene als bureau werd ingericht en de ander als woonhuis voor de familie Tauber, tot op de dag van vandaag aldaar woonachtig.
In 1990 waren er zeven architecten werkzaam op het bureau, die zelfstandig aan hun projecten werkten. Dit was volgens Tauber de kracht maar tevens ook de zwakte van het bureau. De kracht was het werkplezier van alle mensen in het bureau en daarmee de kwaliteit voor de opdrachtgever. Het zwakke was het veelkleurige handschrift ten aanzien van de wereld van de collega's en de tijdschriften.[36] Tauber werkte aan ruim 375 opdrachten en 30 prijsvragen. In zijn ontwerpen werd hij onder meer geïnspireerd door de architecten F. L. (Frank Llyod) Wright (1876-1959) en E. (Edwin) Luytens (1869-1944). Ook werd hij in de jaren vijftig en zestig beïnvloed door de Scandinavische architectuur van A. (Arne) Jacobsen (1902-1971) en A. (Alvar) Aalto (1898-1976).
De programma's van eisen van een prijsvraag werden door Tauber in zijn ontwerpen nauwgezet gevolgd, '*hieraan mocht je een opdracht niet verspelen*'. Het programma van eisen werd nauwgezet gecontroleerd aan de hand van het ontwerp.
In 2000 trok Tauber zich officieel terug uit het eigen architectenbureau, dat inmiddels mede onder leiding stond van zijn zoon Frans, interieurarchitect. Piet Tauber werkte zelf echter nog wel mee aan een aantal opdrachten, dat hem na aan het hart lag zoals die van de samenvoeging van de Provinciale Bibliotheek van Friesland met het belendende, eveneens door hem ontworpen, Rijksarchief in Leeuwarden.
I. Haagsma schreef in 1990, in een beschouwing over het architectenbureau, dat hem in de architectuur van Tauber drie dingen opvielen: de ambachtelijkheid, de eenvoudige en heldere plattegronden en de intrigerende plaatsing van raamopeningen in de gevels. Vooral de dynamische gevels droegen volgens hem bij aan het eigen karakter van de gebouwen: '*Ze verlenen het gebouw in hoge mate zijn eigen zelfstandigheid, een autonomie.*'[37] In hetzelfde boekje merkte Tauber zelf op: '*Ik ben nu eenmaal een bouwkundige, vandaar dat ik veelal rechthoekige vormen toepas. Ik denk wel eens misschien ben ik meer een bouwkundige met architectonische feeling, dan een architect.'*[38]
Bij Tauber zien we de uitwerking van het neutrale hoofdvolume omhuld door een abstract ingedeelde gevel, zoals bij de bibliotheek, later zelden terug. De vormentaal van afgeschuinde volumes, zoals van de boekentoren van de Provinciale Bibliotheek, en de toepassingen van koper en baksteen werden de meer herkenbare en tijdeigen elementen in zijn architectuur.

---

[36] Haan, H. de en I. Haagsma, *Bouwen naar opdracht. Tauber Architecten*, Haarlem 1990, p. 11.

[37] Haan, H. de en I. Haagsma, *Bouwen naar opdracht. Tauber Architecten*, Haarlem 1990, p. 18.

[38] Ibidem, p. 10.

2.4 TYPOLOGIE

Dit hoofdstuk over de typologie van bibliotheekgebouwen beperkt zich tot een aantal aspecten die betrekking hebben op het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Achtereenvolgens stel ik aan de orde:

- Voorbeelden uit de historie die voor de ontwikkeling van het gebouwtype op een aantal aspecten in het bijzonder van belang waren;
- Voorbeelden van gebouwen met elementen die terugkomen in het ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek;
- De bibliotheek van Luzern die in het bijzonder was opgevallen tijdens de excursies die door de opdrachtgever van de Provinciale Bibliotheek van Friesland waren gemaakt;
- Ter vergelijking de Provinciale Bibliotheek van Friesland zelf;
- Een aantal internationale voorbeelden van bibliotheken met overeenkomstige kenmerken die gerealiseerd werden in dezelfde periode;
- Enkele voorbeelden van bibliotheken in Nederland gerealiseerd tussen 1940 en 1970;
- Een ontwikkeling van het gebouwtype, gebaseerd op kenmerken van het gebouw van de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden, aan de hand van een aantal latere voorbeelden.

Wat betreft de historische ontwikkeling van bibliotheekgebouwen zijn een aantal aspecten in het algemeen en een aantal in het bijzonder, in relatie tot het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland van belang.[39] Ten eerste zijn de manieren waarop de boeken werden opgeslagen en aan de lezers werden aangeboden in de loop der tijd veranderd. Oorspronkelijk bood men boeken aan op lessenaars. Iets later werden er boven de lessenaars kasten geplaatst met boeken erin. De lessenaars stonden vrij in de ruimte opgesteld: 'Stall-System'. Daarna verkozen bibliotheken om de boeken in kasten langs, of in nissen in, de wanden te plaatsen: 'Saal-System'.[40] In combinatie met het laatste systeem was het mogelijk om galerijen langs de kasten te maken. Op afbeeldingen van de bibliotheek van het British Museum in Londen (1854-1856) zien we een combinatie van beide systemen terug. Zie afbeeldingen 4.3.30 en 31. Op het moment dat er steeds meer boeken ondergebracht moesten worden kwam er een scheiding tot stand tussen een 'gesloten opslag' van boeken en de boeken in de 'vrije uitleen'. Het eerste plan waarin sprake was van een duidelijke driedeling in functies dateert uit 1816 en was van L. (Leopold) della Santa. Er kwam een consequente opdeling in: een leeszaal; een catalogus/uitleen ruimte en de boekenopslag.[41] Zie afbeelding 4.3.29.
De opslagruimten met daarin boekenkasten werden steeds verder geoptimaliseerd, waarbij de gietijzeren, en later de stalen, kasten zelf van tussenvloeren werden voorzien. Hierdoor kon compact, in hoge ruimten, gestapeld worden. De vloeren waren toegankelijk via trappen die in het kastsysteem waren opgenomen. In de bibliotheken die rond 1960 werden ontworpen koos men voor de toepassing van deze systemen. Tauber schreef hierover in 1977, bij het ontwerp voor de Universiteitsbibliotheek van Groningen, het volgende: '*Heel principieel is in*

---

[39] Voor een typologisch overzicht zie: Kortüm, A. En E. Schmidt, 'Bibliotheken', in: J. Durm, *Handbuch der Architektur. Vierter Teil. 6. Halbband: Bebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft: Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen*, Darmstadt 1893, pp.41-173; Pevsner, N., 'Libraries', in: *A History of Building Types*, Princeton 1976, pp. 91-110; Stromeyer, R., *Europäische Bibliotheksbauten seit 1930*, Wiesbaden 1962.

[40] Pevsner, N., 'Libraries', in: *A History of Building Types*, Princeton1976, p. 96.

[41] Brawne, M., *Bibliotheken. Libraries,* Teufen Zwitserland 1970, p.18.

geen van de schetsen voor het magazijngedeelte een geheel andere structuur gekozen, zoals bijvoorbeeld dragende kasten in een eigen omhulling. Een dergelijke opzet kenden reeds de in 1898 en 1919 gebouwde oude magazijngebouwen die gesloopt moesten gaan worden. In de tijd van het pure functionalisme was het een expressiemiddel van het magazijndeel. In Duitsland zijn daar voorbeelden van met behulp van de stalen Pohlschröder-kastsystemen. Dit was typisch voor de jaren vijftig en begin zestig. De flexibiliteit van het gebouw als geheel is hiermede zeker niet gediend.'[42] Voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland werd in 1966 dit systeem toegepast en in 1999 weer verwijderd. Vanaf dat moment werden voornamelijk archiefkastsystemen in de gesloten, geconditioneerde, ruimten (depots) toegepast. De kasten staan op rails en schuiven tegen elkaar aan zodat er slechts in beperkte mate rekening gehouden hoeft te worden met gangpaden. Naast de opslag, zelf die zo compact mogelijk werd gehouden, speelde later ook de conditionering van boeken een steeds belangrijker rol. Uiteindelijk zou voor bijzondere collecties de wetgeving ten aanzien van archieven, waarin de strenge klimatologische eisen staan omschreven, gaan gelden.

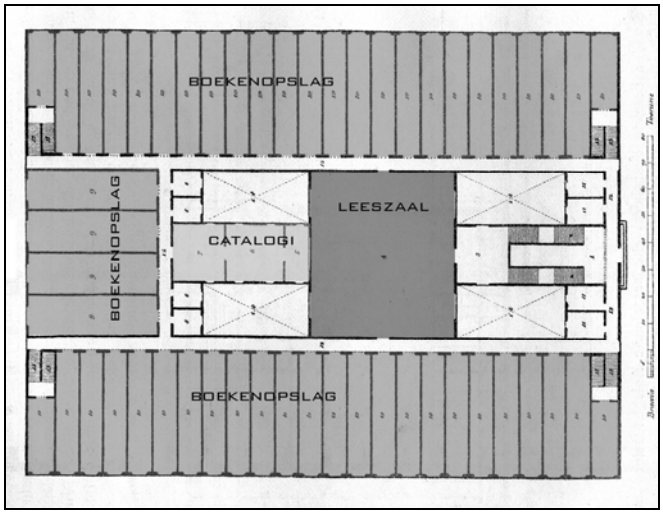
Naast de strengere scheiding tussen opslag en uitlening, kwam er echter weer steeds meer vraag naar boeken in een 'open uitlening'. Bij recentelijk gerealiseerde bibliotheken spreekt men van het 'supermarkt model'. Er ontstonden neutrale plattegronden die op vele manieren ingedeeld konden worden. Vooral in Amerika werd dit type veelvuldig toegepast. Zie afbeelding 4.3.32.

Opvallend was dat de mate van monumentaliteit, in de expressie van de ruimten, afnam. De hoge centraal gelegen studiezalen kregen een meer besloten karakter. Tauber schreef hierover in 1990: *'Wat opvalt bij de 19e eeuwse bibliotheken is de nadruk die valt op de tempel der wetenschap. De beide Parijse bibliotheken, St. Geneviéve en de Bibliothéque Nationale, en bijvoorbeeld de Reading Room van het Britisch Museum, vertonen een grote monumentale ruimte waarvan de wanden in meerdere rijen bekleed zijn met boekenkasten. Midden in dat grote gebouw zitten dan hele kleine mensjes aan leestafels. Slechts de ruimte tussen het lampekapje en het tafelblad geeft iets van intimiteit. Opvallend is dat de bekende Zweedse architect Gunnar Asplund nog tussen 1918-1927 in Stockholm de openbare bibliotheek volgens dit thema bouwde. Nog geen tien jaar later was hij de trekker bij de volledige ommezwaai van de Zweedse architectuur naar het 'functionalisme'. Bij mijn ontwerpen voor de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden in '58-'59, speelde dit stuk historie op de achtergrond mee. De trap naar de verdieping ligt daar in de twee verdiepingen hoge catalogihal. Pas tijdens de bouw tussen 1964 en 1966 werd de stap gemaakt van een twee verdiepingen hoge studiezaal met boekengalerij naar de studiezalen op de verdieping rond de vide. Bij de schetsontwerpen voor de Universiteitsbibliotheek Groningen is een voortgang te zien in deze ontwikkeling. Gaandeweg verdwijnen trappen en vides uit het midden, uit de catalogihal naar de kant.*[43] Tauber illustreerde dit met een aantal schetsjes. Zie afbeelding 4.3.33.

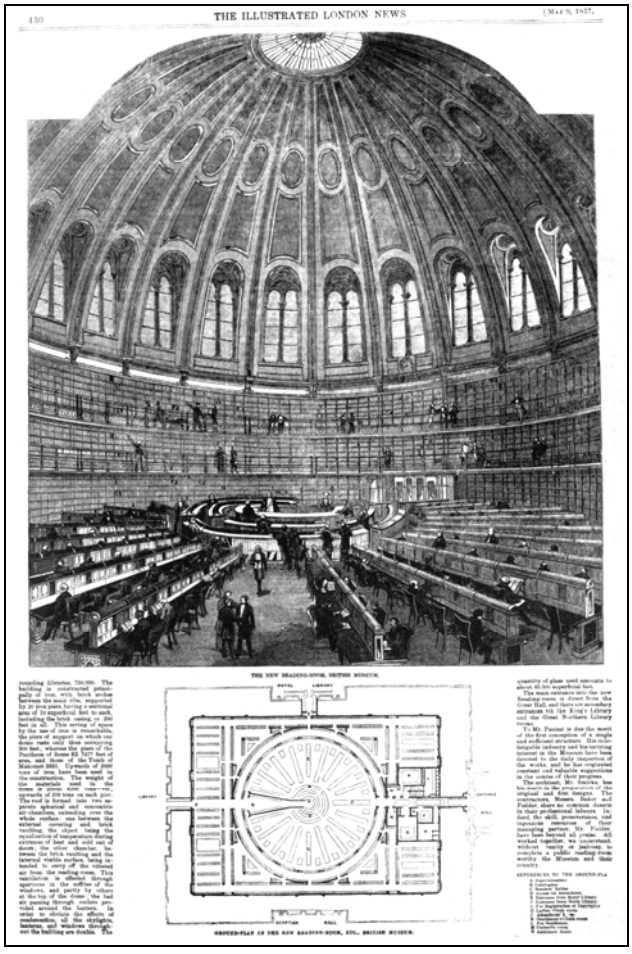

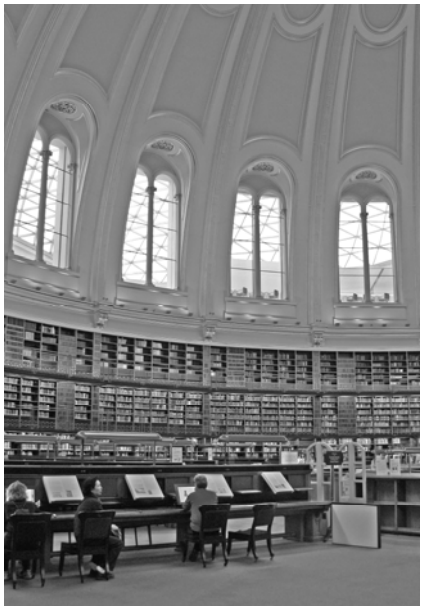
[42] Koops, W.R.H. en Ch.J.J. Klaver, *Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek te Groningen*, Groningen 1987, pp. 41-42.

[43] Tauber, P, 'Het ontwerp van de Universiteitsbibliotheek', in: Koops, W.R.H. en Ch.J.J. Klaver, *Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek te Groningen*, Groningen 1987, pp. 41-42. En: Tauber, P.H., 'De bibliotheek als gebouw', in: Engels, L.J. e.a. redactie, *Bibliotheek, wetenschap en cultuur*, Groningen 1990, pp. 172-183.

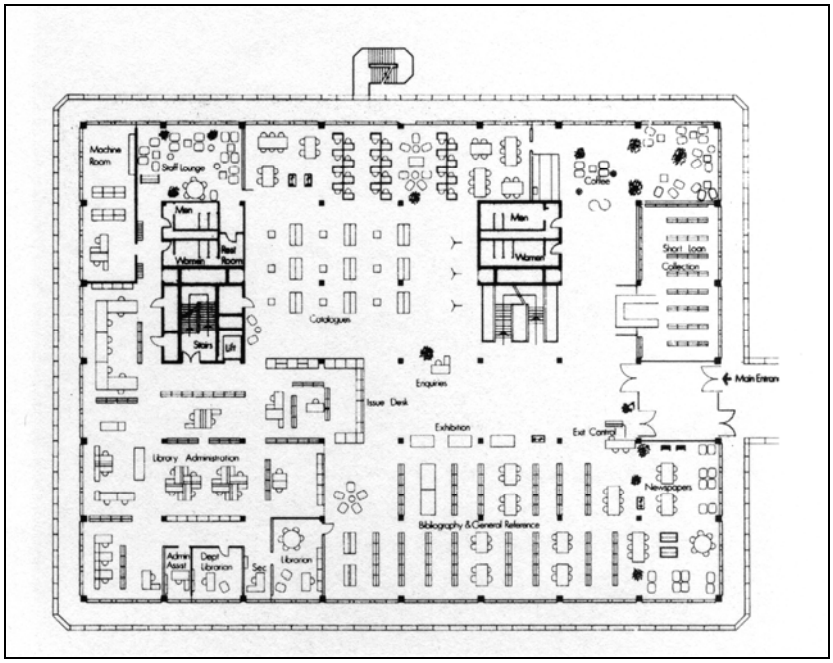

Afbeelding 4.3.29: het plan voor een bibliotheek uit 1816 van Della Santa met de driedeling in gebruik. Bewerking door H. Zijlstra. Kortüm, A. en E. Schmidt, 'Bibliotheken'. Zie ook: J. Durm, *Handbuch der Architektur. Vierter Teil. 6. Halbband: Bebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft: Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen*, Darmstadt 1893, pp.41-173.

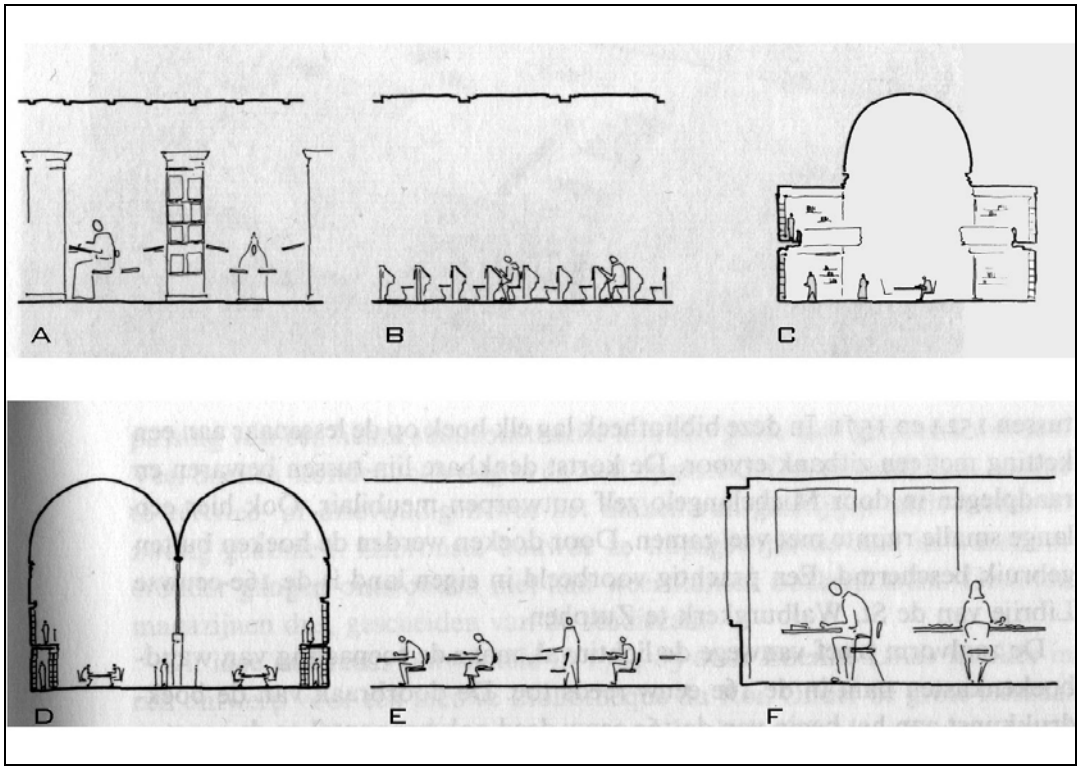

Afbeeldingen 4.3.30 en 31: de leeszaal in The Britisch Museum. Brawne, M., *Bibliotheken. Libraries*, Teufen Zwitserland 1970. H. Zijlstra 2004.

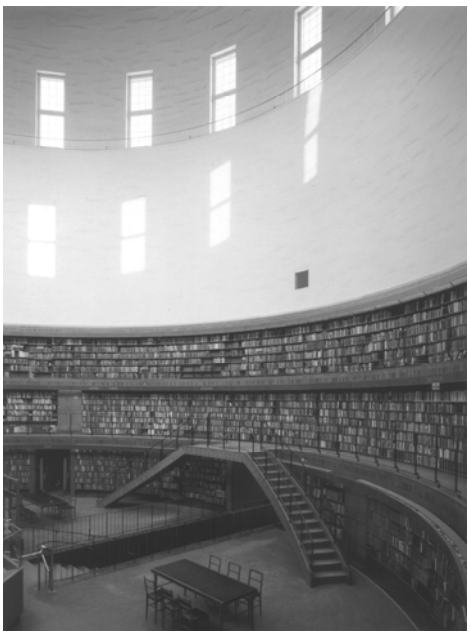
Afbeelding 4.3.32: de bibliotheek als supermarkt, een type volgens Amerikaans voorbeeld. F. Brown. Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997.

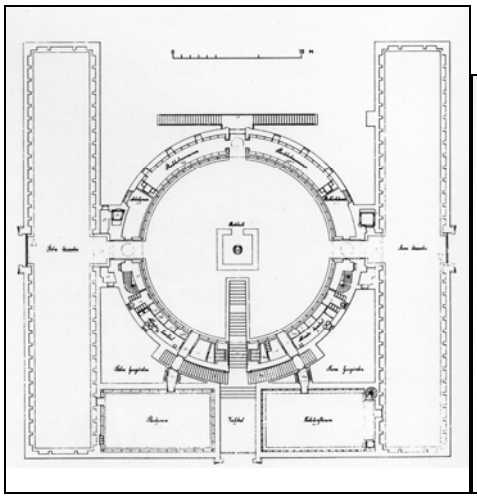

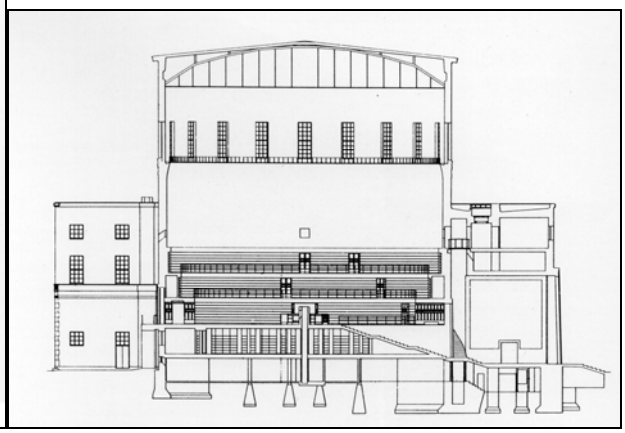
Afbeelding 4.3.33: de ruimtelijke ontwikkeling in bibliotheken volgens Tauber. A = Middeleeuwse kloosterbiblotheek in Hereford 16e eeuw; B = Lorenzo bibliotheek Florence; C = Barok bibliotheek 17e-18e eeuw; D = St. Geneviève Parijs 19e eeuw; E = Het Functionalisme midden 20e eeuw; F = Ontwikkeling 1970-1990. Tauber, P.H., 'De bibliotheek als gebouw', in: Engels, L.J. e.a. redactie, *Bibliotheek, wetenschap en cultuur*, Groningen 1990, pp. 172-183.

Tauber bracht hiervoor al een gebouw ter sprake dat organisatorisch toch zeker wel als inspiratie heeft gediend voor het ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland: de bibliotheek in Stockholm(1918-1927) van architect E.G. (Erik Gunnar) Asplund (1885-1940). Men komt het gebouw binnen via een trap, om vervolgens in de centrale ruimte uit te komen. Hierin zijn de catalogi en een beperkt aantal tafels opgesteld. Daar omheen zijn de boeken gerangschikt. De studieruimten bereikt men via de centrale hal. Daglicht komt via de hoge raamopeningen in de hal binnen.[44] De centrale verdeelhal met omloop, daglicht, catalogi en enkele tafels zijn elementen die we terug zien in het ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Zie afbeeldingen 4.3.34-37.

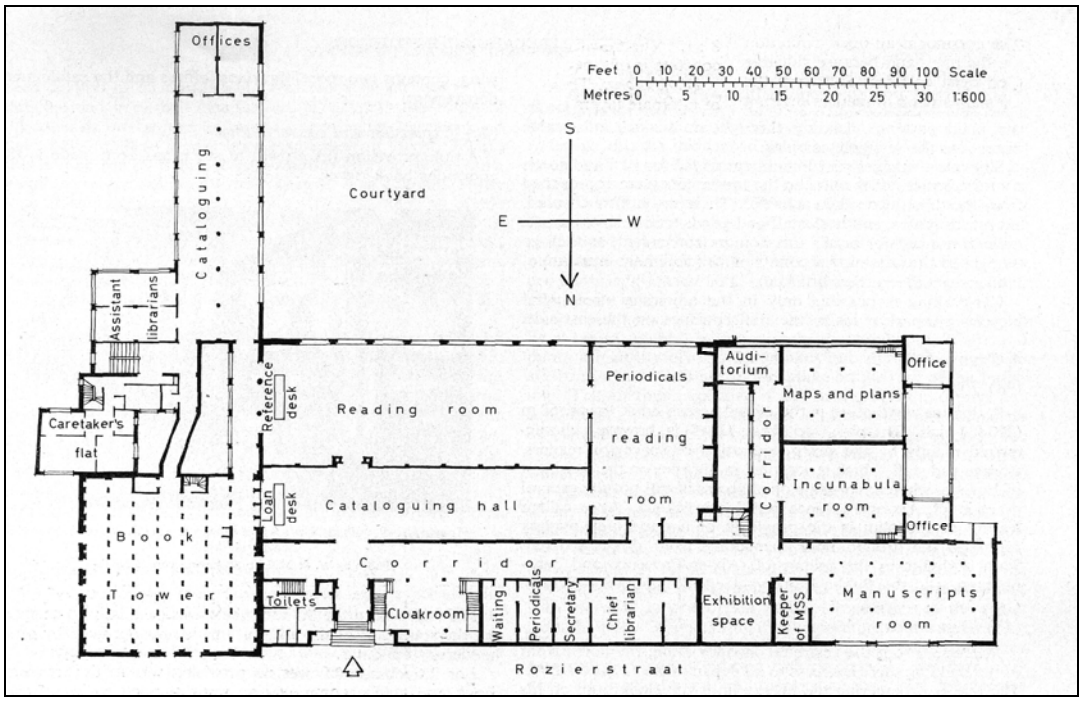
Afbeelding 4.3.34-37: de bibliotheek in Stockholm van Asplund. Caldenby, C. en O. Hultin, *Asplund*, Stockholm 1990, pp. 92-102.

[44] Caldenby, C. en O. Hultin, *Asplund*, Stockholm 1990, pp. 92-102.

De opslag van boeken in een apart vormgegeven bouwvolume, dat expressie geeft aan het exterieur, komt met de introductie van gestapelde kastsystemen steeds vaker voor na 1950. Bij de bibliotheek van Gent (1935-1940) door H. (Henry) van der Velde (1863-1957) was echter ook al een duidelijke, in plattegrond vierkante, boekentoren aanwezig die we ook als element herkennen in het ontwerp van Tauber voor de bibliotheek in Leeuwarden.[45] Zie afbeeldingen 4.3.38-40.

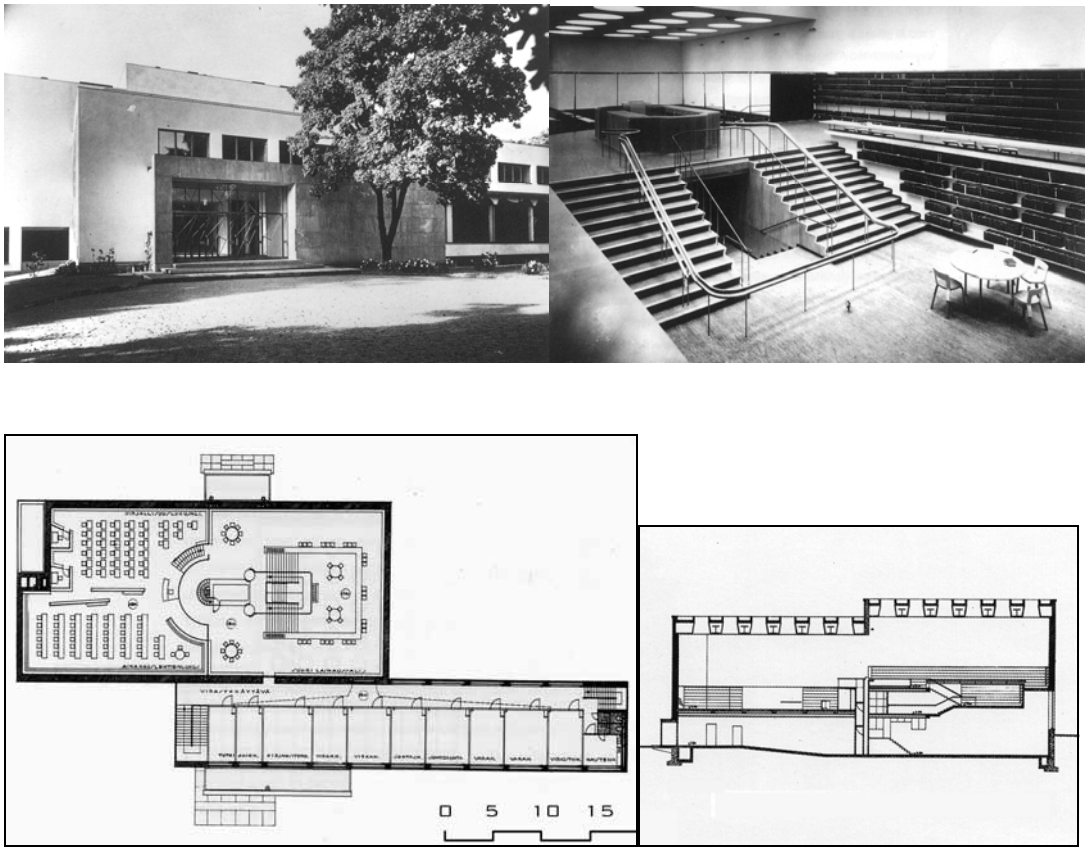

Afbeelding 4.3.38-40: de bibliotheek in Gent van H. van der Velde. Thompson, A., *Library Buildings of Britain and Europe*, Londen 1963.

[45] Thompson, A., *Library Buildings of Britain and Europe*, Londen 1963.

De architectuur van Aalto speelde als inspiratiebron een belangrijke rol in de Nederlandse architectuur na de Tweede Wereldoorlog en zo ook bij Tauber, zie pagina 23. Van 1927 tot 1935 werkte Aalto aan de bibliotheek in Viipuri (Viborg).[46] In latere plattegronden van bibliotheken van Aalto komen veelal waaiervormige ruimten voor (Wolfsburg 1962, Seinäjoki 1963, Rovaniemi 1965-1968, Otaniemi 1965-1969, Kokkola 1969 en in Mount Angel, Oregon, U.S.A. 1967-1970).[47] De plattegrond van de bibliotheek in Viipuri bouwde hij echter op uit twee rechthoeken. In het grootste volume bevindt zich wederom een grote hal met de trappen naar de bovengelegen verdieping. Via het dak komt, door de ronde koepels het daglicht diep het gebouw binnen. De entree licht asymmetrisch in het gebouw. Via een trap en een hoek van 90 graden betreedt men de centrale hal. Deze wijze van binnenkomen, de centrale hal met de trap, de ronde daglichtkoepels en de afwerking van wit stucwerk en blank hout, zullen we terugzien in het ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek. Zie afbeeldingen 4.3.41-44.

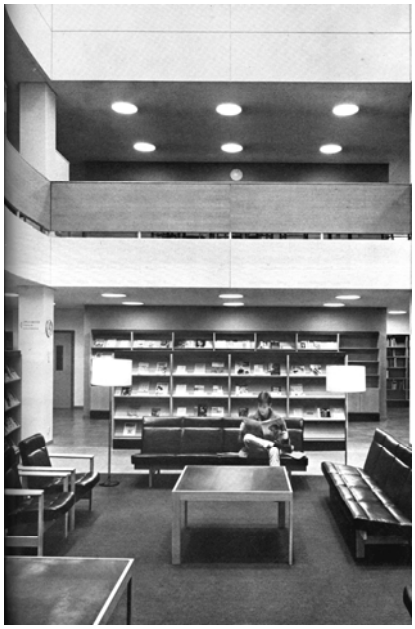
Afbeelding 4.3.41-44: de bibliotheek in Viipuri van A. Aalto. De plattegrond van de eerste verdieping laat de centrale hal met trappen zien. Spens, M., Viipuri Library 1927-1935 Alvar Aalto, Londen 1994. Stromeyer, R., Europäische Bibliotheksbauten seit 1930, Wiesbaden 1962.

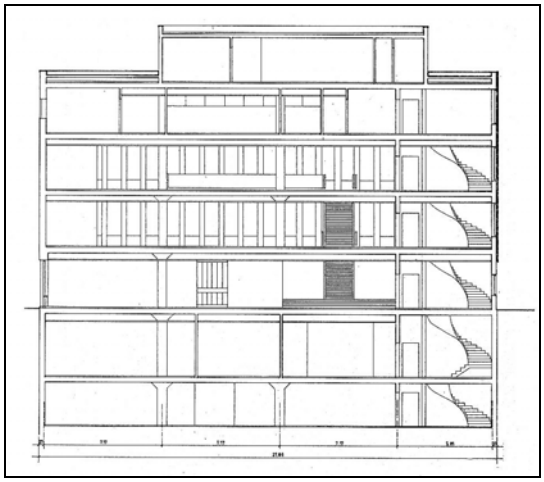
[46] Spens, M., *Viipuri Library 1927-1935 Alvar Aalto,* Londen 1994.

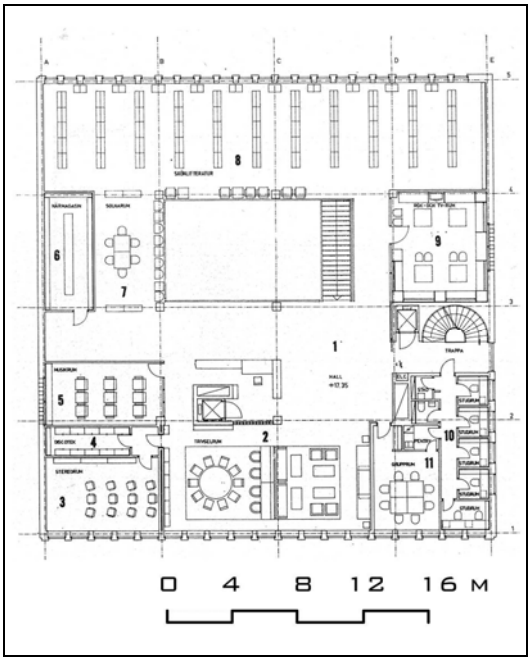
[47] Fleig, K., *Alvar Aalto*, Barcelona 1981, pp. 115-133 en: Brawne, M., *Bibliotheken. Libraries*, Teufen Zwitserland 1970, pp. 22-29.

Naast het voorbeeld van Aalto in Viipuri verschenen er meerdere bibliotheken uit Scandinavië in de pers. Een tweetal, in Solna en Östersund, is het vermelden waard omdat ze met een eenvoudige rechthoekige plattegrond, een centrale verdeelhal, eenvoudige gevelindeling en materiaalgebruik, duidelijk associaties oproepen met de architectuur van Tauber.[48] Zie afbeeldingen 4.3.45-48 en 4.3.49-52.

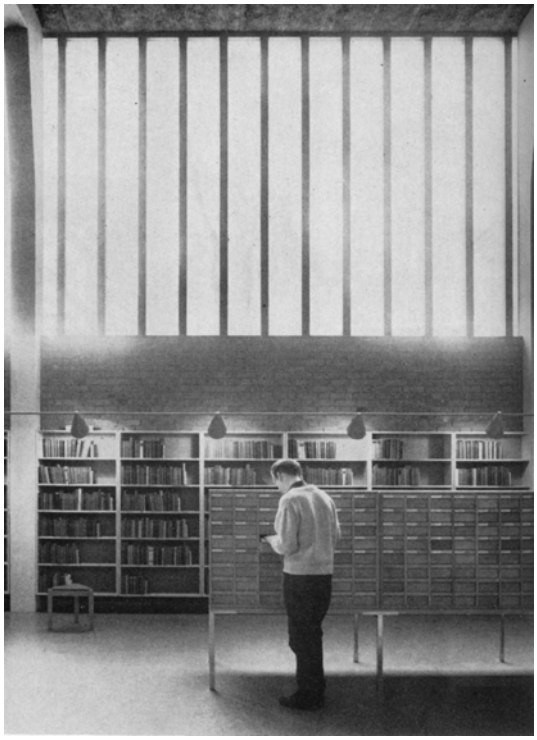

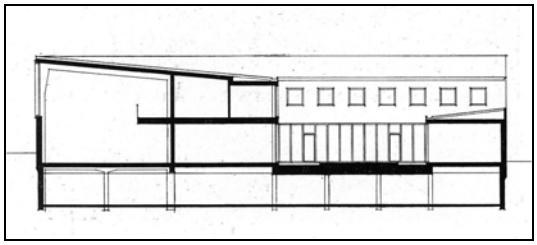

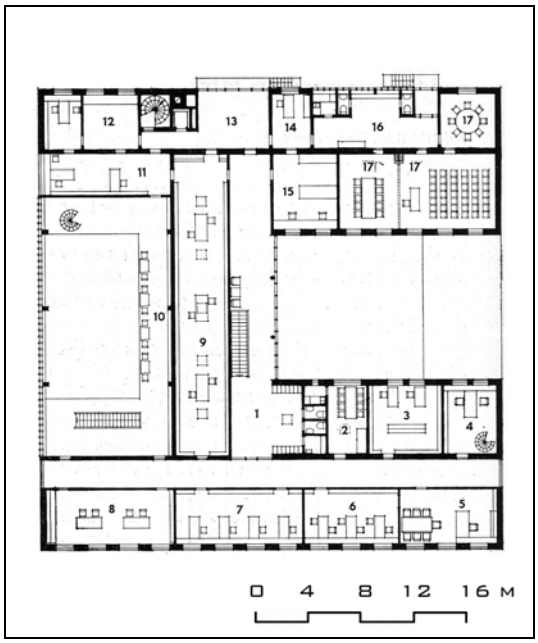
Afbeeldingen 4.3.45-48: de bibliotheek in Solna met de plattegrond van de eerste verdieping. Frölén, S., 'Stadsbibliotek I Solna', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview*, (1966)2, pp. 58-62.

[48] Frölén, S., 'Stadsbibliotek I Solna', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview*, (1966)2, pp. 58-62. Cederlöf, B., 'Bibliothek I Östersund', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview*, (1961)8, pp. 165-167.

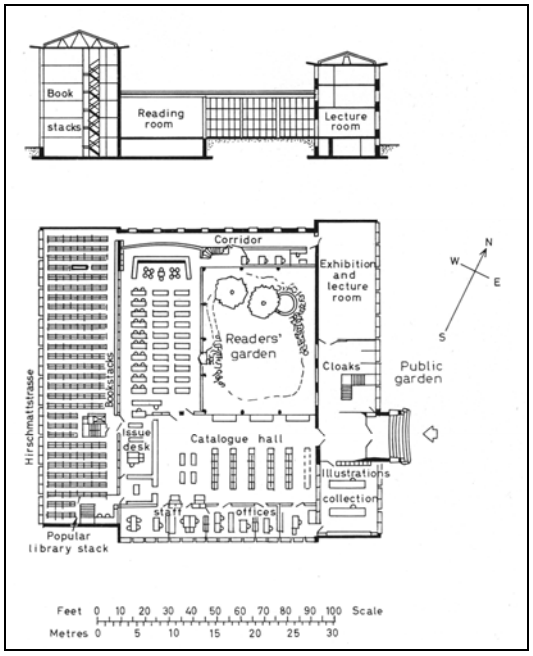

Afbeeldingen 4.3.49-52: de bibliotheek in Östersund met de plattegrond van de eerste verdieping. Cederlöf, B., 'Bibliothek I Östersund', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview*, (1961)8, pp. 165-167.

De Zentralbibliotheek van Luzern werd na een bezoek door de opdrachtgever als voorbeeld genoemd voor de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden.[49] Zie pagina 10. Ook in dit geval was er sprake van een rechthoekige plattegrond. Via een trap en een klein bordes betreedt men het gebouw. Na een hal met garderobe loopt men door naar de centrale verdeelhal waar zich de catalogi, uitleenbalie en enkele tafels bevinden. Rondom een binnentuin liggen verschillende zalen gerangschikt. Het boekenmagazijn is ondergebracht in een langwerpig volume dat als hoogste bouwdeel het gebouw markeert. Zowel de gevelbekleding, de wandbekleding in de entreehal en de vloeren van het openbare gedeelte werden van natuursteen gemaakt. Zie afbeeldingen 4.3.53-55.

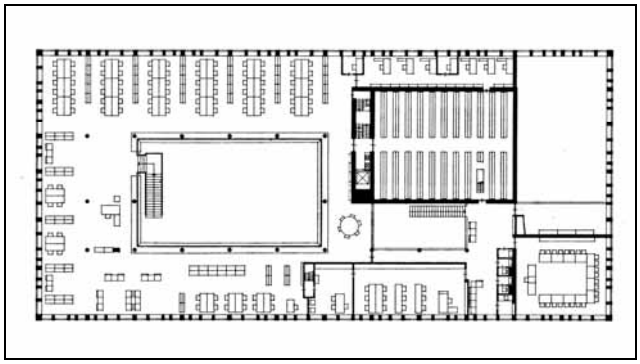

Afbeeldingen 4.3.53-55: de bibliotheek in Luzern met de plattegrond van de begane grond verdieping. Thompson, A., *Library Buildings of Britain and Europe*, Londen 1963. Dreyer, O., 'La Bibliothèque Centrale de Lucerne (Suisse)', *La Technique Des Travaux*, (1954)1/2, pp. 25-32.

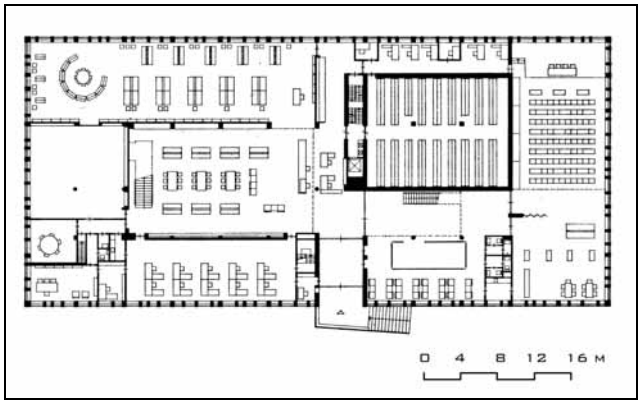
[49]Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991. Zentralbibliotheek Luzern, zie: Dreyer, O., 'La Bibliothèque Centrale de Lucerne (Suisse)', *La Technique Des Travaux*, (1954) 1/2, pp. 25-32; 'Bibliothek te Luzern', *Bouw*, (1952)41, p. 733 en: Thompson, A., *Library Buildings of Britain and Europe*, Londen 1963, p. 197.

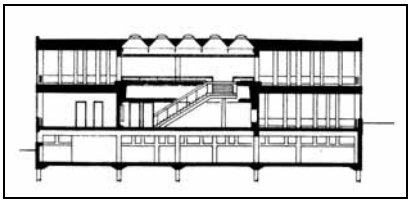
In het kader van de typologische vergelijking, naar aanleiding van dit onderzoek naar het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, hierbij enkele tekeningen en foto's van de bibliotheek. In latere hoofdstukken wordt ingegaan op het ontwerp en de realisering ervan. Opvallende elementen binnen het kader van de typologie zijn: de rechthoekige plattegrond; de boekentoren als expressie van het volume; de neutrale indeling van de gevels; de centrale hal voorzien van daklichten met een open ruimte over twee verdiepingen; de omloop op de eerste verdieping; de asymmetrische plaatsing van de entree en de overhoekse benadering van de centrale hal. Zie afbeeldingen 4.3.56-60.

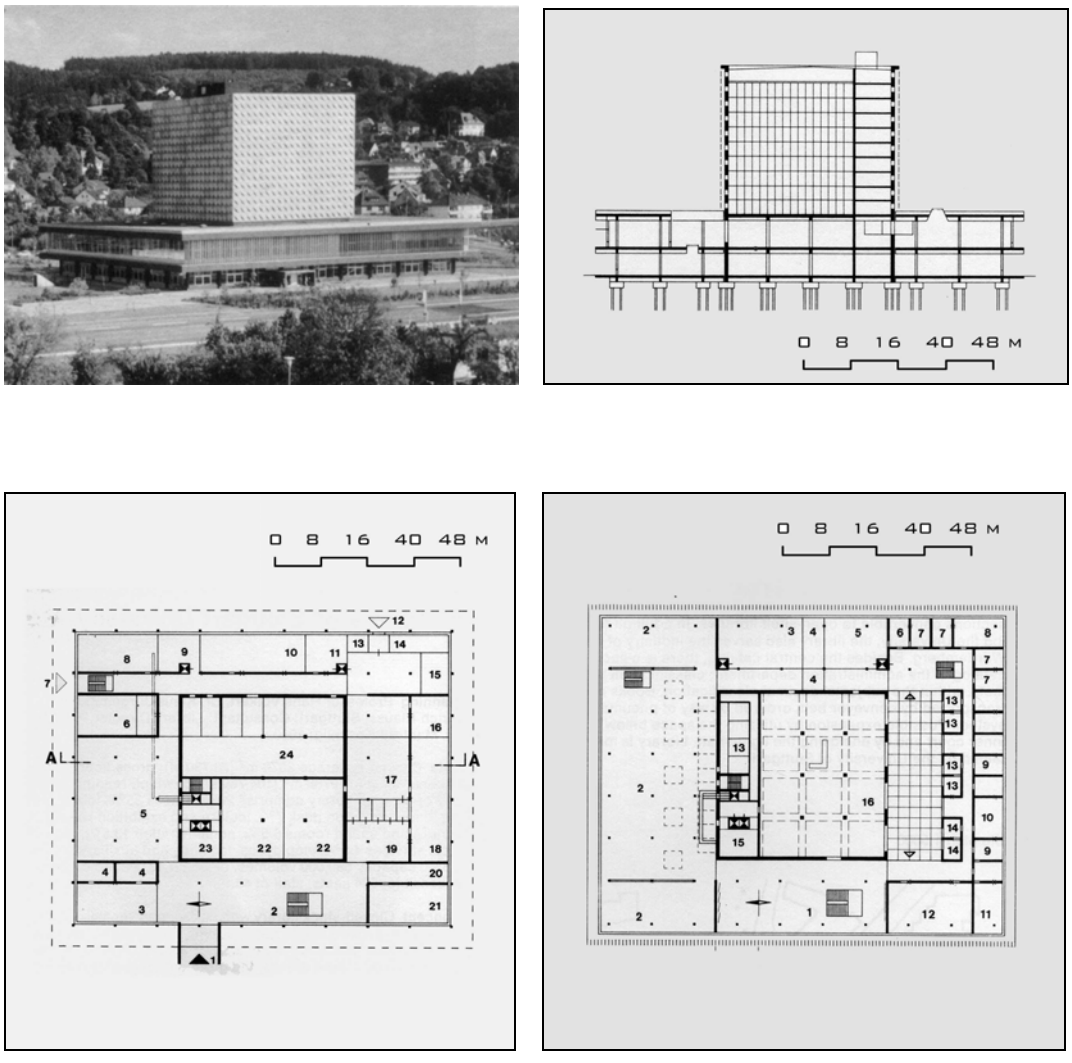

Afbeeldingen 4.3.56-60: de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden kort na oplevering. P.H. Tauber archief (foto's). Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

INTERNATIONALE VERGELIJKING

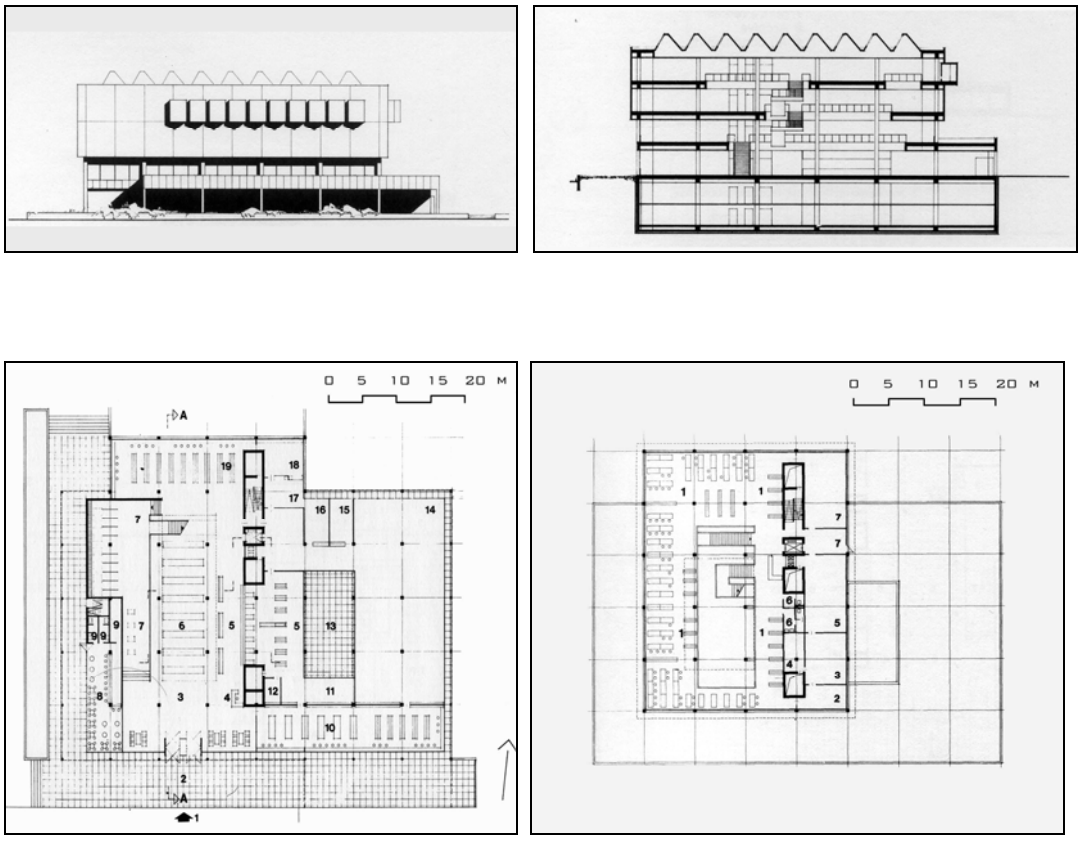
In bibliotheken in het buitenland en, met name, in Duitsland zien we vele elementen terug die gebruikt werden bij het ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Als voorbeelden in Duitsland: de Universiteitsbibliotheken van Karlsruhe; Stuttgart; Münster; Mainz; Kiel; Hannover en in het bijzonder de Universiteitsbibliotheek van Marburg uit 1967, van G. Barth, met een hoge boekentoren temidden van een open rechthoekige plattegrond.[50] Zie afbeeldingen 4.3.6-64.

Afbeeldingen 4.3.61-64: de bibliotheek in Marburg. Wild, F., *Design & Planning. Libraries for Schools and Universities*, New York 1972.

[50] Wild, F., *Design & Planning. Libraries for Schools and Universities*, New York 1972, pp.24-25.

De bibliotheek van de Technische Universiteit in Braunsweig (1968) door J. Kraemer vertoont eveneens een rechthoekige plattegrond, waarin een centralehal ligt van waaruit trappen naar een omloop voeren. Aan de vide liggen niet afgesloten studieruimten. De dienstvertrekken liggen duidelijk gegroepeerd aan de gevel nabij, de vide, naar de centrale hal. Na de verbouwing van de Provinciale Bibliotheek van Friesland in 1999 komt in de plattegrond deze opbouw naar voren.[51] Zie afbeeldingen 4.3.65-68.

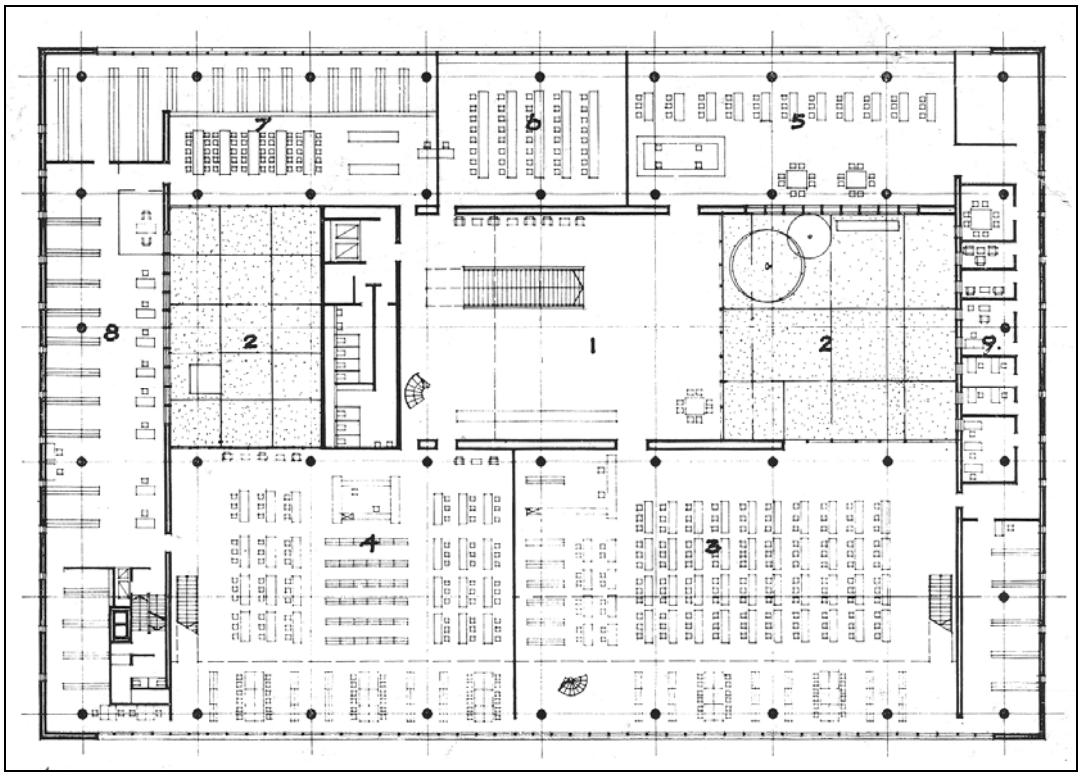

Afbeeldingen 4.3.65-68: de bibliotheek in Marburg. Wild, F., *Design & Planning. Libraries for Schools and Universities*, New York 1972.

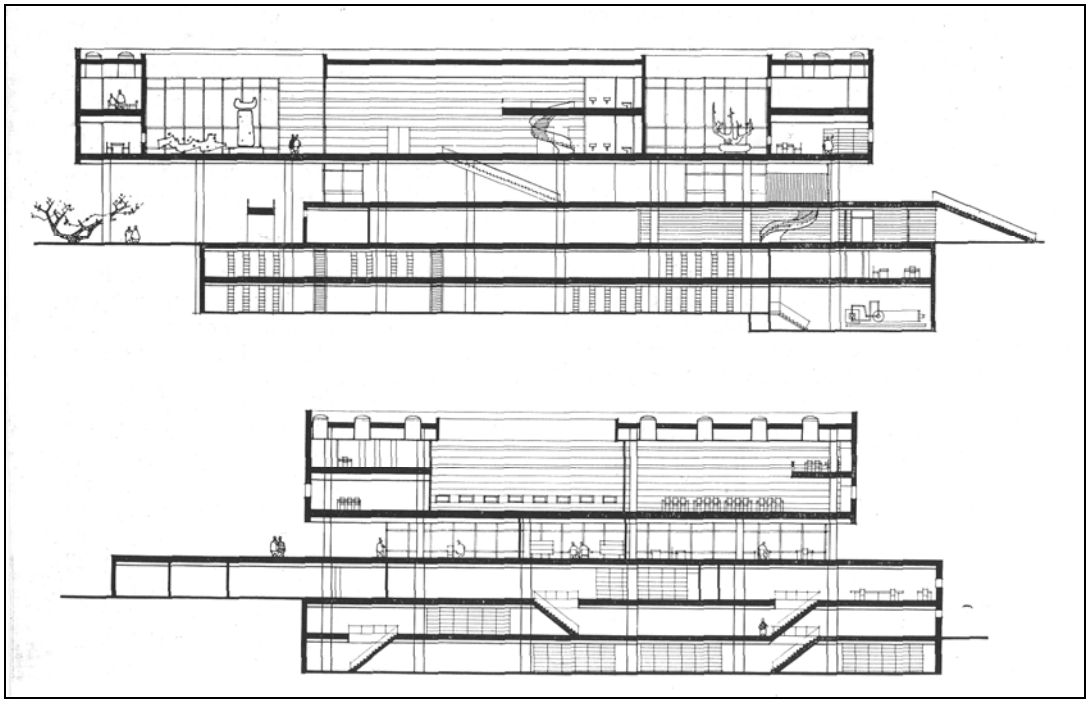
[51] Wild, F., *Design & Planning. Libraries for Schools and Universities*, New York 1972, pp.220-23.

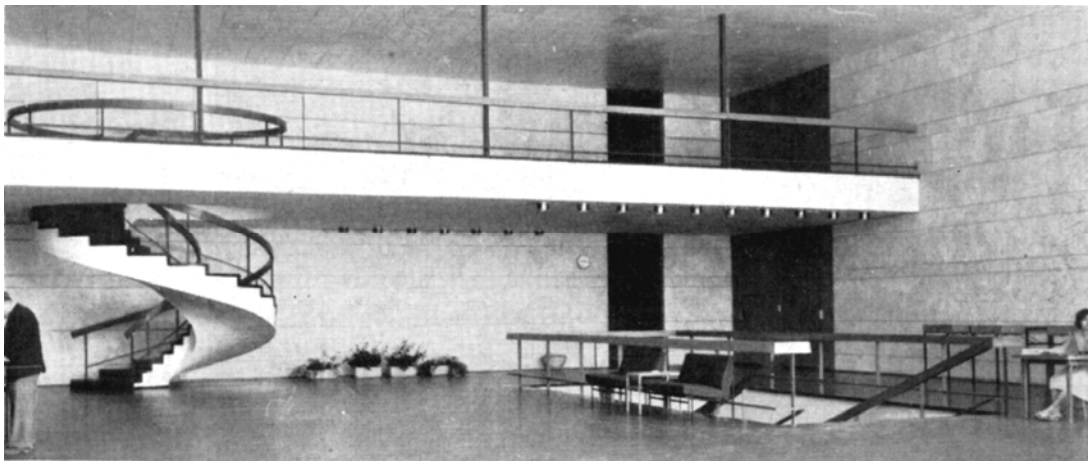
De Nationale en Universiteitsbibliotheek in Jeruzalem (1961) van A. Alexandroni vertoont eveneens opmerkelijke overeenkomsten met de Provinciale Bibliotheek van Friesland.[52] De eenvoudige volumeopbouw met een enkele dakopbouw en de natuursteen bekleding duiden op een neutrale behandeling van het gebouw. In de rechthoekige plattegrond vallen de twee patio's op en de centrale hal met een enkele trap naar de omloop van de eerste verdieping. Zie afbeeldingen 4.3.69-72.

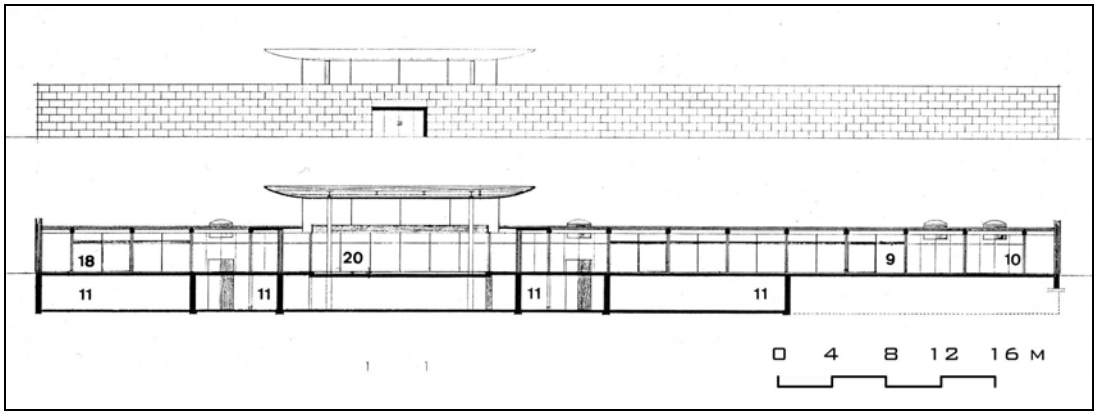
[52] 'Nationale en Universiteitsbibliotheek te Jeruzalem', *Bouwkundig Weekblad*, (1961)26, pp. 524-526.

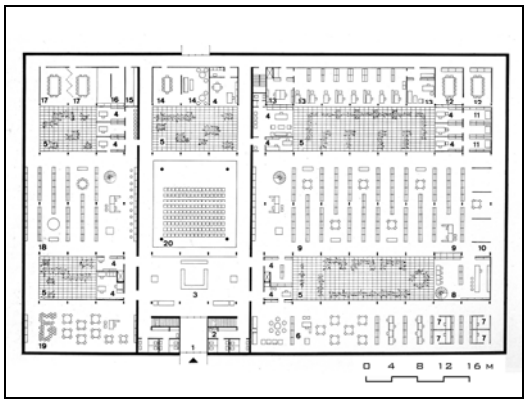
Afbeeldingen 4.3.69-72: de universiteitsbibliotheek in Jeruzalem. 'Nationale en Universiteitsbibliotheek te Jeruzalem', *Bouwkundig Weekblad*, (1961)26, pp. 524-526.

Als voorbeelden uit Scandinavië vallen twee kleinere bibliotheken op:
de bibliotheek in Rødovre Denemarken (1967) van Arne Jacobsen en de bibliotheek in Växjö Zweden (1963-1966) van E. Uluots. Bij het eerste gebouw vormt binnen de rechthoekige plattegrond de grote zaal het middelpunt. Vervolgens bepalen vijf kleinere patio's de ruimten.[53] Zie afbeeldingen 4.3.73-77.

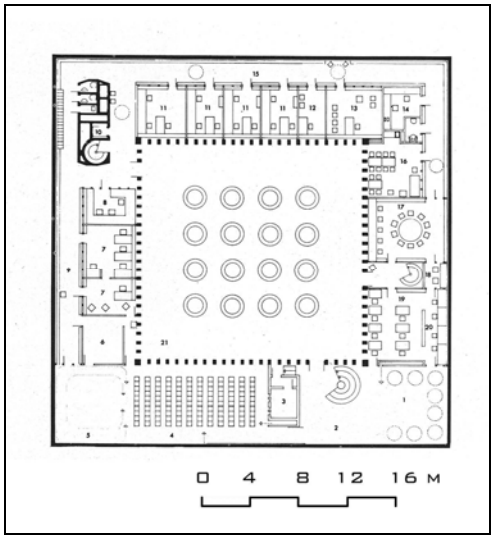

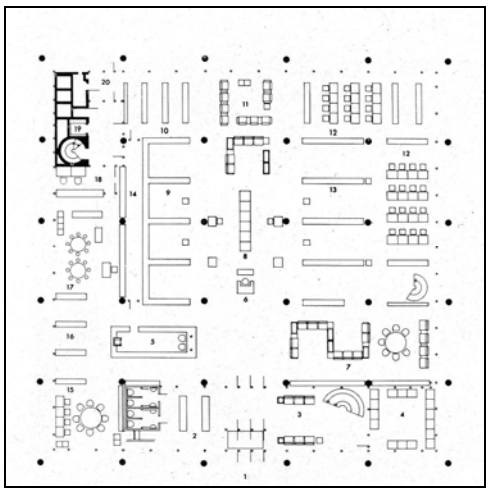
Afbeeldingen 4.3.73-77: de bibliotheek in Rødovre. 'Einer der letzten Bauten von Arne Jacobsen †. Hauptbiblothek in Rødovre', *Bauen und Wohnen,* (1971)5, pp. 223-228.

[53] 'Einer der letzten Bauten von Arne Jacobsen †. Hauptbiblothek in Rødovre', *Bauen und Wohnen*, (1971)5, pp. 223-228.

In Växjö is sprake van een ogenschijnlijk zeer eenvoudige vierkante plattegrond waarbij de ruimten gerangschikt liggen aan een centrale vide. De symmetrie is in het exterieur als thema terug te vinden. In het interieur is de inrichting willekeuriger.[54] Zie afbeeldingen 4.3.78-81.

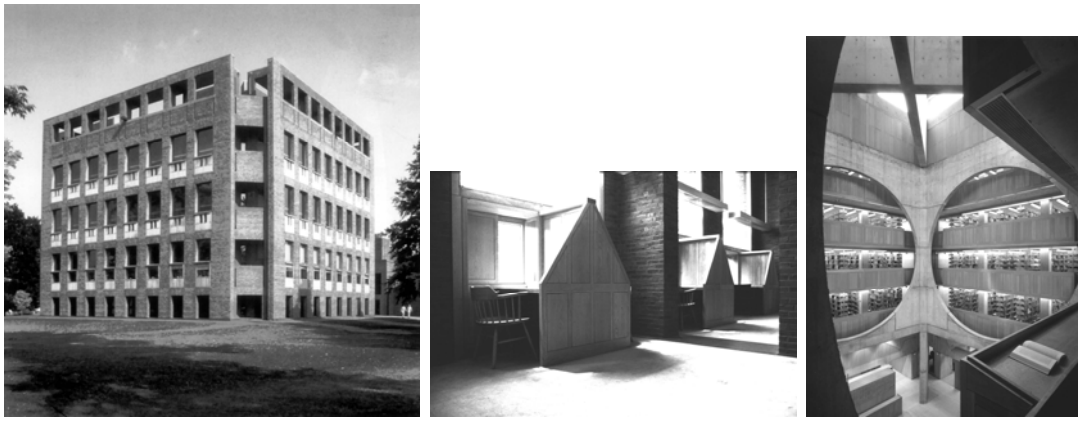

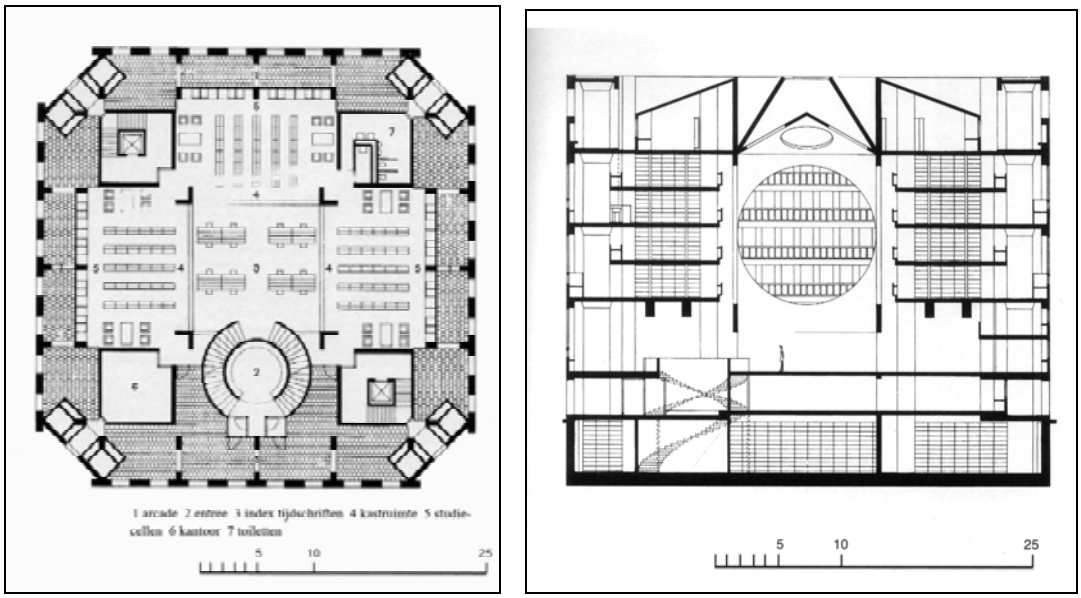

Afbeeldingen 4.3.78-81: de bibliotheek in Växjö met de openplattegrond op de begane grond en de besloten plattegrond met binnenhof op de verdieping. Uluots, E., 'Bibliotheek te Växjö, Zweden', *Bouw*, (1968)16, pp. 595-599.

[54] Uluots, E., 'Bibliotheek te Växjö, Zweden', *Bouw*, (1968)16, pp. 595-599.

De Phillips Exeterbibliotheek (1965-1971) van L. I. (Louis) Kahn (1901-1974) in New Hampshire is eveneens een voorbeeld van een symmetrisch opgebouwde vierkante plattegrond.[55] De centrale hal als verdeelruimte heeft de monumentaliteit terug gekregen zoals die nog in 1927 werd gerealiseerd door Asplund in Stockholm, zie pagina 24. De boeken- en de studieruimten, nissen aan de gevel, hebben echter de beslotenheid waar Tauber het in zijn betoog uit 1990 over had (zie pagina's 26 en 28). Zie afbeeldingen 4.3.82-86.

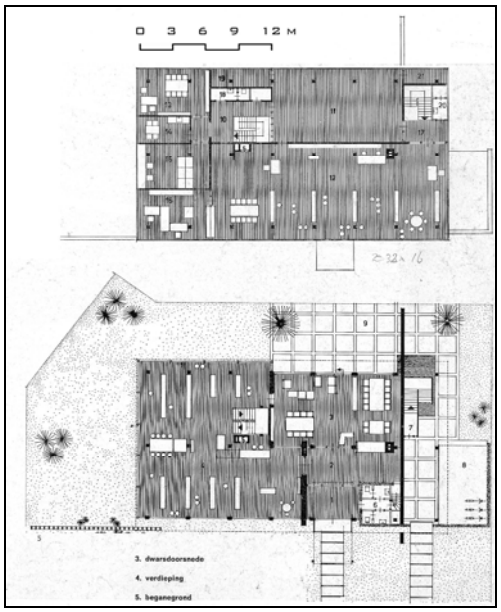

Afbeeldingen 4.3.82-86: de Phillips Exeterbibliotheek van L. I. Kahn in New Hampshire. Büttiker, U., Louis I. Kahn Licht und Raum. H. Zijlstra 1991. Brownlee, D. en D. De Long, *Louis Kahn: In the Realm of Architecture*, New York 1992. Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997.

[55] Ronner, H. en S. Jhaveri, *Louis I. Kahn Complete Work 1935-1974*, Boston 1987, pp. 292-301en: Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997, pp. 56-61.

Opmerkelijk is dat van het type bibliotheek dat Tauber in Leeuwarden realiseerde, er vrijwel geen verwante ontwerpen uit die tijdsperiode in Nederland te vinden zijn. Alleen de bibliotheek in Assen, van Nijenhuis en Ebbinge uit 1968, kent een vergelijkbare eenvoud in de opbouw van de plattegrond en gevelbehandeling.[56] Zie afbeeldingen 4.3.87-89. De Universiteitsbibliotheek in Nijmegen uit 1969, van het bureau Kraaijvanger, Van Putten, Kuit, Knol en Maas, is conceptueel ook zeker vergelijkbaar met de Provinciale Bibliotheek van Friesland.[57] Zie afbeeldingen 8.3.90-94.
De treffendste overeenkomsten tussen de Provinciale Bibliotheek van Friesland en andere bibliotheken zijn echter in buitenlandse voorbeelden te vinden. In Nederland zijn relatief weinig bibliotheekgebouwen tussen 1940 en 1970 gerealiseerd, die eveneens gepubliceerd zijn.[58]
In de ontwerpen van latere datum zien we zelden de eenduidige geometrisch plattegrond terug. De gebouwen werden meer en meer geleed vormgegeven naar de afzonderlijke functies. Waaiervormen en onregelmatige vormen die verwant zijn aan de voorbeelden van H. (Hans) Sharoun (1893-1972) met de Staatsbibliotheek in Berlijn (1964-1978), latere bibliotheekgebouwen van Aalto en de Universiteitsbibliotheek van J. (James) Stirling (1926-1992) in Cambridge (1968).[59]

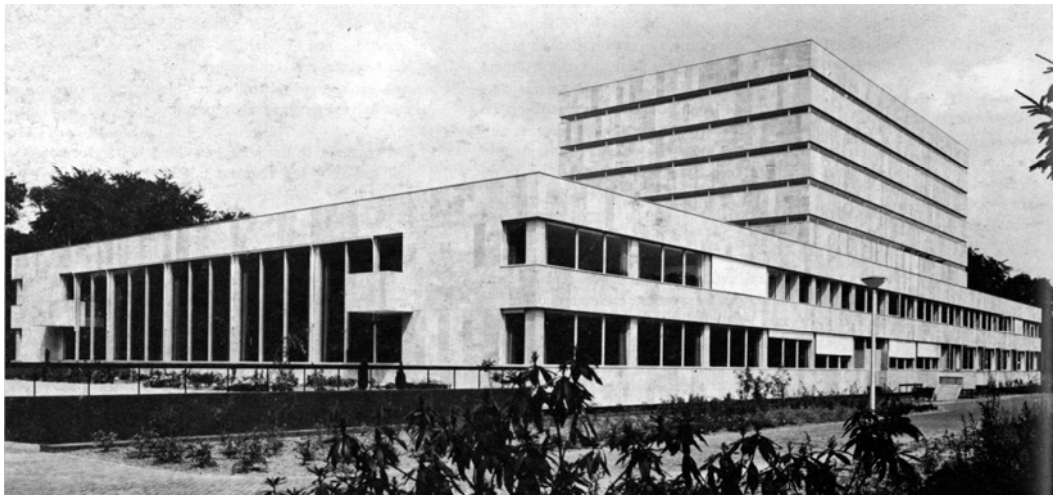
Afbeeldingen 4.3.87-89: de bibliotheek in Assen. Nijenhuis en Ebbinge, 'Openbare bibliotheek en leeszaal in Assen', *Bouwkundig Weekblad*, 86(1968)8, pp. 136-137.

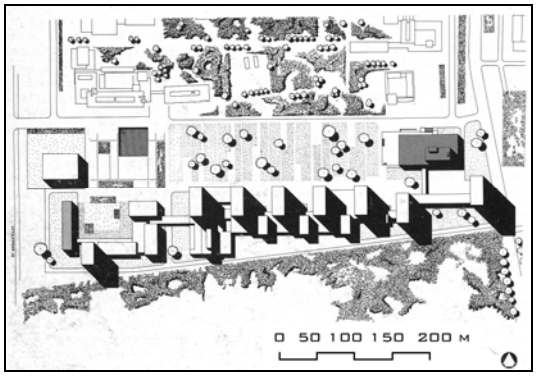
[56] Nijenhuis en Ebbinge, 'Openbare bibliotheek en leeszaal in Assen, *Bouwkundig Weekblad*, (1968)8, pp. 136-137.

[57] 'Bibliotheekgebouw Katholieke Universiteit te Nijmegen', *Bouw*, (1969)36, pp. 1366-1373.

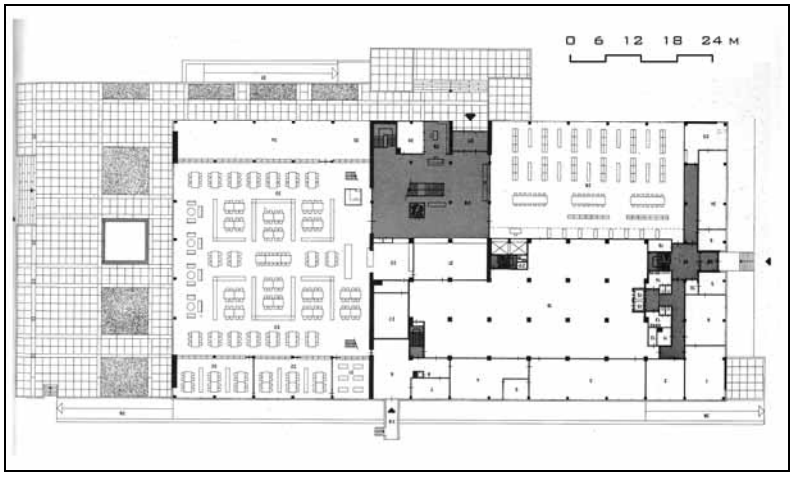
[58] In de literatuur werd naast de genoemde bibliotheken in *Bouw* (1968)8 aandacht besteed aan een cirkelvormige bibliotheek in Utrecht, en in het *Bouwkundig Weekblad*, (1968)8 aan een bibliotheek in Wassenaar. De bibliotheek van Enschede naar een ontwerp van A.C. Nicolai uit 1955 werd uitvoerig beschreven in: Mevissen, W., *Bücherei. Public Library Building*, Essen 1958, pp. 202-205.

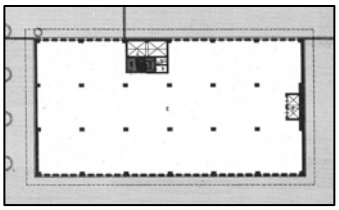
[59] Brawne, M., *Bibliotheken. Libraries*, Teufen Zwitserland 1970, respectievelijk: pp. 100-103; pp. 114-119 en pp. 24-29.

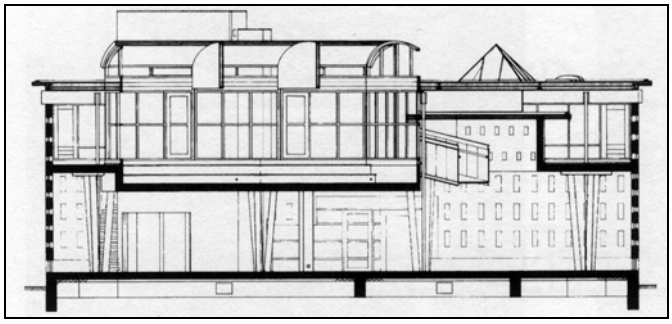
deelplattegrond hoogbouw

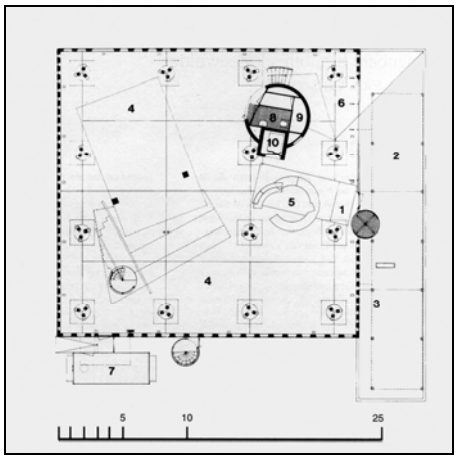
Afbeeldingen 8.3. 90-94: de universiteitsbibliotheek van Nijmegen. 'Bibliotheekgebouw Katholieke Universiteit te Nijmegen', *Bouw*, (1969)36, pp. 1366-1373.

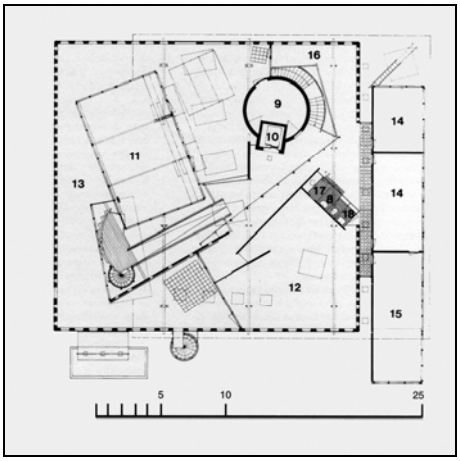
Het gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland werd in 1999 ingrijpend verbouwd. Het werd opnieuw ontworpen. De rechthoekige omhulling was het kader waarbinnen de functies een nieuwe plek kregen. Vergelijkbaar met deze opgave lijkt de bibliotheek van Zeewolde door K. van Velzen (1990) ontworpen te zijn. De vierkante plattegrond is terug, maar werd alleen als omhulling opgevat waarin verschillende functies letterlijk vorm kregen, en door verschillende materialen verbeeld konden worden. Het vierkante kader maakte een willekeurig geordende plattegrond mogelijk, waarin verschillende functies toch een eigen gelede vorm konden krijgen.[60] Zie afbeeldingen 4.3.95-99.

Afbeeldingen 4.3.95-99: de bibliotheek in Zeewolde. Links de plattegrond van de begane grond en rechts van de eerste verdieping. H. Zijlstra 1993 (foto). Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997.

[60] Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997, pp. 86-91.

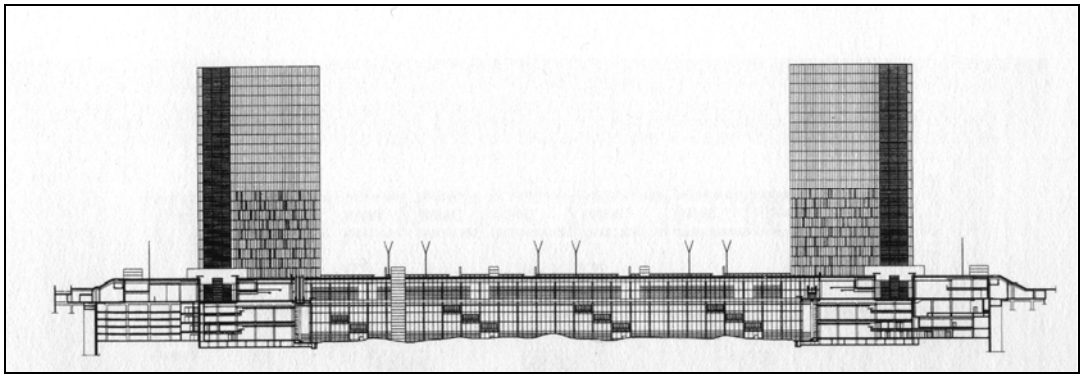
Ter afsluiting van het hoofdstuk typologie blijkt de Nationale bibliotheek (1989-1995) in Parijs van D. Perrault (1953) eveneens te passen in de reeks van gebouwen die geordend zijn op basis van een rechthoekige plattegrond. Maar ook in dit geval is er meer sprake van een kader dan een opgelegde vorm. Perrault brengt de gedifferentieerde programmaonderdelen van het gebouw, op de vier hoektorens na, onder in het (opgetilde) maaiveld. De vrijheid die Van Velsen bij Zeewolde in de plattegrond wist te creëren wordt hier in de doorsnede gevonden.[61] Ook in het geval van de Provinciale Bibliotheek van Friesland werd de enige mogelijkheid om het gebouw substantieel uit te breiden, zonder afbreuk te doen aan het oorspronkelijke bouwvolume, dan ook gevonden in de uitbreiding van de kelderverdieping (zie afbeelding 4.3.28 op pagina 20). Zie afbeeldingen 4.3.100-104.

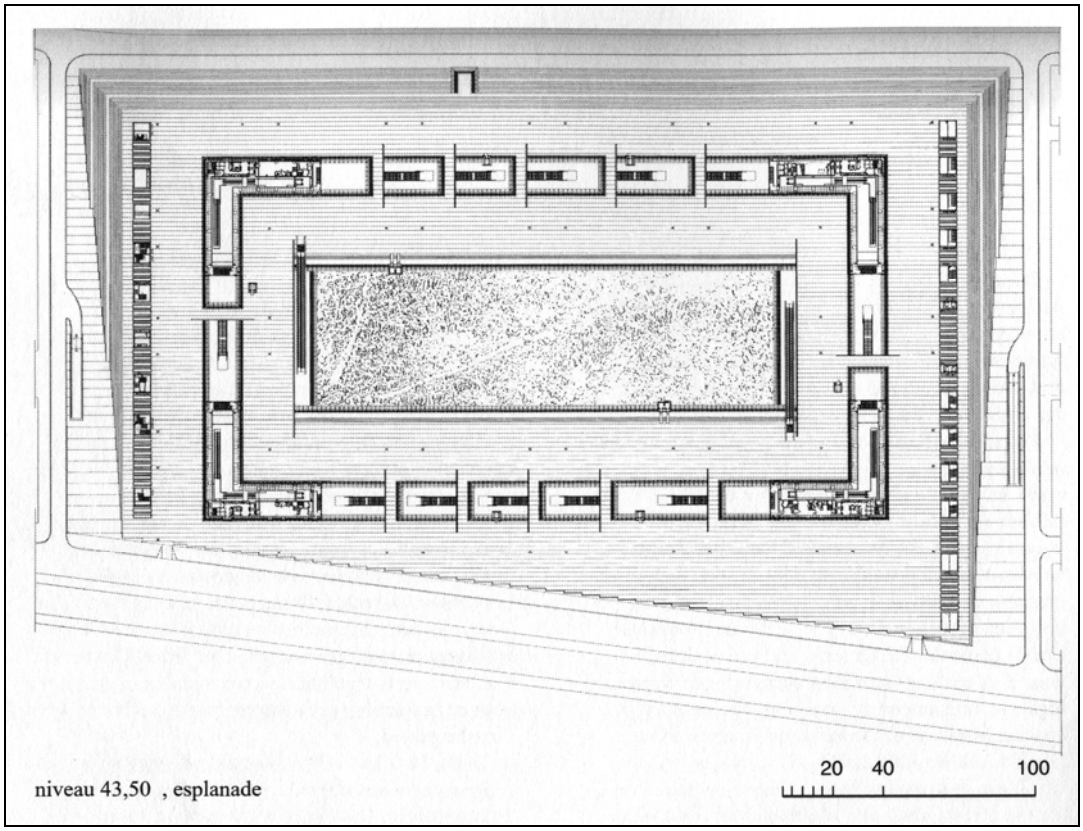

[61] Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997, pp. 106-109.

Afbeeldingen 4.3.100-104: de Bibliotèque Nationale de France in Parijs van D. Perrault. H. Zijlstra 2001 (foto's p. 42 boven). Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997 (tekeningen). Sens, J. M. en H. Tonka, *Domique Perrault Morceaux Choisis*, Sens et Tonka Valencia 2002.

2.5 ONTWERPPROCES

De ontwerpen van Tauber zijn zeker herkenbaar, maar vertonen onderling ook veel verschillen. Zelf zei hij hierover: '*Omdat de kennis en de veelheid aan architectonische middelen – herkenbaar geworden in stromingen – voor mij uitdrukkingsmiddelen waren om elk gebouw zoveel mogelijk iets eigens te geven in relatie tot de opdracht en de situatie.*'[62] De heldere opzet van een rechthoekige doos met een gevel van natuursteen, waarin volgens een patroon gaten werden gesneden, zoals bij de bibliotheek in Leeuwarden, paste hij eigenlijk niet meer toe. Het gebouw zelf vertoonde in gevelbeeld wel overeenkomsten met tijdgenoten. Zie afbeeldingen 4.3.105 en 106.

In 1958 deed Tauber mee aan zijn twaalfde prijsvraag; die voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Inspiratie vond hij zoals wij in het vorige hoofdstuk zagen, bij verschillende tijdgenoten, maar vooral bij de Scandinaviërs. Het juryrapport van de eerste prijsvraag betreffende het ontwerp van Tauber luidde: '*Motto 271258. De situatie is goed en de massagroepering van het gebouw is in de omgeving zeer wel aanvaardbaar. Functioneel is het gebouw wat de bibliotheekdiensten betreft wel goed. De nagestreefde openheid van het bibliotheekbedrijf rondom het gesloten boekenhuis zal waarschijnlijk aanleiding geven tot bezwaren. Het boekenmagazijn heeft een goede ligging en een goede vorm. Ingang, verdeelhal en ontvangstgedeelte zijn aan controle vanuit de uitlening onttrokken. De toegang tot de Buma Bibliotheek is niet aantrekkelijk, hoewel zulks waarschijnlijk zou kunnen worden verbeterd. Constructie en structuur zijn eenvoudig en duidelijk. De uitwendige verschijning is een duidelijke en gave weerspiegeling van de gehele structuur van het gebouw, met een klare afscheiding tussen onderbouw, bovenbouw en boekenmagazijn.*'[63] Zie afbeeldingen 4.3.107 en 108.

Het ontwerp was voorzien van het motto: 271258. Tauber legde dit als volgt uit: '27: *mijn geboortejaar; 12: de 12e prijsvraag waarin ik meedeed; 58: 1958* [het jaar van de prijsvraag].'[64]

Tauber situeerde in dit ontwerp het langgerekte gebouw langs de Boterhoek. In de plattegronden van de twee bebouwingslagen was een lineaire opzet te herkennen, waarbij de ingang overhoeks, via trappen en bordessen werd benaderd. Aan de voorgevelzijde, op de onderverdieping, zouden de publieksruimten en zalen komen te liggen. Centraal daarachter werd een strook met voorzieningen gelegd en langs de gehele achterzijde de dienst- en kantoorvertrekken. Op de bovenverdieping zouden aan de voorgevelzijde de uitleen- en studiezalen komen te liggen en aan de achterzijde wederom dienstvertrekken. Het langgerekte bouwvolume werd onderbroken door het magazijnenblok, met een afwijkende hoogte van drie verdiepingen. Het magazijn was opgebouwd in een volledig verticale structuur naar voorbeeld van de bibliotheek in Bonn (zie pagina 26).In de gevels zien we de horizontale opbouw terug. De onderbouw in een, terugliggende, (bak)steen plint. De bovenbouw, volledig van glas, kraagde hier iets over uit. Aan de achterzijde was het naar voren stekende, steenachtige, magazijnblok duidelijk herkenbaar.

Tauber paste zijn ontwerp voor de tweede prijsvraag, zoals eerder vermeld, volledig aan. Het motto luidde nu: '"*Peristylium" = zuilengang die een ruimte rondom afsluit of deze ruimte zelf.*' Het was het centrale thema van het gebouw. De jury sprak zich over het tweede ontwerp als volgt uit: '*De stedebouwkundige situatie is goed; de hoofdopzet gaaf. De indeling van het gebouw is zeer doelmatig; de werkruimten zijn knap geordend rondom de uitlening. Ook het ontvangstgedeelte is goed geordend en op gelukkige wijze verbonden met de verdeelhal, met toezicht van de uitleningen uit. De*

---

[62] Haan, H. de en I. Haagsma, *Bouwen naar opdracht. Tauber Architecten*, Haarlem 1990. p. 18.

[63] 'Prijsvraag voor bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Forum*, (1959)2, pp. 34-44.

[64] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002.

plaats van het magazijn ten opzichte van de belendende ruimten is zeer goed. Ook het Bumacomplex is goed geordend. Hoewel niet in strijd met het programma kan het niveauverschil tussen de beide delen van de open boekerij een bezwaar zijn. Het magazijn is niet helder van opbouw. Het interieur is ruimtelijk harmonisch en fijnzinnig behandeld. Het exterieur is eenvoudig van verschijning. De gevels vormen een omhulling, waarin geen nadruk wordt gelegd op het constructiestelsel. Deze gevelbehandeling zal hoge eisen stellen aan de detaillering. Het totale karakter is innemend. Dit ontwerp munt boven de andere uit door een harmonische conceptie, waarin een goede stedebouwkundige opzet, grote doelmatigheid en een gave vormgeving samengaan.'[65]

Uitgangspunt voor het ontwerp van de tweede prijsvraag voor Tauber was: het programma zoveel mogelijk te ordenen op één niveau, dat zo hoog kwam te liggen dat uitzicht over het bolwerk mogelijk zou zijn. Ten opzichte van het eerste ontwerp werd het gebouw zelf groter, maar het bouwvolume als zodanig compacter gemaakt. De hoofdvorm bestond nu uit een rechthoekige doos waaruit een kleiner, rechthoekig, volume oprees als een torentje. In de gevels was de horizontale geleding verdwenen. Er kwam één, steenachtige, omhulling voor in de plaats, waarachter zich de verschillende ruimten bevonden. Men voegde een klein souterrain toe met magazijnen en dienstruimten. De indeling van het magazijn in de toren bleef verticaal ingedeeld, terwijl men in het souterrain overschakelde op een systeem met een horizontale opstelling. De hoofdverdieping, toegankelijk via een trap, vulde de architect in met publieksfuncties zoals open uitleen, zalen en voorzieningen. De bovenverdieping, nu entresol genoemd, werd slechts voor een klein deel ingevuld met publieksruimte en men maakte gebruik van ruimten met een dubbele verdiepingshoogte en van vides. Het magazijntorentje liep als herkenbaar volume over drie verdiepingen door. Opvallend was dat er veel minder kantoor- en dienstenvertrekken getekend waren dan in het eerste plan. Het centrale atrium werd geheel omsloten door glaswanden, op beide verdiepingen en via daklichten kon het daglicht ver in het gebouw binnendringen. Zie afbeeldingen 4.3.109-111 en bijlage 1 op pagina 108.

In 1959 ging Provinciale Staten ermee akkoord dat Tauber zijn ontwerp zou uitwerken. Op verzoek van Douma werd er een bouwcommissie gevormd. Douma: '*Te beginnen met vertrouwen te stellen in de architect die u kiest, en de bibliothecaris, die u hebt*'.[66] De eerste gesprekken met Douma leidden tot een aangepast Definitief Ontwerp in 1960.[67] Dit ontwerp werd tussen januari 1960 en het voorjaar van 1961 verder uitgewerkt en daarna vonden er in de lange wachttijd op de rijksgoedkeuring wederom lange gesprekken plaats tussen Tauber en Douma. De tekeningen van het Definitief Ontwerp vertonen niet zo veel verschillen met het oorspronkelijke concept van de omhullende abstracte gevels, en ook aan de hoofdtoegang werd niet veel gewijzigd. De boekentoren werd wat hoger en kwam geheel inpandig te liggen. De wanden van het rechthoekige volume waren, zowel binnen als buiten, met natuursteen bekleed. De ingang verschoof iets meer richting het midden van de voorgevel.

Ingrijpender wijzigingen ondergingen de plattegronden. Het volledige oppervlak werd voorzien van een souterrain met voornamelijk horizontaal opgedeelde magazijnruimten en

---

[65] 'Het winnende ontwerp in een prijsvraag voor een bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Bouwkundig Weekblad*, (1960)2, p. 37.

[66] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991, p. 20.

[67] Zie extra set tekeningen afgegeven voor boekje 40 jaar door Tauber op 3 januari 2002, verwerkt in de bijlage 1. 'Definitief Ontwerp' is een begrip uit de architecten praktijk. De officiële stadia in een opdracht zijn: Voorlopig Ontwerp; Definitief Ontwerp; en de Bouwvoorbereiding. Zie: Bond van Nederlandse Architecten: *Standaard-voorwaarden 1997 Rechtsverhoudingen opdrachtgever-architect*, BNA maart 1998.

een paar dienstvertrekken. De indeling van de hoofdverdieping, de bel-etage, wijzigde enigszins. De boekentoren lag centraal in het volume en de grote zaal veranderde van positie. Bovendien werden een aantal vides dicht gelegd waardoor er meer ruimte voor dienst- en kantoorvertrekken ontstonden op de entresolverdieping. De centrale hal zette men aan de achterzijde, op de begane grond, dicht met een gesloten wand. Op de entresol werd aan twee zijden een omloop om de grote vide ontworpen. Van het volume van de boekentoren werden de hoeken afgeschuind en alleen de buitenzijde werd met koper bekleed; het volume was in het interieur minder herkenbaar aanwezig. Zie afbeeldingen 4.3.112-117 en bijlage 1.
Zoals ik op pagina 9 al aanhaalde had Douma bezwaren geuit over de organisatie van een prijsvraag. Hij schreef achteraf: '*In de eerste plaats moet een programma van eisen worden geschreven, bevattende een opsomming van alle gevraagde ruimten, met een daarbij behorende schets van de gang van zaken in het bedrijf, die de gegevens over de groepering van de ruimten en over hun afmetingen moet bevatten. In de tweede plaats moet dit programma van eisen in een ontwerp worden gerealiseerd. Men kan stellen, dat de eerste taak er typisch één is voor de bibliothecaris, en de tweede voor de architect. In het algemeen is dat ook zo. Men kan echter beter stellen, hetgeen in de literatuur over bibliotheekbouw ook meermalen wordt gedaan, dat men, als men het beste resultaat wil hebben, beide taken moet toevertrouwen aan de samenwerking tussen bibliothecaris en architect. Sprekende met de architect komt men ook als bibliotheekman waarschijnlijk het beste tot het inzicht in hoe men het eigenlijk zou willen hebben. Het vormgeven aan het programma van eisen in een ontwerp is beslist het werk van de architect. Het zal daarbij echter in de meeste gevallen wel gaan van schets tot schets, zeker bij een zo ingewikkeld gebouw als een grote openbare bibliotheek. Het lijkt ook haast onmogelijk, dat niet achteraf, zelfs na uitvoerig voorafgaand overleg, nog misverstanden zouden blijken te bestaan, die pas in een ontwerp aan het licht konden komen. Daarom is het van belang, de mogelijkheid tot correctie zowel van het programma als van het ontwerp met wederzijds goedvinden zo lang mogelijk open te laten. Bij een onbevangen samenwerking is dat ook heel goed te doen. Al doende en al overleggende moet men dan maar hopen uiteindelijk een ontwerp te zullen krijgen, dat beide partijen bevredigt.'*[68]
Ook nadat de eerste paal was geslagen op 9 maart 1964 werden er, op verzoek van Douma, nog wijzigingen doorgevoerd. Aan de hand van het uiteindelijk in 1966 gerealiseerde plan, dat behandeld wordt in de volgende paragraven, komen de verschillen aan de orde. Tauber erkende dat deze laatste veranderingen ten koste gingen van de, in eerste instantie, heldere opzet van het gebouw.[69] Zie afbeeldingen 4.3.118-123 en bijlage 1 (pagina 108-109).

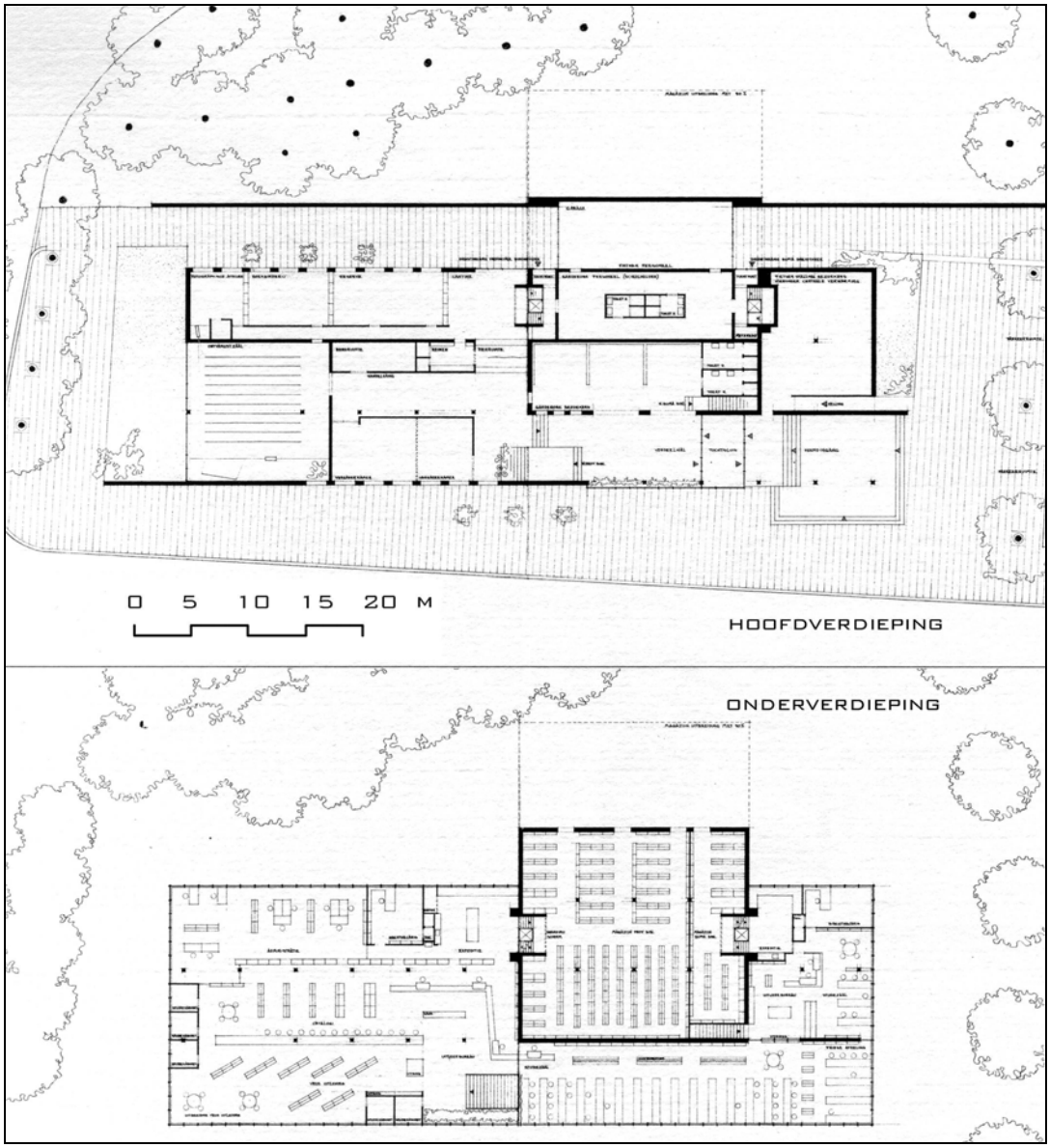

Afbeeldingen 4.3.105 en 106: de Provinciale Bibliotheek (1958-1966) van Tauber en De Doelen in Rotterdam (1955-1966) van E.H. en H.M. Kraaijvanger. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000. Toorn T. Van, '33 De Doelen', Devolder, A. (redactie), *Rotterdam 1945-1970*, Rotterdam 1992.

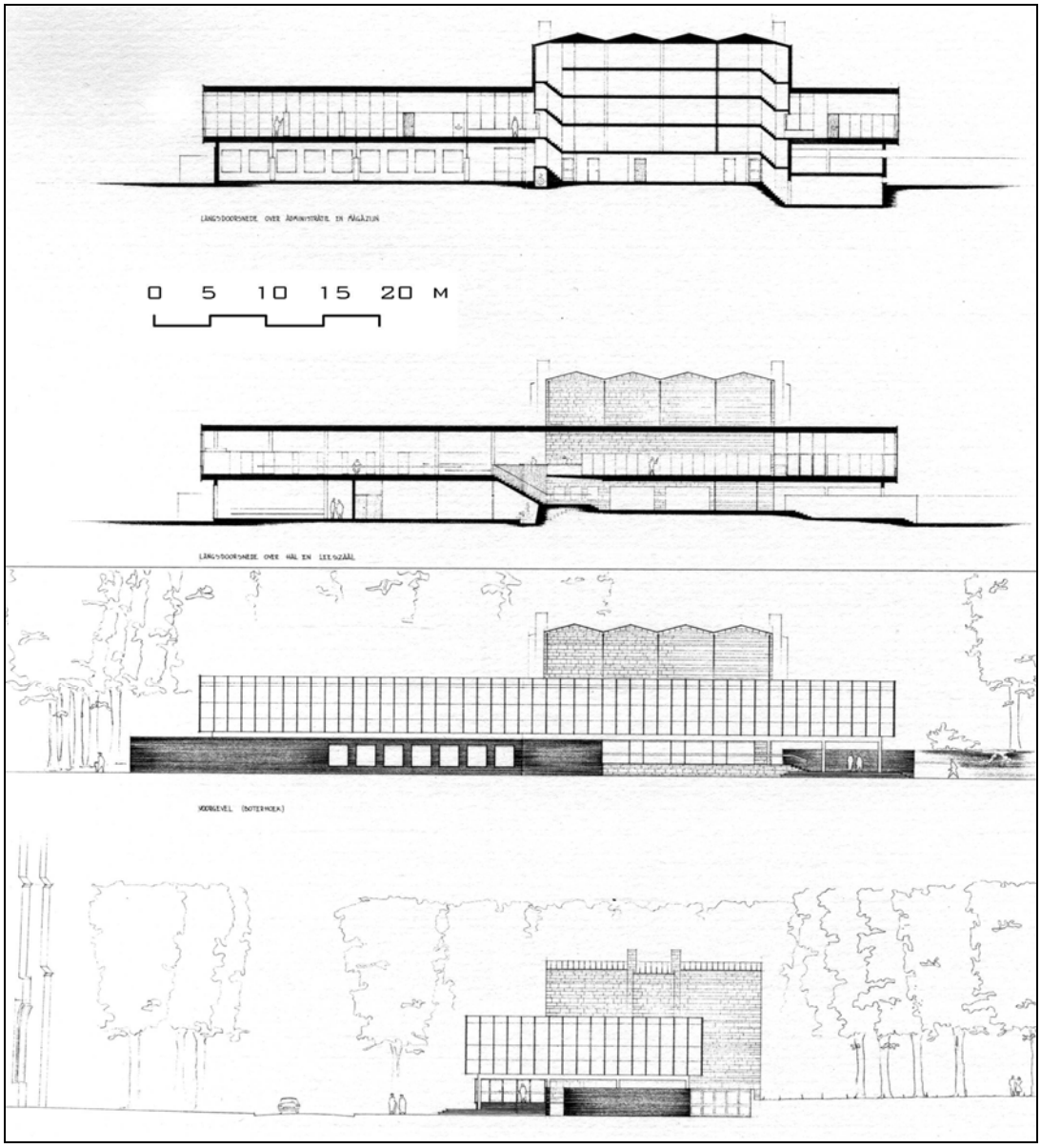
---

[68] Douma, S., 'Een nieuw gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland en voor de Buma-Bibliotheek te Leeuwarden', *Bibliotheekleven*, (1959)44, p. 214.

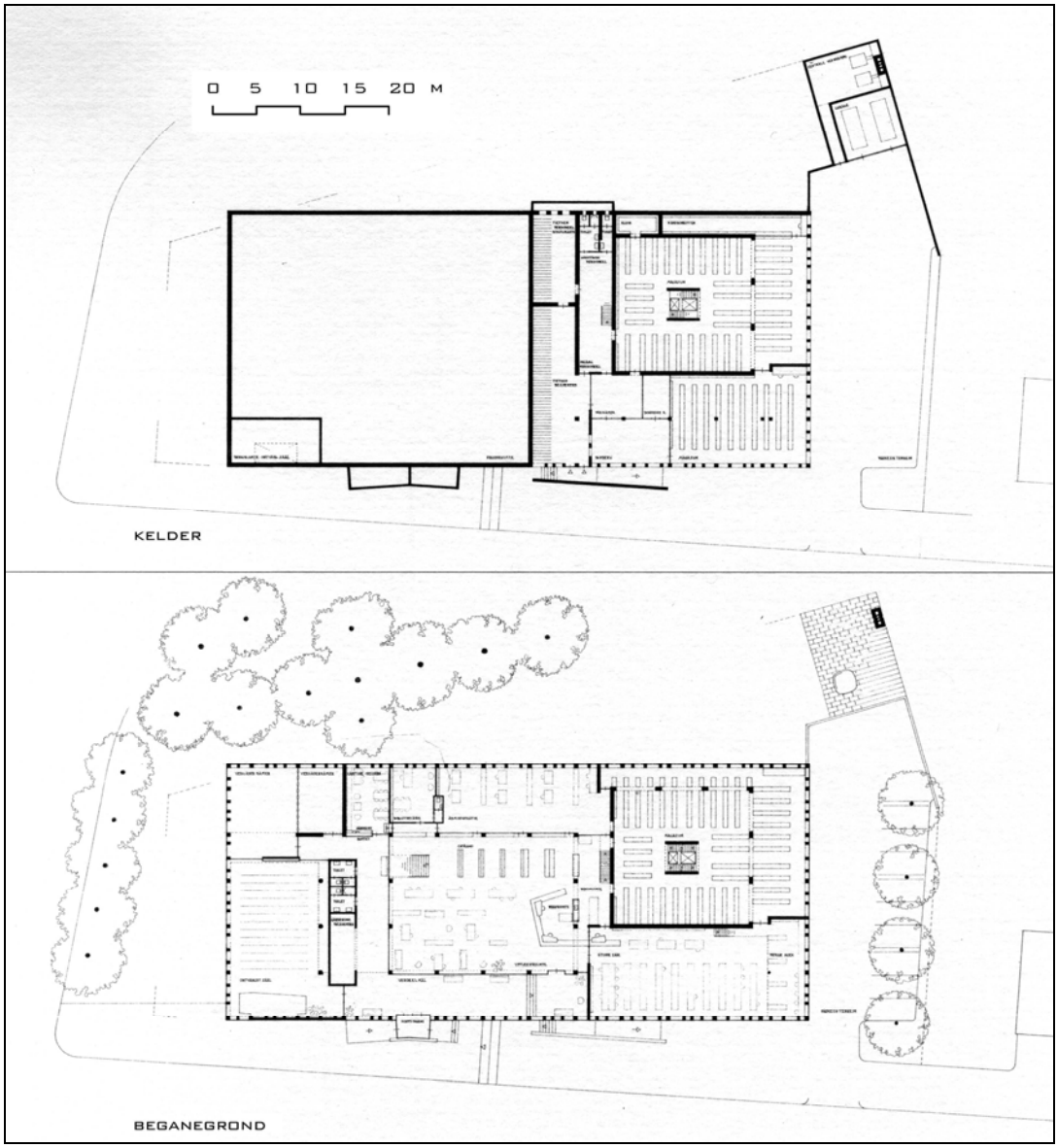
[69] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002.

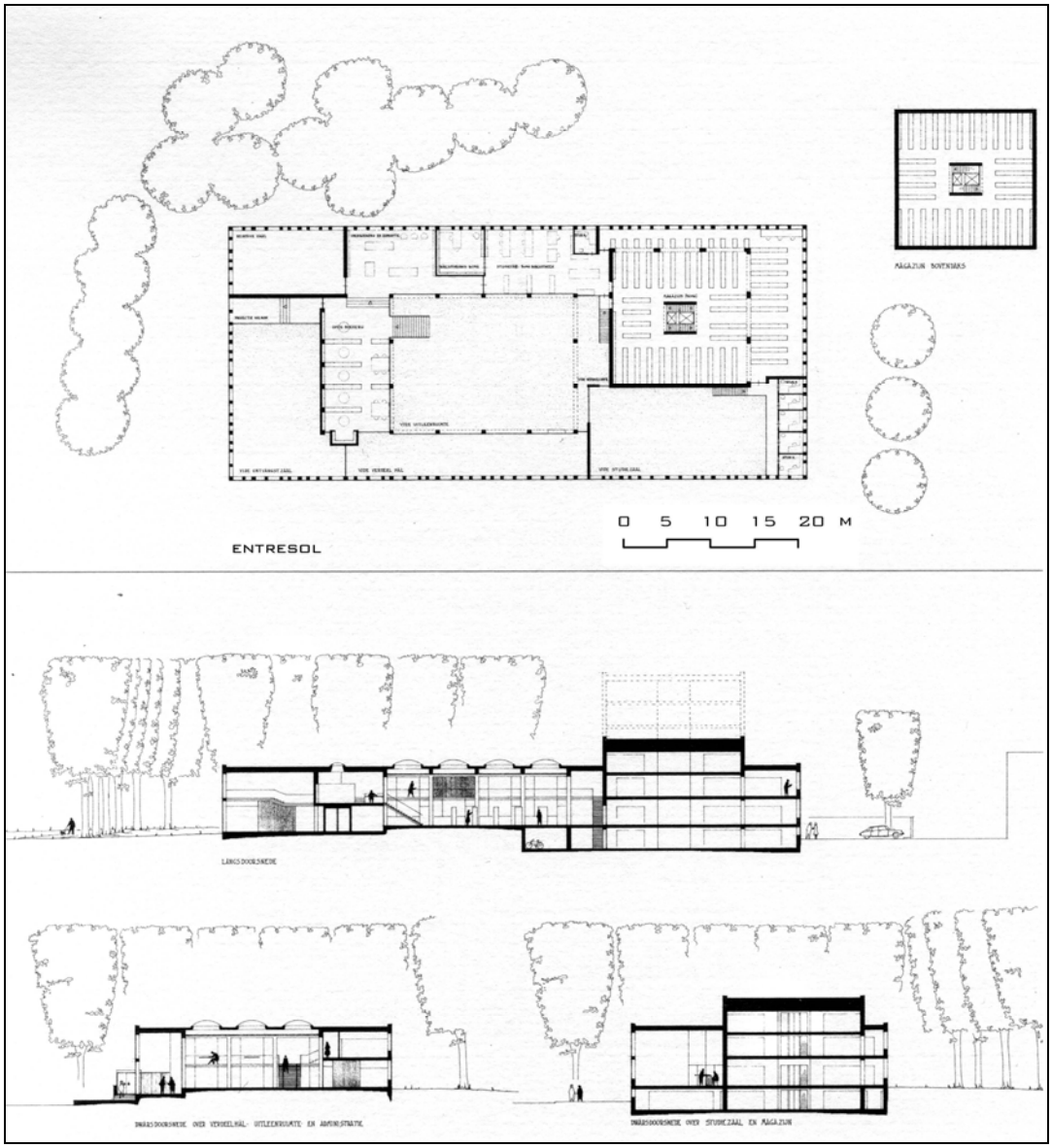
Afbeelding 4.3.107: het prijsvraagontwerp uit 1958, plattegronden. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

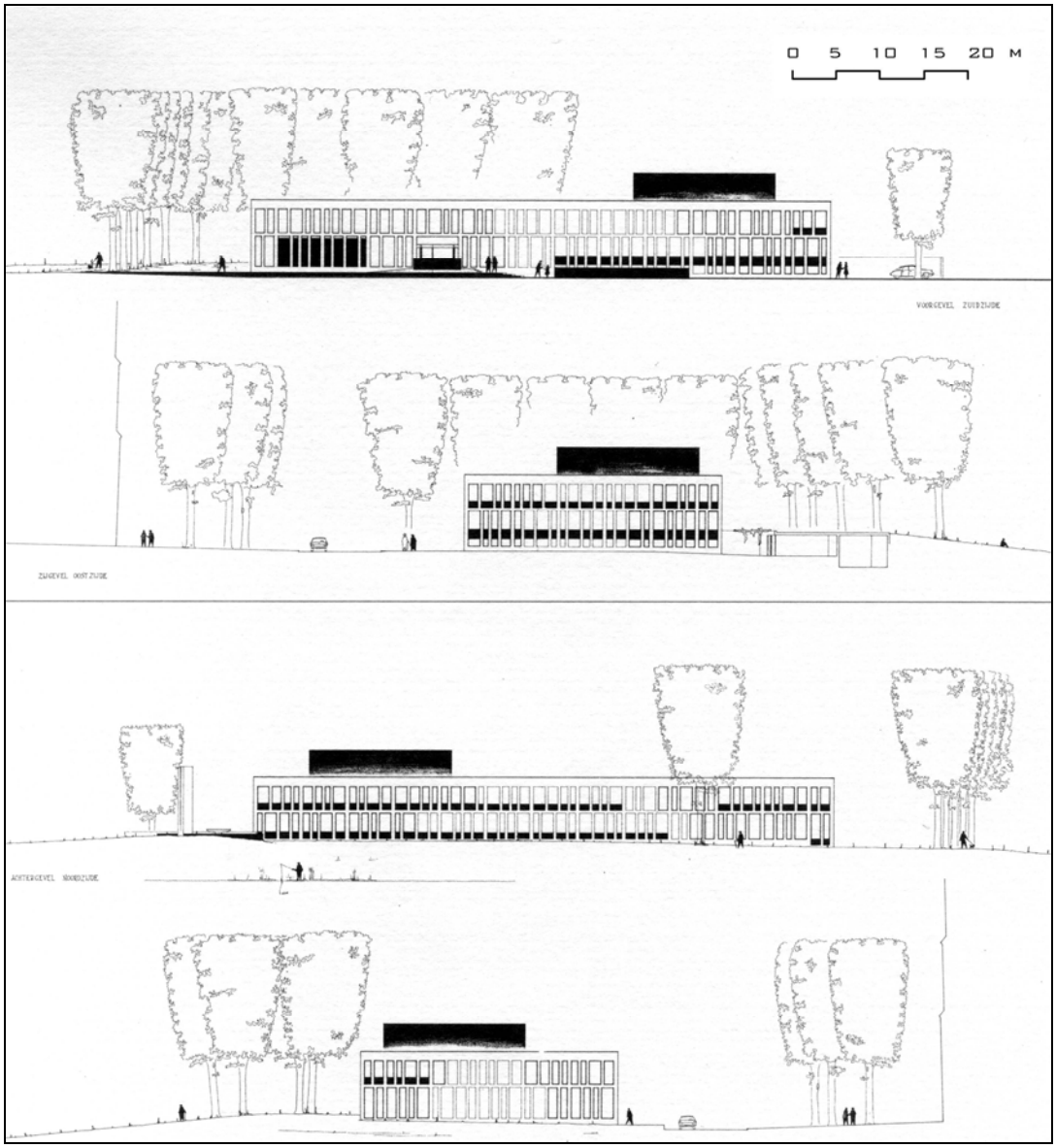
Afbeelding 4.3.108: het prijsvraagontwerp uit 1958, doorsnede en gevels. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

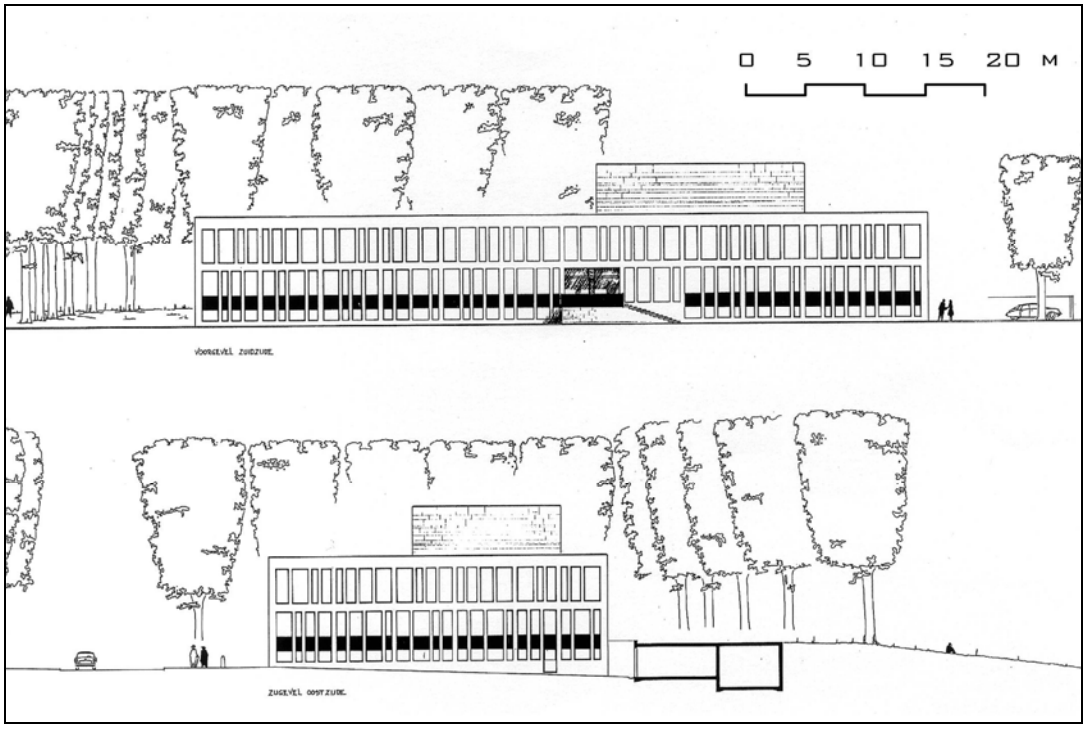
Afbeelding 4.3.109: het prijsvraagontwerp uit 1959, plattegronden. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

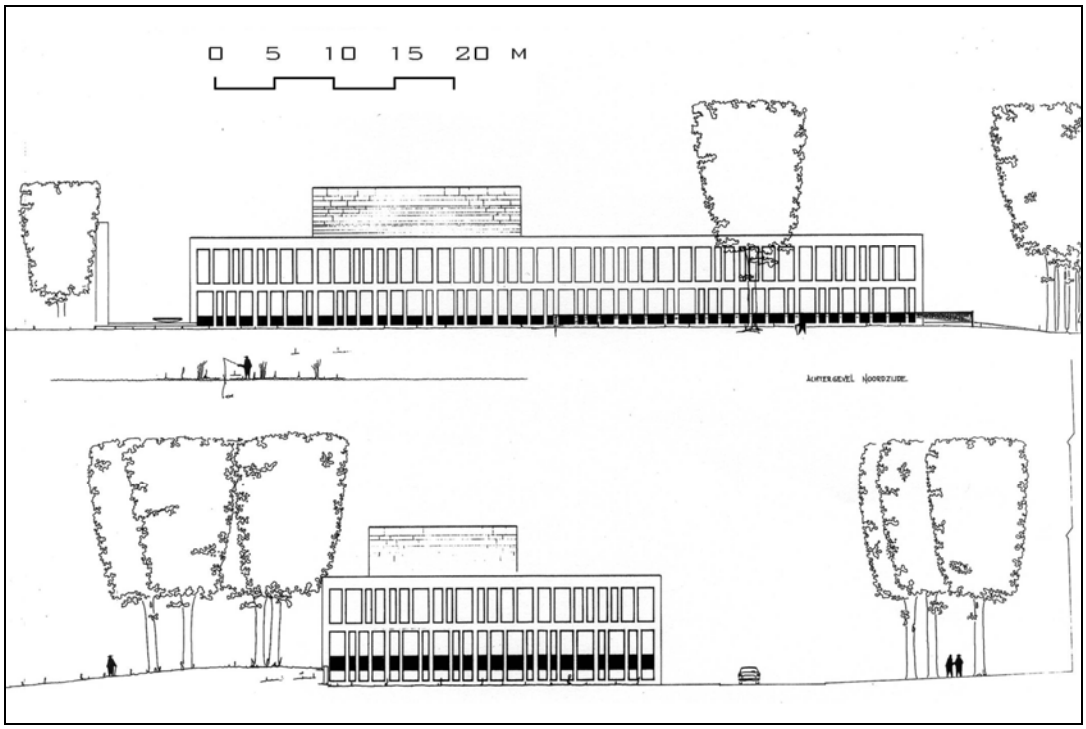

Afbeelding 4.3.110: het prijsvraagontwerp uit 1959, plattegrond entresol en doorsneden. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

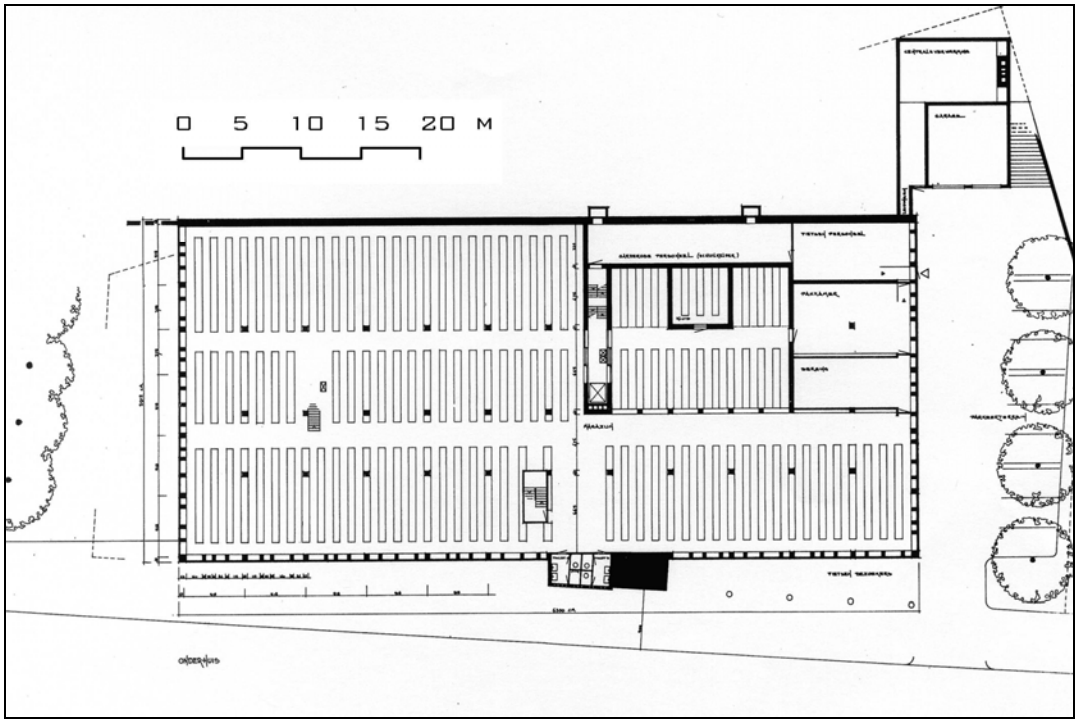

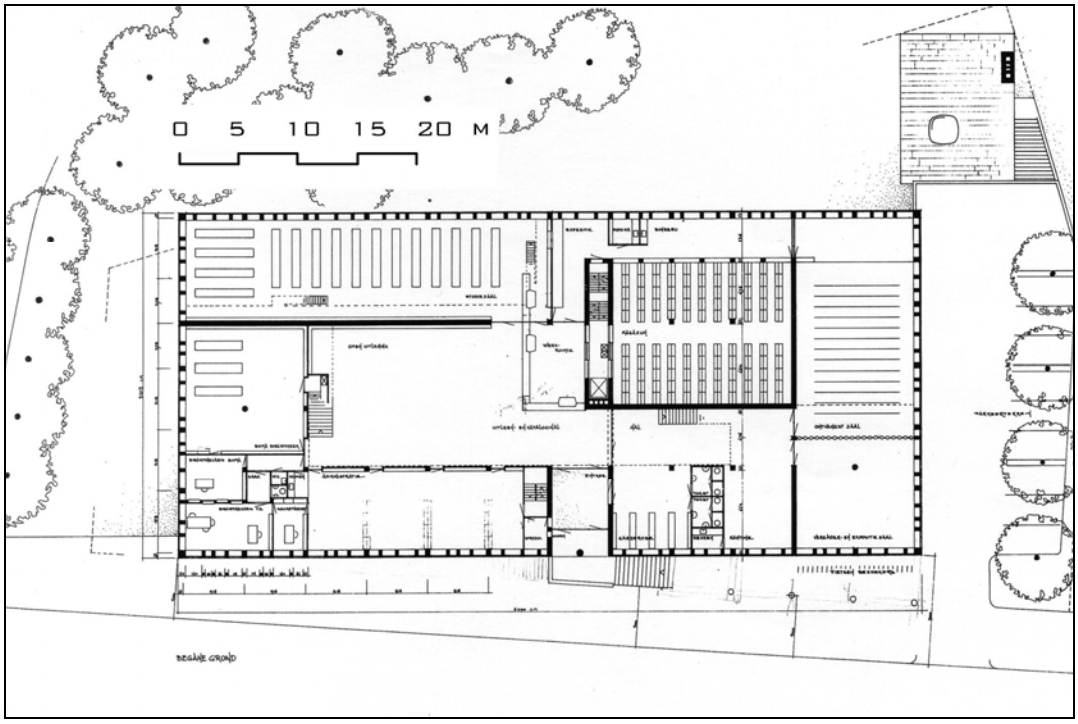
Afbeelding 4.3.111: het prijsvraagontwerp uit 1959, gevels. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

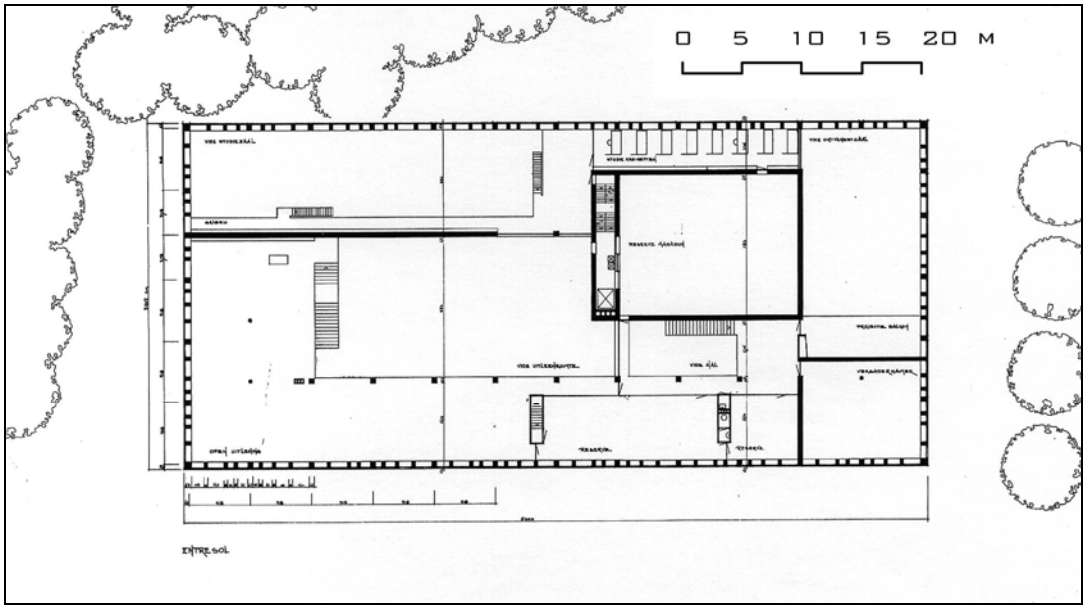

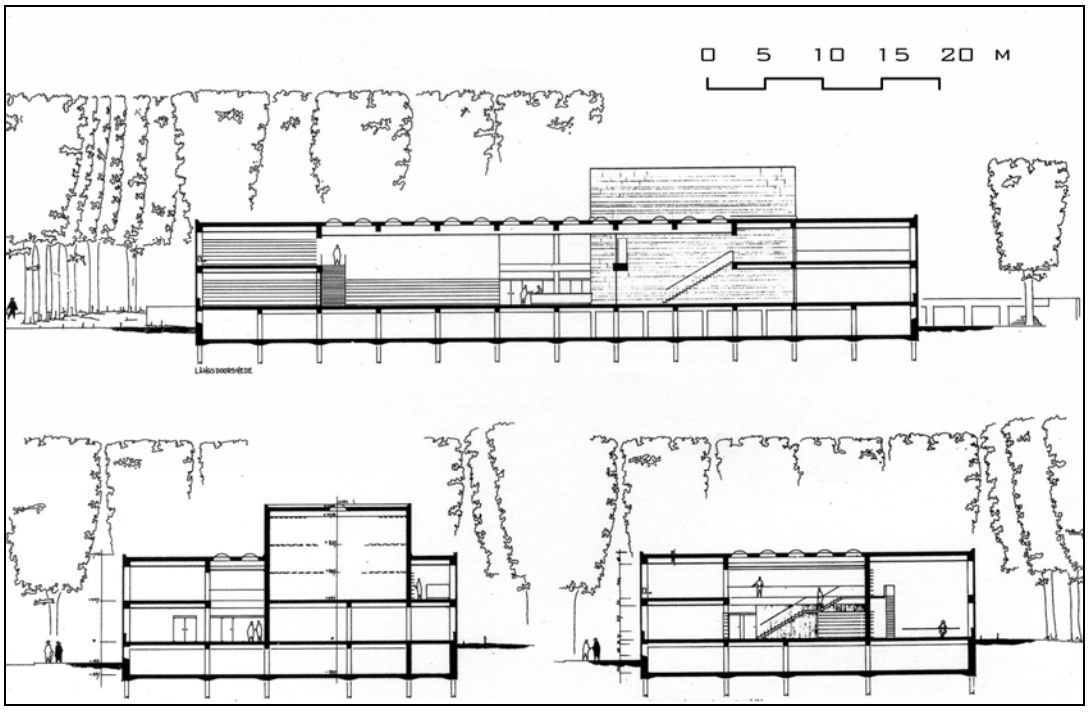
Afbeeldingen 4.3.112 en 113: het Definitief Ontwerp uit 1960, gevels. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

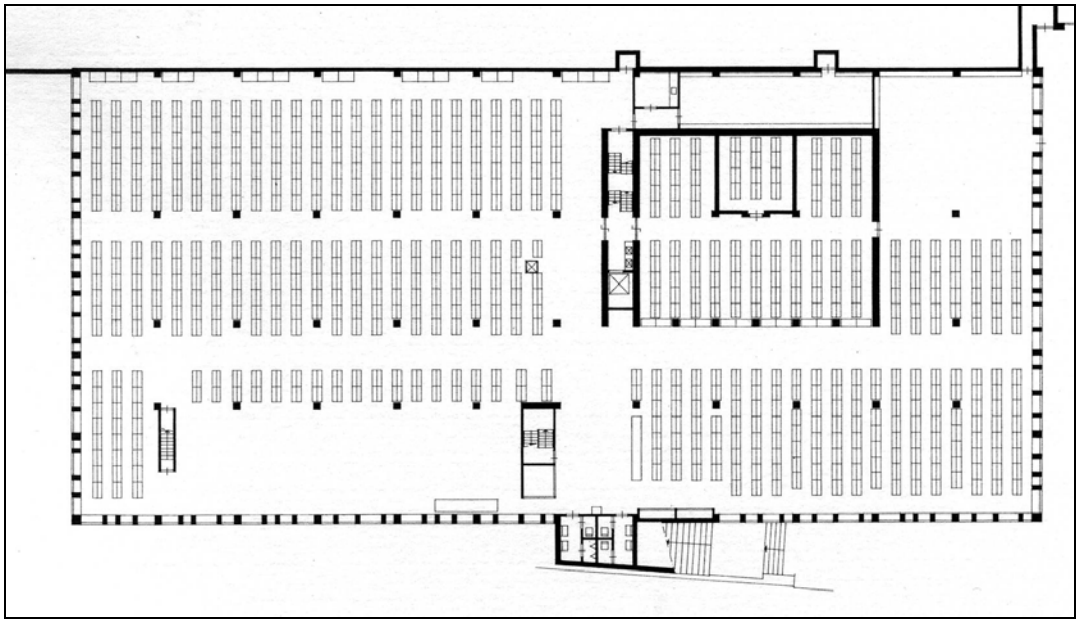

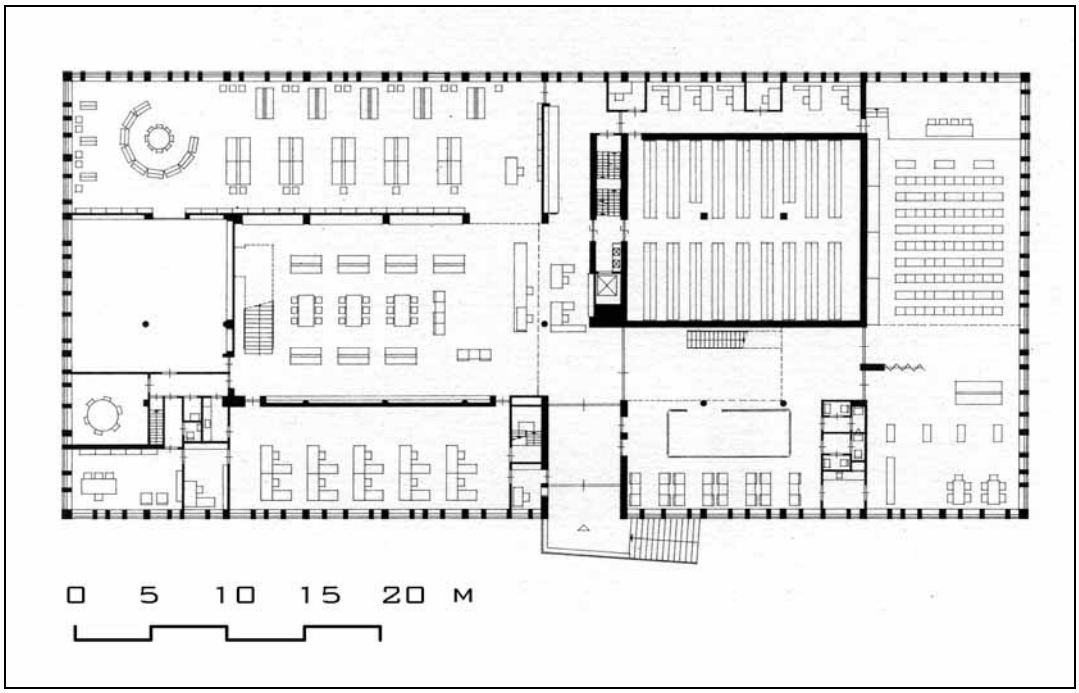
Afbeeldingen 4.3.114 en 115: het Definitief Ontwerp uit 1960, plattegronden kelder en begane grond. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

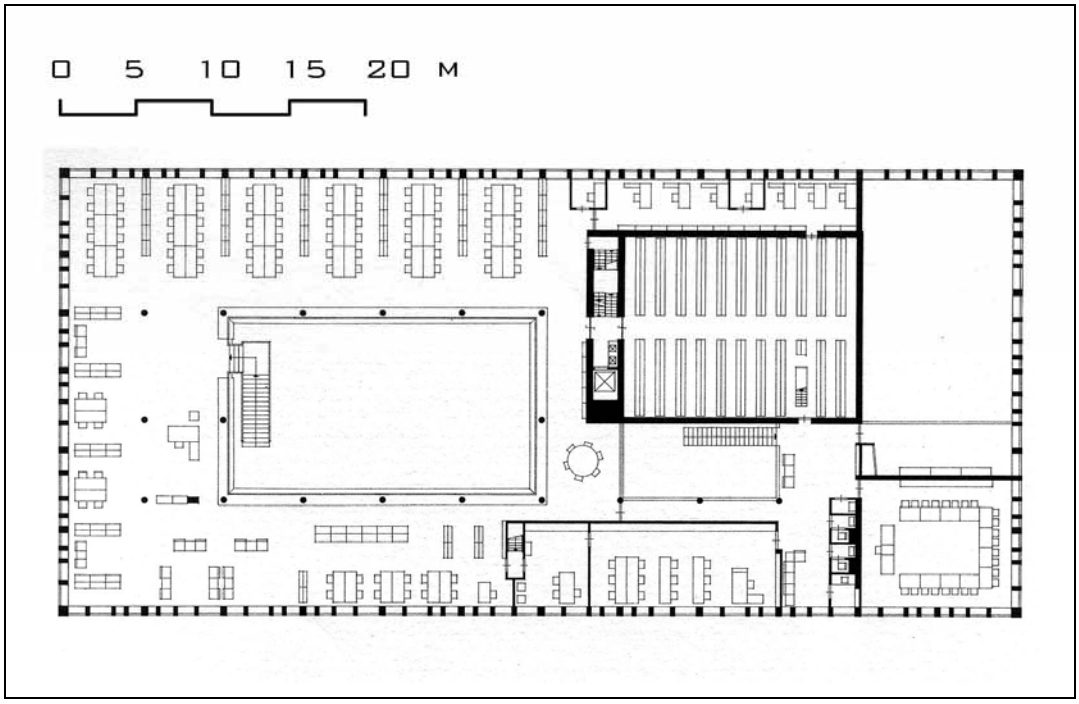

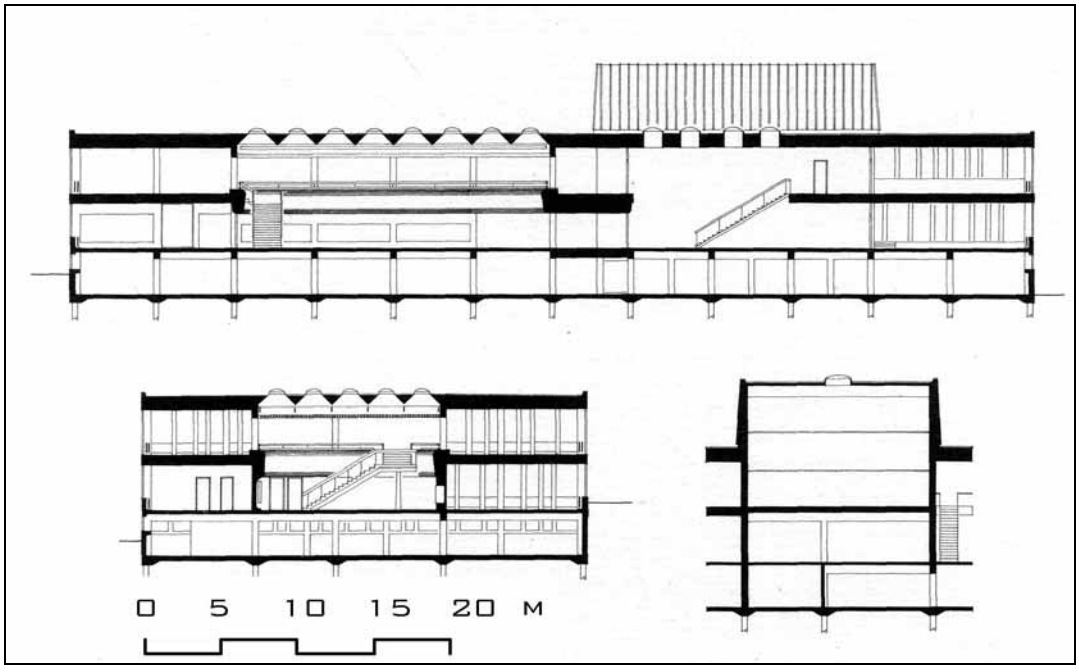
Afbeeldingen 4.3.116 en 117: het Definitief Ontwerp uit 1960, plattegrond entresol en doorsneden. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

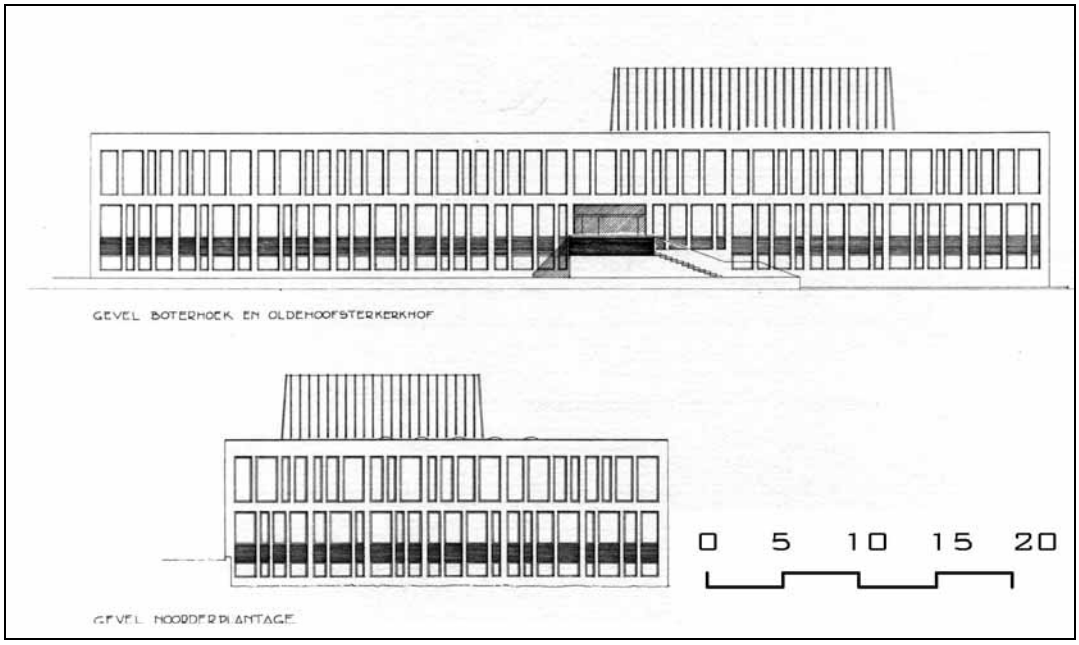

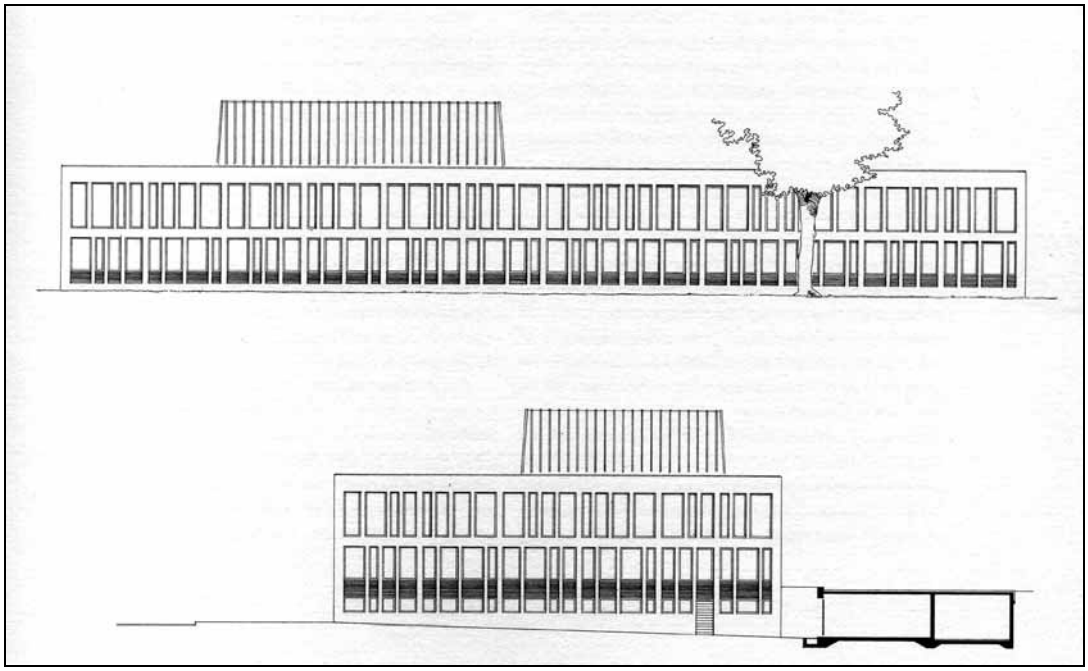
Afbeeldingen 4.3.118 en 119: het gerealiseerde ontwerp uit 1966, plattegronden van de kelder en de begane grond. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeeldingen 4.3.120 en 121: het gerealiseerde ontwerp uit 1966, de plattegronden van de entresol en doorsneden. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeeldingen 4.3.122 en 123: het gerealiseerde ontwerp uit 1966, de gevels. Tauber, P.H., 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

3 GEBOUW

3.1 IN WORDING (CONTINUÏTEIT)

In september 1966 werd het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland voor het eerst in gebruik genomen en op 20 februari 1967 werd het officieel geopend.[70] De behoefte aan een koppeling van de Provinciale Bibliotheek van Friesland met het Rijksarchief bleef bestaan. In 1967 lagen de plannen van Tauber dan ook al klaar voor een nieuw Rijksarchief naast de Provinciale Bibliotheek. De bouwkosten van de bibliotheek bedroegen: 2,6 miljoen gulden excl. de kosten voor installaties en inrichting (f 450.000,- voor installaties en f 550.00,- voor de inrichting).[71] Bibliothecaris Douma was tevreden met zijn gebouw. Het voldeed volgens hem in alle opzichten aan de verwachtingen. Er was nu ruimte voor rondleidingen, ordening van het bezit en het aantal uitleningen steeg het eerste jaar al met 32%. In 1990 verdubbelde dit van 30.000 naar 60.000.[72]

3.1.1 RUIMTE

Het gebouw realiseerde men op een bouwterrein van 3.000 m^2, het bebouwde oppervlak bedroeg 1.890m^2, het vloeroppervlak 5.120 m^2 en de inhoud 20.500 m^3. De enkelvoudige bouwmassa bestond uit een ruime begane grond, 1,65 meter boven straatpeil, waaraan een souterrain en een entresol toegevoegd werden. Twee elementen speelden in de rechthoekige basisopzet een belangrijke rol: de centrale uitleenruimte, door kolommen gemarkeerd (het Perystilium), en de magazijnruimte van de Buma-afdeling als een zelfstandig blok. Er werd in dit magazijn een klein, eventueel nog uit te breiden, verticaal opslagsysteem toegepast. Het aan de buitenzijde met koper omklede bouwdeel werd de '*expressie*' van een toren in volume en in materiaal.[73] Zie afbeelding 4.3.70. In de kelder realiseerde men eveneens een magazijn. Dit werd voorzien van een horizontaal-geleed kastensysteem. Tot zover was het gebouw in overeenstemming met de tekeningen van het Definitief Ontwerp uit 1960.
Tijdens het wachten op de goedkeuring van Rijkswege, maar ook tijdens de uitvoering zelf, verzocht Douma de architect om nog aanzienlijke wijzigingen door te voeren ten opzicht van dit ontwerp. Tauber schreef hierover: '*In die periode vond pas het intensieve overleg plaats dat de bibliothecaris de heer Douma steeds gewild had. Vanuit de huidige tijd terugkijkend gebeurde het ook met een onvoorstelbare rust. Het deed mij soms aan de Camera Obscura denken als Douma vertelde dat hij 's-morgens op zijn ochtendwandeling de commissaris (Linthorst Homan) was tegengekomen die ook zijn ochtendwandeling maakte en pratend over de Provinciale Bibliotheek hadden ze bedacht dat ...*'[74]
Vergelijk de afbeeldingen 4.3.112-117 met 4.3.118-123 en zie bijlage 1.
In het souterrain en op de eerste verdieping veranderde er op het eerste gezicht niet zoveel, maar bij een nadere beschouwing van laatst genoemde verdieping zien, we dat een aantal ruimten niet meer de oorspronkelijk dubbele hoogte hadden. Er werd meer oppervlakte benut

---

[70] 'De Provinciale Bibliotheek van Friesland in zijn nieuwe paleis', *Franeker Nieuwsblad*, 7 oktober 1966 en zie ook: 'Naast materiële het culturele. Nieuwe Prov. Bibliotheek is vanmiddag geopend', *Leeuwarder Courant*, 20 februari 1967.

[71] Nieuwe Prov. Bibliotheek is vanmiddag geopend', *Leeuwarder Courant*, 20 februari 1967 en Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis,* Leeuwarden 2000, p. 23.

[72] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek*: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek, Leeuwarden 1991, p. 20.

[73] Tauber, P.H., 'De bibliotheek als gebouw', in: Engels, L.J. e.a. redactie, *Bibliotheek, wetenschap en cultuur*, Groningen 1990.

[74] Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000, p. 8.

voor studiefaciliteiten voor het publiek. De afdeling met de open-uitleen kwam nu volledig op deze verdieping te liggen.
Alleen de centrale hal behield de vide, waar rondom heen, op de bovenverdieping, alle studieruimten, in open verbinding met elkaar, werden gegroepeerd. Er werden meer voorzieningen voor bezoekers gerealiseerd, waaronder een kantine. In de centrale hal kon daglicht binnenkomen door talrijke koepels in het dak, maar op de begane grond verdieping was de openheid echter bijna geheel verdwenen door de plaatsing van de, al eerder op pagina 51 omschreven wanden met daarin opgenomen de kasten voor de catalogi. Zie afbeeldingen 4.3.124-129.

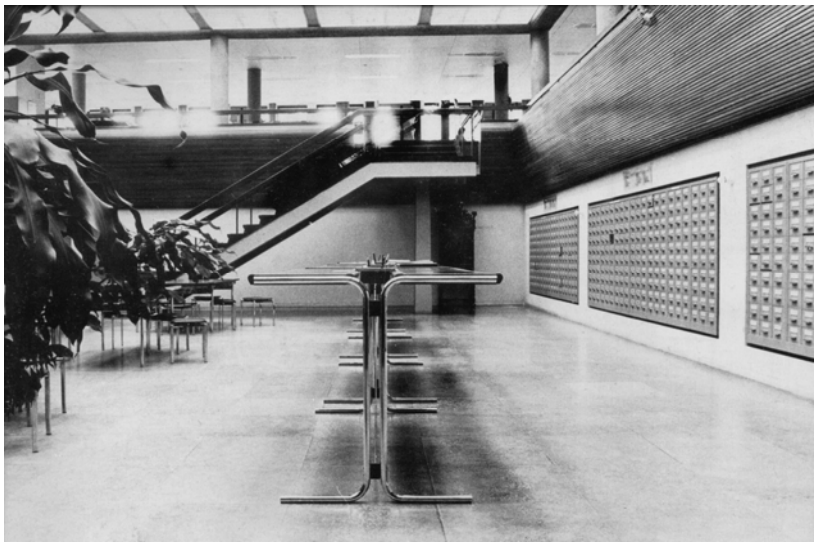

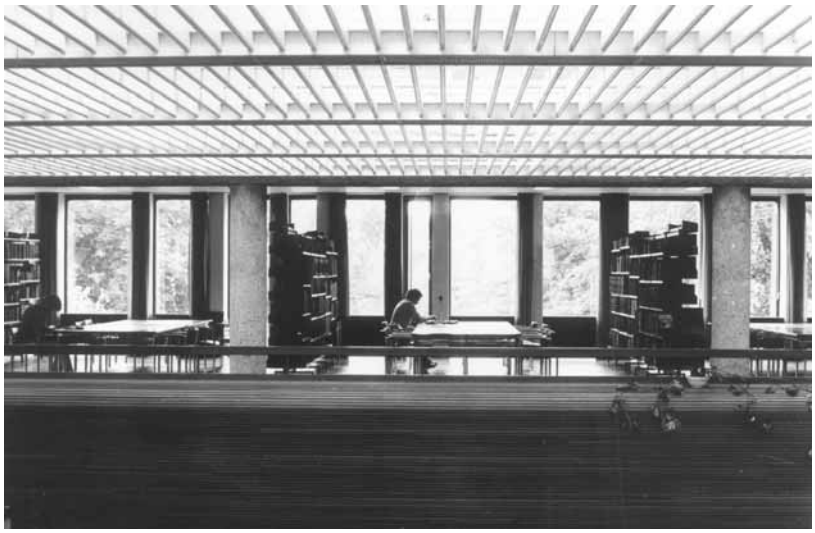

Afbeeldingen 4.3.124 en 125: de volumeopbouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland vanaf het Bolwerk gezien en de gevel met de diepliggende vensters geeft, van binnenuit gezien, een grote mate van beslotenheid. P.H. Tauber archief.

Afbeeldingen 4.3.126-129: de gehoorzaal met een dubbele hoogte; de werkplaatsen in het souterrain met daglicht; de centrale hal met catalogi in de wanden opgenomen en de studieruimten op de eerste verdieping aan de omloop rond de vide. Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991 (foto links boven). P.H. Tauber archief.

3.1.2 STRUCTUUR

De structuur van de Provinciale Bibliotheek bestaat draagconstructief uit een eenvoudig stelsel van betonnen kolommen, balken en vloeren.[75] De maatvoering van het totale gebouw werd bepaald door de functionele maten van kasten en gangpaden in de kelder en de onderverdeling van de gevel in open en gesloten vlakken. Ten aanzien van de kasten kwam men tot de volgende maatvoering: 1 kast + 1 looppad = 1,30 meter; 4 x deze maat = 5,20 meter. De gekozen stramienmaat bedroeg echter 5,18 meter. De 2 centimeter verschil kwam voort uit de gevelindeling. De gesloten en open delen werden in maten die een veelvoud zijn van 7 centimeter verdeeld. Openingen zijn: 8x7=56 cm; 12x7=84 cm; 16x7=112 cm of 20x7=140 cm. De penanten ertussen zijn 4x7=28 cm of 6x7= 42 cm. De 7 centimeter vormde voor Tauber het uitgangspunt: '*Er is niets ingewikkelds aan de hand, ik vind zeven gewoon een mooi getal*'. In de horizontale maatvoering werd dus 2 centimeter ingeleverd om zodoende op 5,18 (74 x 0,07) meter uit te komen. In de lengterichting werd de maat van 5,18 meter twaalf maal herhaald, plus twee maal de geveldikte (42 cm), waardoor de totale lengte uitkwam op 63 meter. De breedtemaat bestaat uit vier maal de 5,18 meter en twee maal 3,78 (54 x 0,07) meter wat in totaal de maat van 29,12 meter opleverde. De kleinere overspanningsmaat van 3,78 meter kwam voort uit de magazijnopstelling in de boekentoren. Ook in de verticale maatvoering komt consequent een veelvoud van 7 cm terug en de kolommen kregen de afmeting, vierkant of rond, van 42 cm. Zie afbeeldingen 4.3.130 - 135.

Voor de plattegronden waren de kasten in de magazijnen dus de structuurbepalende elementen, met een kleine persoonlijke correctie door Tauber van 2 cm. Vandaag de dag zou zondermeer voor de 5,10 of 5,40 meter gekozen zijn als een veelvoud van 30 centimeter.

Het oorspronkelijke systeem van de opslag in de magazijntoren was gebaseerd op het verticale systeem van gietijzeren roostervloeren en kolommen, gecombineerd met de kasten zelf.[76] Als voorbeeld gold, in 1958, de Universiteitsbibliotheek in Bonn met de, eerder op pagina 21 genoemde, zelfdragende Pohlschröderkasten.[77] In 1977, bij het ontwerp voor de Universiteitsbibliotheek van Groningen (zie ook pagina 25), ging Tauber in op het systeem aan de hand van de maatvoering van het magazijnsysteem: '*Heel principieel is in geen van de schetsen voor het magazijngedeelte een geheel andere structuur gekozen, zoals bijvoorbeeld dragende kasten in een eigen omhulling. Een dergelijke opzet kenden reeds de in 1898 en 1919 gebouwde oude magazijngebouwen die gesloopt moesten gaan worden. In de tijd van het pure functionalisme was het een expressiemiddel van het magazijndeel. In Duitsland zijn daar voorbeelden van met behulp van de stalen Pohlschröder-kastsystemen. Dit was typisch voor de jaren vijftig en begin zestig. De flexibiliteit van het gebouw als geheel is hiermede zeker niet gediend.*' Hij stelde toen de wijze van construeren van de magazijnen aan de orde: '*Was het wel zo praktisch om het boekenmagazijn in een toren onder te brengen? Was het voor de klimatologisch stabiliteit wel zo handig om het magazijn van een lichte staalconstructie te maken? Waren de studiezalen van 4 á 5 meter hoog met even hoge glaswanden wel prettig van maat en voldoende stabiel van klimaat?*' [78] Dit laatste had zowel betrekking op de gebouwen die hem inspireerden als op zijn gebouw voor de bibliotheek in Leeuwarden.

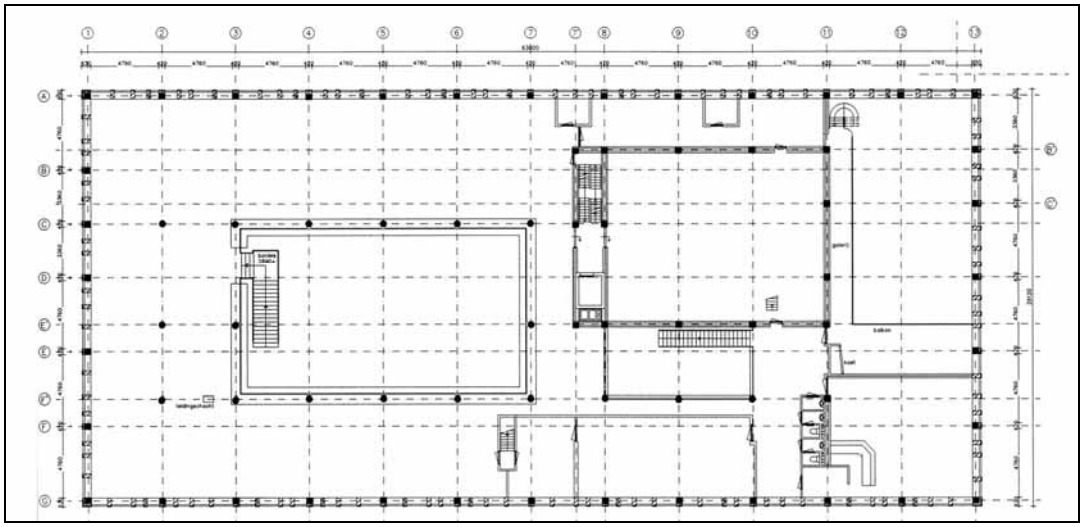

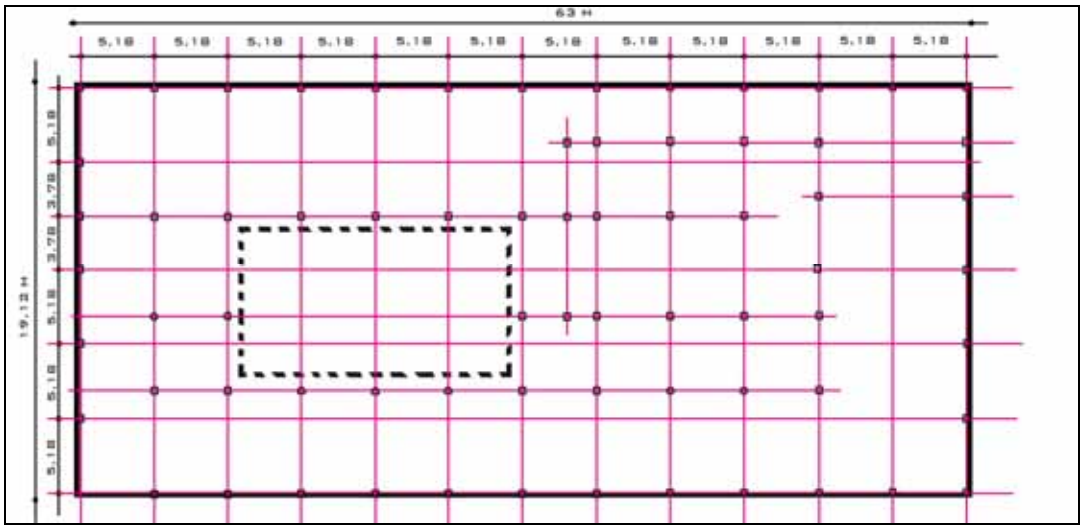
[75] Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000, p. 23.

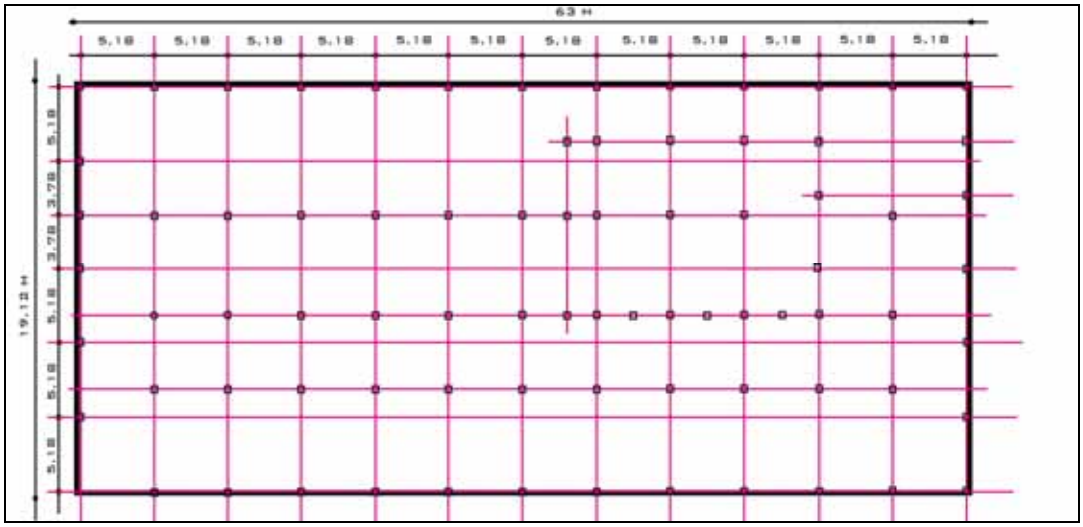
[76] Tauber, P.H., 'De bibliotheek als gebouw', in: Engels, L.J. e.a. redactie, *Bibliotheek, wetenschap en cultuur*, Groningen 1990, p. 180. Vergelijk ook de vloeren van het archief in het ringgebouw van de Rijksverzekeringsbank van D. Roosenburg in deelonderzoek 4.1: Rijksverzekeringsbank Amsterdam, pagina 43.

[77] Vago P. en Borneman, F., 'Biblotheque de Bonn, Alemagne', *L'Architecture D'Aujourdhui*, (1962)100, pp. 60-64.

[78] Koops, W.R.H. en Ch.J.J. Klaver, *Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek te Groningen*, Groningen 1987, pp. 41-42.

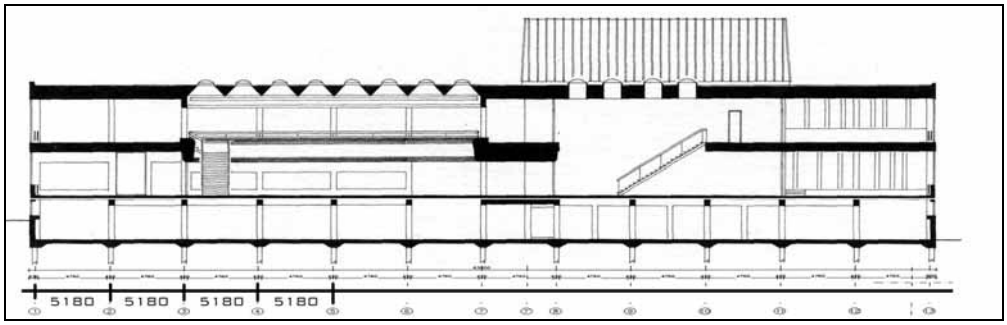

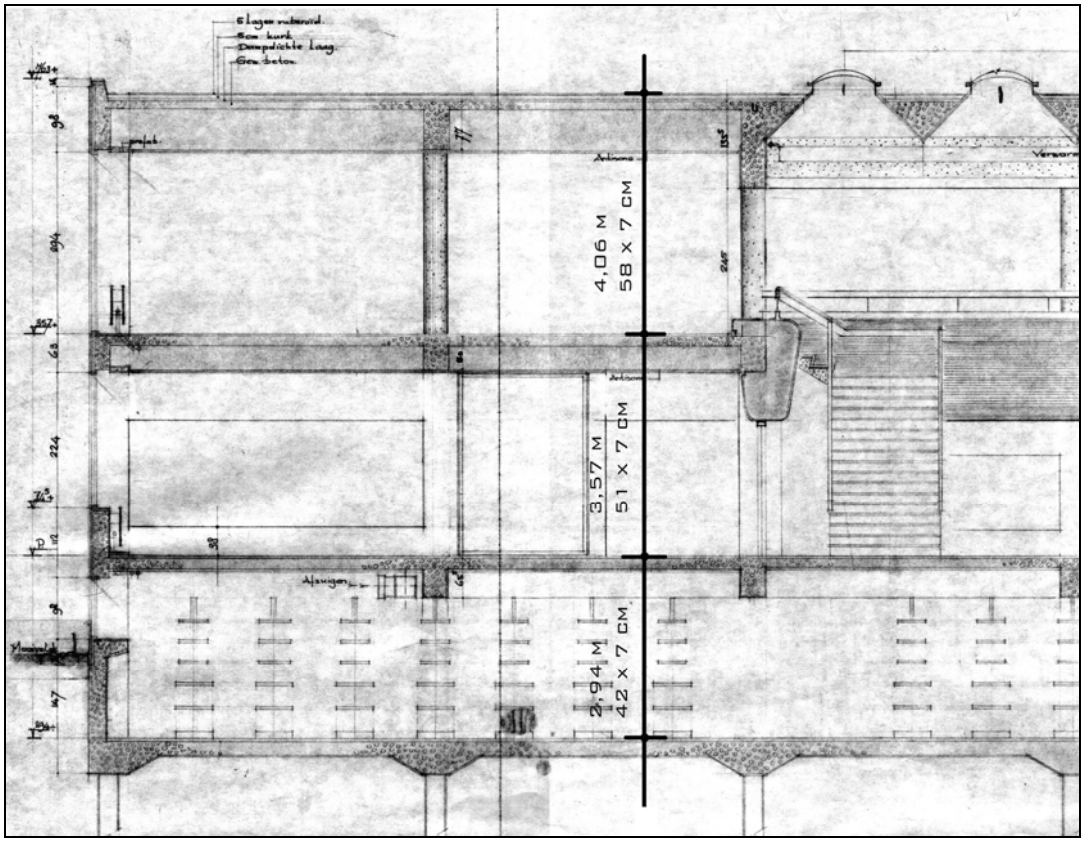

Afbeeldingen 4.3.130-132: de plattegrond van de begane grond verdieping, tekening 3 maart 1993 P.H. Tauber, en de analyse tekeningen van de inwendige structuur van begane grond verdieping en de kelder, door H. Zijlstra van tekeningen van P.H. Tauber d.d. 3 maart 1993.

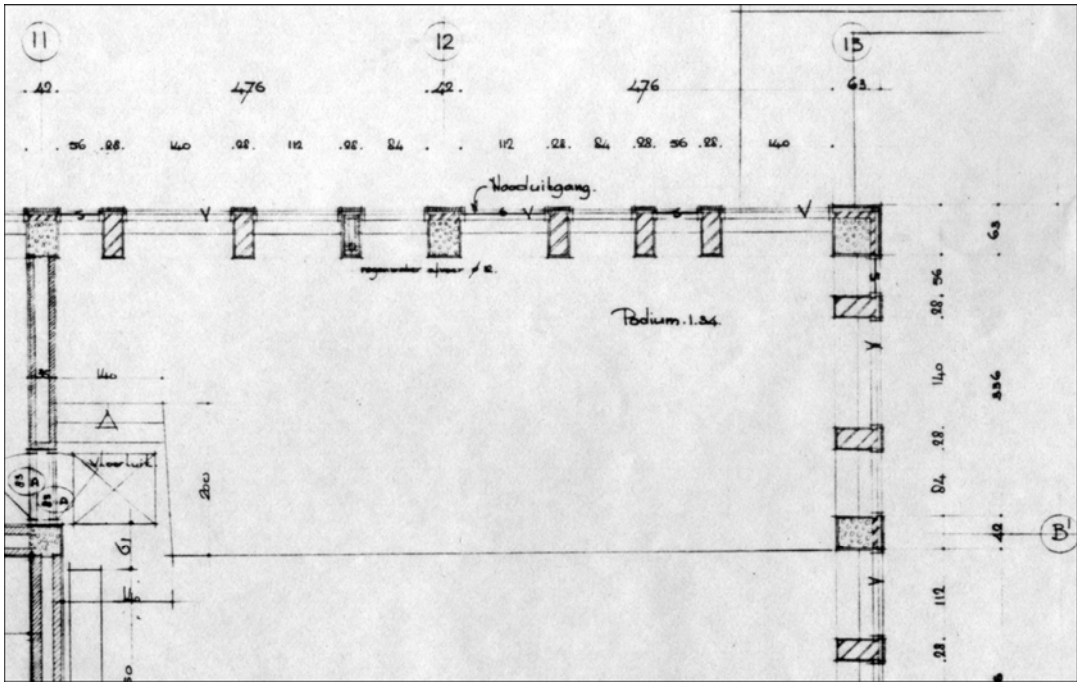
Provinciale Bibliotheek Leeuwarden

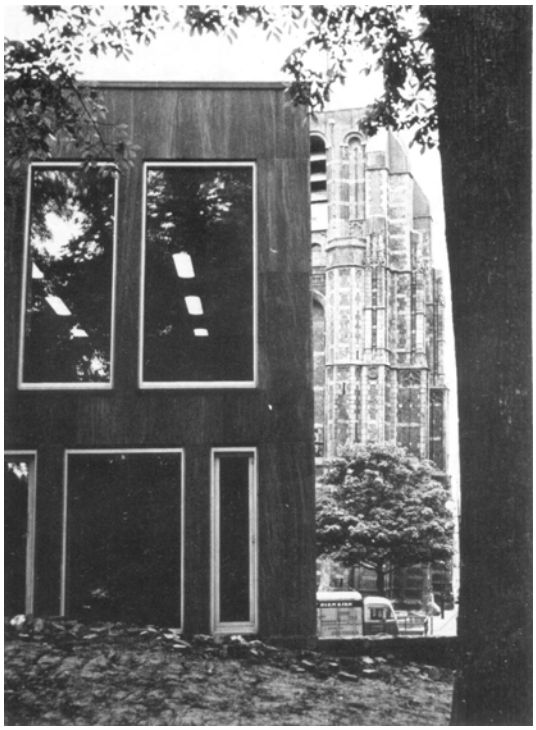
Afbeeldingen 4.3.133: de doorsnede met maatvoering. Bewerking door H. Zijlstra van tekeningen van P.H. Tauber d.d. 3 maart 1993.

Afbeelding 134: een deel van de doorsnede over de centrale hal. Bewerking door H. Zijlstra. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964.

Afbeelding 4.3.135: de maatvoering van de gevel. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964.

Afbeeldingen 4.3.136 en 137: de ogenschijnlijke willekeurig ingedeelde gevel waarbij de kozijnen op de linker afbeelding een witte kleur lijken te hebben. Erkamp, N., B. Gmelig en F. van Hoeken, *Architectuur, vak van ontmoetingen,* Alkmaar 1981.

Provinciale Bibliotheek Leeuwarden

3.1.3 MATERIE

Het concept van het uiteindelijk gerealiseerde gebouw werd er door de tussentijdse wijzigingen niet helderder op. De boekentoren bijvoorbeeld, die als zelfstandig element los in de vide was gedacht, werd ingesloten door vloeren en de eigenlijke grote vide werd opgesplitst in een tweetal kleinere. Hierdoor paste Tauber ook het materiaalgebruik aan van de toren, aangezien deze nu meer als bovendaks volume waarneembaar was. De noodzaak om de gevelbekleding van buiten door te laten lopen in de binnenwanden, van de vides, was verdwenen. Oorspronkelijk was het rechthoekige blok, zowel van binnen als van buiten, in een donkere natuursteen gedacht. Dit werd later omgezet naar een koperen afwerking aan de buitenzijde en naar stucwerk aan de binnenzijde. Tauber memoreerde dit herhaaldelijk in publicaties over de bibliotheek en was er zelf niet zo gelukkig mee.[79]

Het oorspronkelijke concept, een Perystilium, werd tijdens de uitvoering teveel aangetast, waardoor niet alle consequenties te overzien waren of hersteld konden worden. Bovendien zat er, volgens Piet Tauber, een zwakke aannemer op het werk en kon de eerste opzichter zijn taak niet aan.[80] Destijds, en tegenwoordig nog steeds, essentiële factoren voor een goed eindresultaat.

Het uitgevoerde ontwerp dat in 1966 werd opgeleverd kende verder een eenvoudige schakering van materialen. De dunne buitenschil van natuursteen maakte het mogelijk de kozijnen voor in de gevel te plaatsen. De gevels werden 63 centimeter dik en, door de in het voorvlak liggende kozijnen en de wisselende verticale maten, werd een bijzondere lichtval gerealiseerd. De hoge smalle ramen, waarvan de raamopeningen omsloten werden door diepe neggekanten, lieten veel licht door maar zorgden tevens voor een grote mate van beslotenheid. Door de afwisselende maten van de vensters wisselde ook de lichtintensiteit van de neggekanten. Dit veroorzaakte een levendig beeld. De verschillende kozijnbreedtes in de gevel gaven het eenvoudige bouwvolume een speels uiterlijk, dat aansloot bij een trend in de gevelarchitectuur van die tijd, maar ook in 2002 volgens mij nog steeds een modern ogende gevel was.[81] Bij de herbestemming van het door hem ontworpen hoofdpostkantoor in Alkmaar greep Tauber in 1999 op dit middel terug om, het inmiddels als bank bestemde gebouw, van een nieuw uiterlijk te voorzien.[82] Zie pagina 102.

De gevel van de Provinciale Bibliotheek zelf werd met platen Muschelkalksteen bekleed, de boekentoren met koper, evenals de waterslagen, beglazingsprofielen en dakranden. Zie afbeeldingen 4.3.138-144. De hoge kozijnen werden van Redwood gemaakt en in een donkere grijsblauwe kleur geschilderd. Volgens Tauber was dit altijd de bedoeling, terwijl in een artikel uit 1960 stond: '*Door de niet zeer brede nagenoeg voor in het gevelvlak geplaatste witgelakte stalen ramen ontstaan een ± 35 cm diepe neggekanten, die* […].'[83] Een foto uit 1968 deed anders vermoeden. De donker blauwgrijze kleur van de kozijnen is goed gekozen ten aanzien van de willekeurig geplaatste gaten in het vlak. Zie afbeeldingen 4.3.135 en 136.

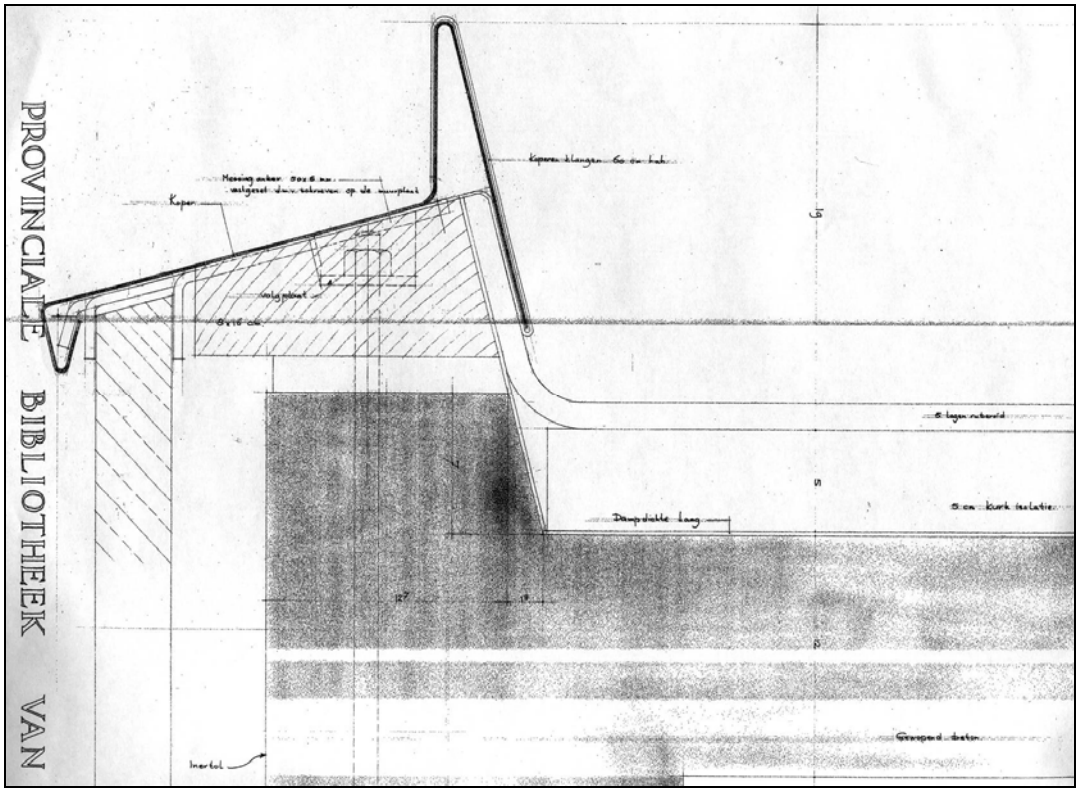
[79] 'Provinciale bibliotheek van Friesland te Leeuwarden', *Bouwkundig Weekblad*, (1968)8, p. 141 en zie ook: Erkamp, N., B. Gmelig en F. van Hoeken, *Architectuur, vak van ontmoetingen*, Alkmaar 1981, p. 14.

[80] Het motto van Onno Greiner in 1957 was: 'FRISO'.

[81] Haskel, D., 'Jazz in Architecture', *Architectural Forum*, (1960) september, pp. 110-115.

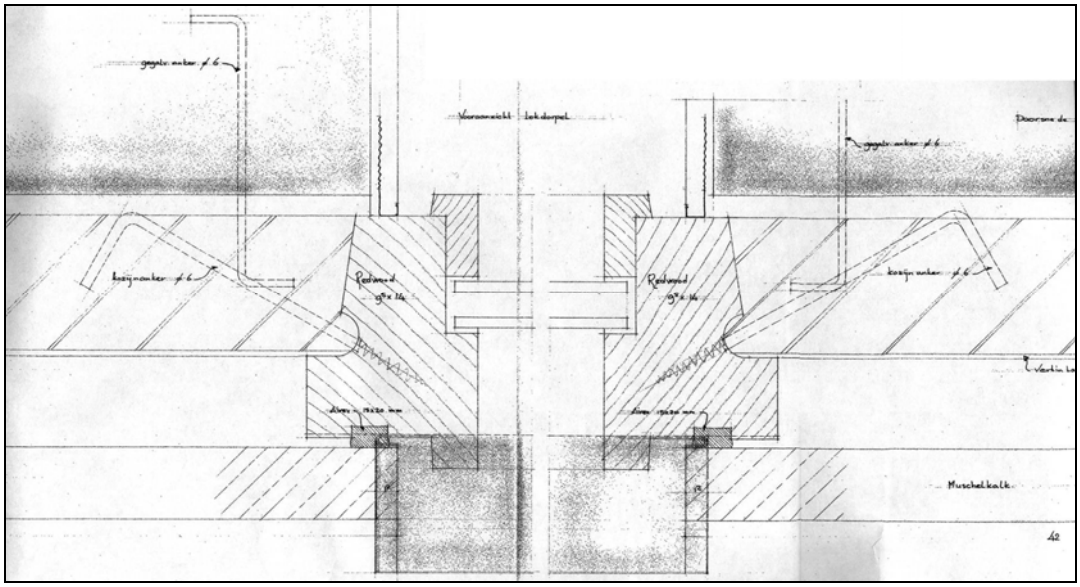
[82] Tauber, P.H., 'Van Postkantoor naar ABN AMRO-bank', *BNA Regio Alkmaar*, 25 mei 1999.

[83] 'Besloten prijsvraag bibliotheek Leeuwarden', *Bouw*, (1960)5, pp. 140-143. In de toelichting door de architect op pagina 143. In augustus 2002 liet Piet Tauber aan mij weten dat hij in aanvang waarschijnlijk witte kozijnen had bedacht, omdat hij dat bij ieder gebouw als uitgangspunt hanteerde. De bibliotheek had echter van begin af aan de blauwgrijze kozijnen.

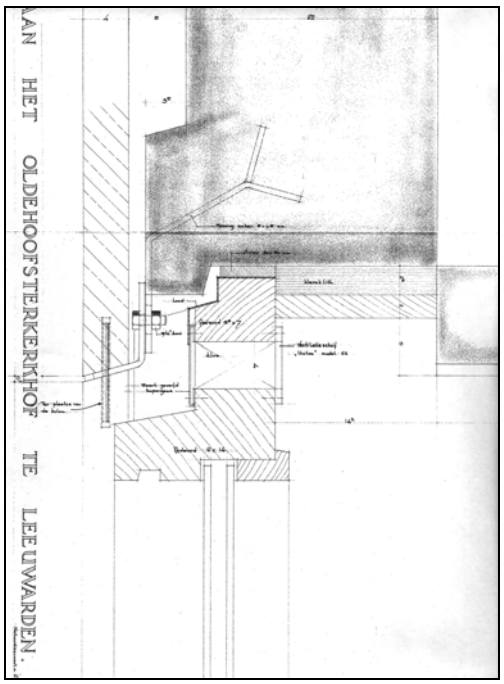

Afbeeldingen 4.3.138 en 139: het detail van de met koper beklede dakrand. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964. H. Zijlstra 2002.

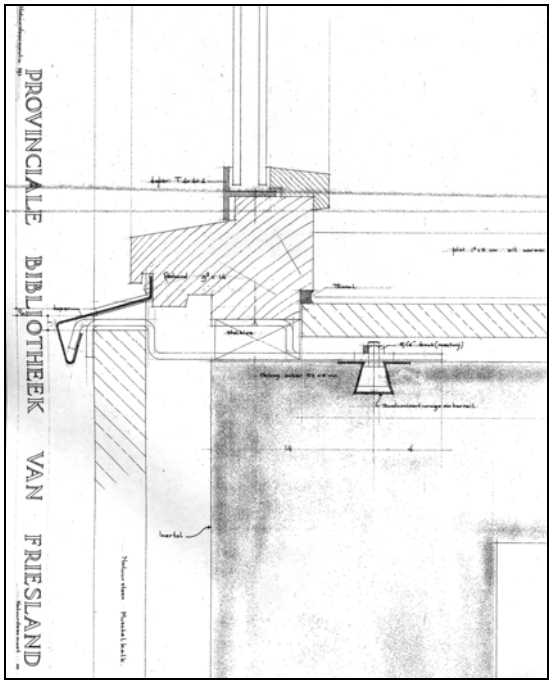

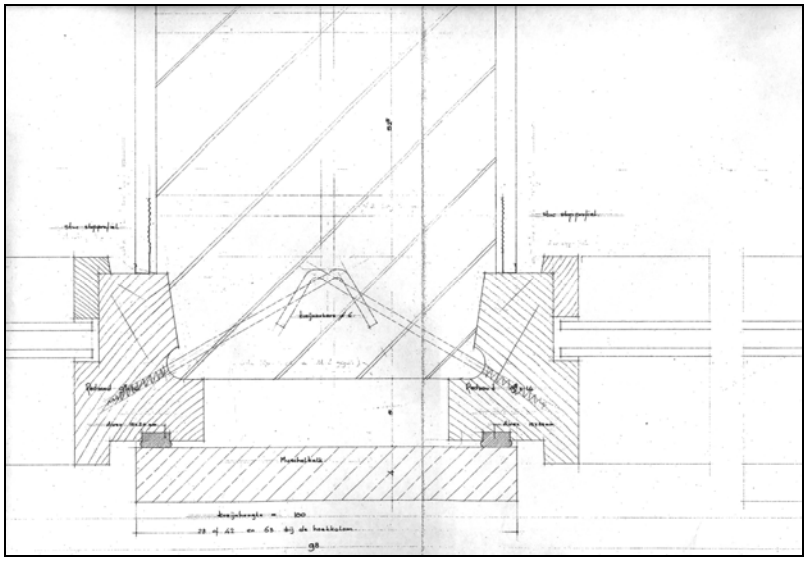
Afbeeldingen 4.3.140 en 141: het detail van de in koper uitgevoerde waterslagen. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964. H. Zijlstra 2002 (foto).

Verticaal, bovendorpel.

Verticaal, onderdorpel.

Horizontaal, zijaansluiting.

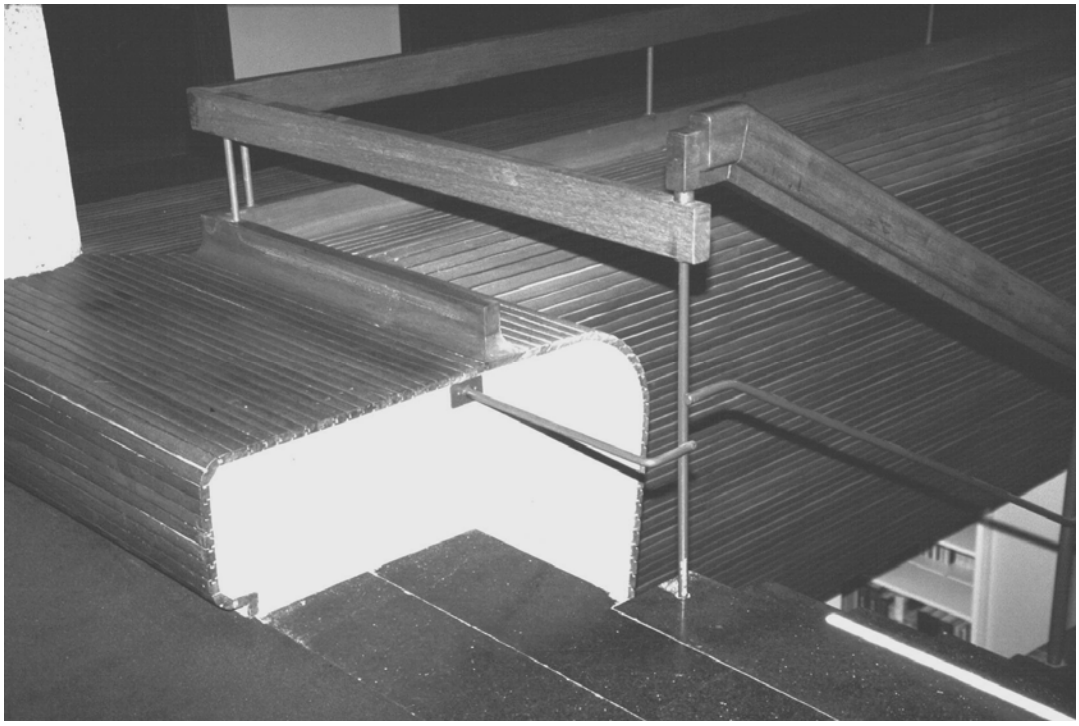
Afbeeldingen 4.3.142-144: de details van de kozijnen in de natuursteengevel waarbij de kozijnen gedeeltelijk achter de gevelbekleding werden weggewerkt. Bij de bovendorpel is de opening te zien voor de natuurlijke ventilatie. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964.

In het interieur bestaat de draagconstructie uit betonnen kolommen, balken en vloeren. Van de ronde, vrijstaande, kolommen werd het oppervlak gestraald en van de rechthoekige kolommen gestukadoord als onderdeel van de wanden. De binnenwanden werden met grof schuurwerk (Granol) afgewerkt. Op de vloeren van de entreehal, de toegangstrap en de centrale hal werd natuursteen gelegd en de overige vloeren werkte men af met kurk.
De plafonds werden in het algemeen voorzien van geschilderde geluidsabsorberende platen (Antisone van Bruynzeel). Onder de lichtkoepels van de centrale hal was een, in een lichte kleur geschilderd, rasterwerk van latten gespannen, zodat het één rustig vlak leek, waardoor het daglicht gefilterd naar binnen kon dringen. Zowel de hal als de vertrekken eromheen maakten een zeer lichte indruk. Zie afbeeldingen 4.3.145 en 146.
Rond de centrale lichthof werd op de verdieping een koof aangebracht van blank geschilderd hardhout. Deze diende als akoestische voorziening voor de hal en als zitbank langs de vide op de verdieping. Het blanke hout, dat we in de eerder op de pagina's 32, 33, 40 en 41 genoemde voorbeelden uit Scandinavië ook terug zien, kwam terug in trappen, leuningen, puien en plafonds. Zie afbeeldingen 4.3.147 en 148.

Afbeeldingen 4.3.145 en 146: het lattenplafond in de centrale hal. H. Zijlstra 2002 (foto boven). P.H. Tauber.

Afbeeldingen 4.3.147 en 148: de met hout beklede balustrade langs de vide in de centrale hal en de hoofdentree waar het blanke hout in het plafond werd toegepast. H. Zijlstra 2002 (foto boven). P.H. Tauber.

3.1.4 VOORZIENINGEN

Aanvankelijk overwoog men de Provinciale Bibliotheek van Friesland te voorzien van een vloerverwarmingssysteem, maar in 1966 werd het gehele gebouw toch uitgerust met een systeem gebaseerd op radiatoren. Zie afbeelding 4.3.149.
De ventilatie gebeurde natuurlijk met buitenlucht en plaatselijk werden ruimten mechanisch afgezogen, zoals in de magazijnen. Voor de magazijnen werden destijds verder (nog) geen bijzondere voorzieningen getroffen ten aanzien van het klimatiseren van de aan te voeren lucht. In de bestektekeningen stonden echter wel mechanische transportbanden in het magazijn getekend, in werkelijkheid pakte dit anders uit: '*De opgevraagde boeken waren vanuit het souterrain zeer snel bij de hand voor de uitlening. Aanvankelijk werden ze per autoped tot de lift aangevoerd. Bij nader inzien vonden de magazijnmedewerkers het wat gênant van buitenaf bij deze voortbeweging te worden gadegeslagen en kregen de tweewielers een ander bestemming.*'[84]

Afbeelding 4.3.149 de gevel aan de binnenzijde met in de nissen de nissen waar de oorspronkelijke radiatoren waren geplaatst achter een betimmering. H. Zijlstra 2002.

[84] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991, p. 24. En zie bestek tekening 55 B, 1 december 1964, archief P.H. Tauber.

3.2 DE TAND DES TIJDS (VERANDERBAARHEID)

In 1986 werden enkele aanpassingen uitgevoerd aan het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, maar de eigenlijke regeneratie vond plaats tussen 1997 en 2000: het gehele interieur werd verwijderd om plaats te maken voor een 'nieuwe' bibliotheek. De veranderingen die toen plaats vonden worden inhoudelijk in deze paragraaf 'de tand des tijds' besproken, zie ook bijlage 1. In de paragraven daarna, 'de toekomstwaarden', komen de consequenties in de toekomst van deze ingrepen aan de orde.

3.2.1 RUIMTE

In 1986 werd '*de toegankelijkheid voor rolstoelen provisorisch aangepast.*'[85] Deze toegankelijkheid was er oorspronkelijk wel, via een extra deur aan de westzijde in het 2e prijsvraagontwerp uit 1959, maar werd destijds aangepast middels een traplift langs de toegangstrap. Er waren klachten dat de foyer, het aantal toiletten en de keuken te klein waren. Er werd een cursusruimte verbouwd tot kantine en er werd ruimte gecreëerd voor een hand-bibliotheek en een rustige studiezaal. Op de begane grond voorzag men de ontvangstzaal, die een dubbele hoogte had, van een boekengalerij, om als juridische studiezaal te functioneren.

De Provinciale Staten hadden de oorspronkelijke gehoorzaal vanaf 1968 als vergaderzaal gebruikt en de lerarenopleiding organiseerde er regelmatig congressen. Het nieuwe Provinciehuis en de nieuwe huisvesting voor de lerarenopleiding maakten het gebruik van de zaal te incidenteel om hem te handhaven, maar door een toenemend aantal Hbo-opleidingen in Leeuwarden nam het bibliotheekbezoek nog wel steeds toe, waardoor het onrustiger werd in de studiezaal. Wat eens een tempel in de Kanselarij was geweest, had, volgens een medewerker, het karakter van een supermarkt gekregen. De houten borstweringen om de studiezaal bleken niet afdoende het geluid te absorberen om de stemmen vanuit de uitleenhal te keren. De ingebruikneming van de 'stille studiezaal' in 1986 was daarom een succes. Maar het gebruik van de foyer door zwervers en passanten, de aanwas van personeel van 13 naar 28 formatieplaatsen en de groei van de collectie van 290.000 naar 455.000 banden in 1991, maakte meer ingrijpender maatregelen noodzakelijk.[86]

Een onafhankelijk adviesbureau werd ingeschakeld. Het adviseerde de bibliotheek in 1993 voor de verbouwing geen architect in te schakelen. Zij wisten er zelf genoeg van; misschien zou alleen een interieurarchitect wel handig zijn. Vanaf 1996 werd een bouwteam geformeerd, onder leiding van S.T. (Sipke) Castelein. Op voorspraak van de bouwkundig aannemer Westerbaan maakten ook Piet Tauber en zijn zoon Frans, vanaf 1998, deel uit van dit team. Het besluit in 1997 om tot een totale herinrichting van het gebouw over te gaan was een belangrijk moment. Het hield in dat de gehele collectie tijdelijk elders ondergebracht moest worden, waarbij de uitlening 'gewoon' door moest gaan. Men besloot twee maal te verhuizen met alle consequenties van dien voor het personeel en de collecties. In 1966 werden bij de verhuizing 126 ritten per vrachtwagen van 5 ton gemaakt om 290.000 boeken te verplaatsen.[87] De verhuizing was, zoals op pagina 12 werd gemeld, aanleiding om tevens een nieuw, digitaal, catalogussysteem in te voeren.[88]

---

[85] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991, p. 21.

[86] Ibidem, p. 22.

[87] 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland*, (1966) 5, pp. 12-14.

[88] Interview met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002.

De volgende ruimtelijke elementen werden tussen 1998 en 2000 veranderd:[89]

- De indeling werd herzien en functioneler gemaakt. Er kwamen meer voorzieningen voor het publiek, gescheiden balies voor beide afdelingen en meer studieruimten.
- Het gebouw werd in het souterrain uitgebreid met 450 m^2 door het verder uitgraven van het bolwerk. Begroeiing zou op den duur het bovengrondse deel aan het zicht moeten onttrekken. Het losstaande, oorspronkelijke, ketelhuis verviel in een grondruil met de Gemeente. Hierdoor zou een doorgang naar het Bolwerk mogelijk zijn. Zie afbeelding 4.3.150.
- Het volledige magazijn verplaatste men naar de kelder en het, in drie lagen gestapelde, kastensysteem in de toren werd verwijderd en deels hergebruikt door het te verzagen als lage stellingkasten. Het depot werd horizontaal opgebouwd in plaats van verticaal. Zie afbeeldingen 4.3.155-160 en bijlage 1.
- In de toren werden een installatieruimte en een plenaire zaal ondergebracht.
- Tijdens de bouw in 1968 werd op wens van Douma de vide van de open uitleenzaal aan de zijde van het bolwerk dichtgelegd met stalen balken en een houten vloer. Door die ingreep ontstond rond de vide de volledig openliggende studiezaal. De vloer werd er bij de verbouwing van 1999 weer uitgehaald en vervangen door stalen balken, geprofileerde staalplaten en beton. Op dezelfde wijze werd tegelijkertijd ook de vide van de ontvangstzaal aan de Oostzijde, na 1986 de juridische studiezaal, dicht gelegd. Pas toen was de in de gevel aanwezige balk, op de hoogte van de verdiepingsvloer, ook de daadwerkelijke vertolker van een volledige rondgaande vloer.
- Aan de voorzijde werd de entree geheel vernieuwd. Er werd een glazen entreeportaal toegevoegd, waarin de trap en de toegang naar een nieuwe lift kwamen te liggen (uitgevoerd door Octatube Delft). In de hal werden twee vierkante kolommen vervangen door ronde. Zie afbeeldingen 4.3.151-154.
- De vide kwam weer volledig 'los' in de ruimte te liggen. De wanden op de begane grond verdwenen. Op deze en de eerste verdieping werd een grote mate van transparantie bereikt, zoals het oorspronkelijk bedoeld was. Hierdoor kwamen de kolommen langs de vide, deels rond, deels recht, want voorheen ingemetseld, nu allemaal vrij in de ruimte te staan. Zie afbeeldingen 4.3.155 en156.
- De lichtkap boven de vide werd opgetild ten bate van de installaties. In de centrale hal was nauwelijks zichtbaar hoe men de luchtbehandelinginstallatie toevoegde aan het bestaande gebouw. Zie afbeeldingen 4.3.170 en 173.

Afbeeldingen 4.3.150 en 151: de uitbouw van het souterrain en de nieuwe entree. H. Zijlstra 2002.

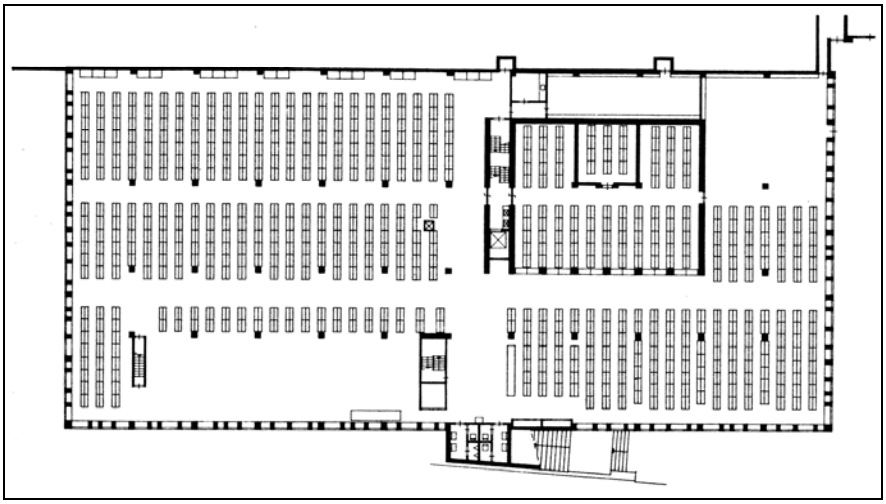
[89] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002 en zie ook: Interview met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002.

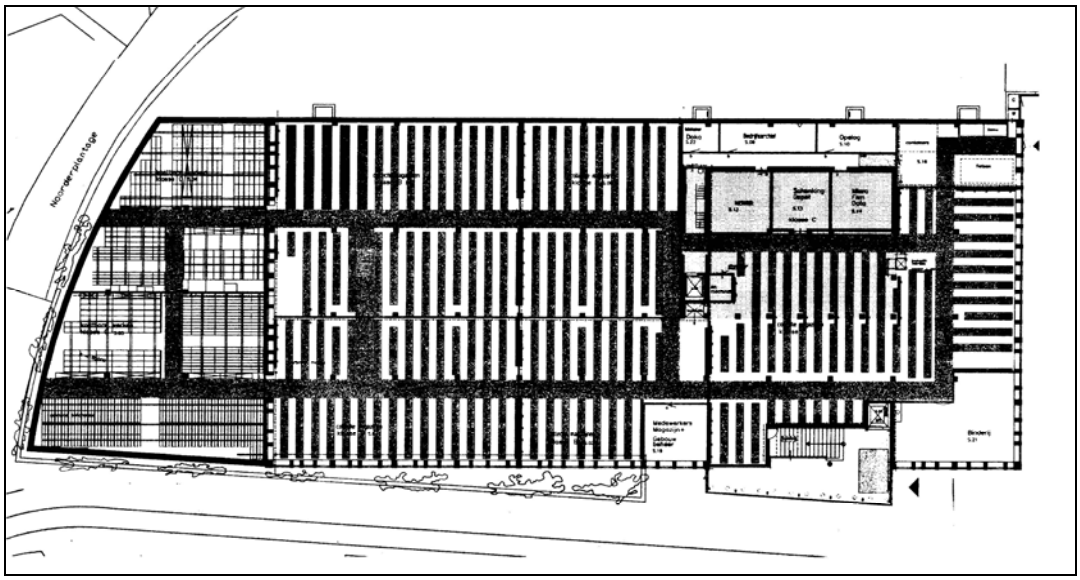

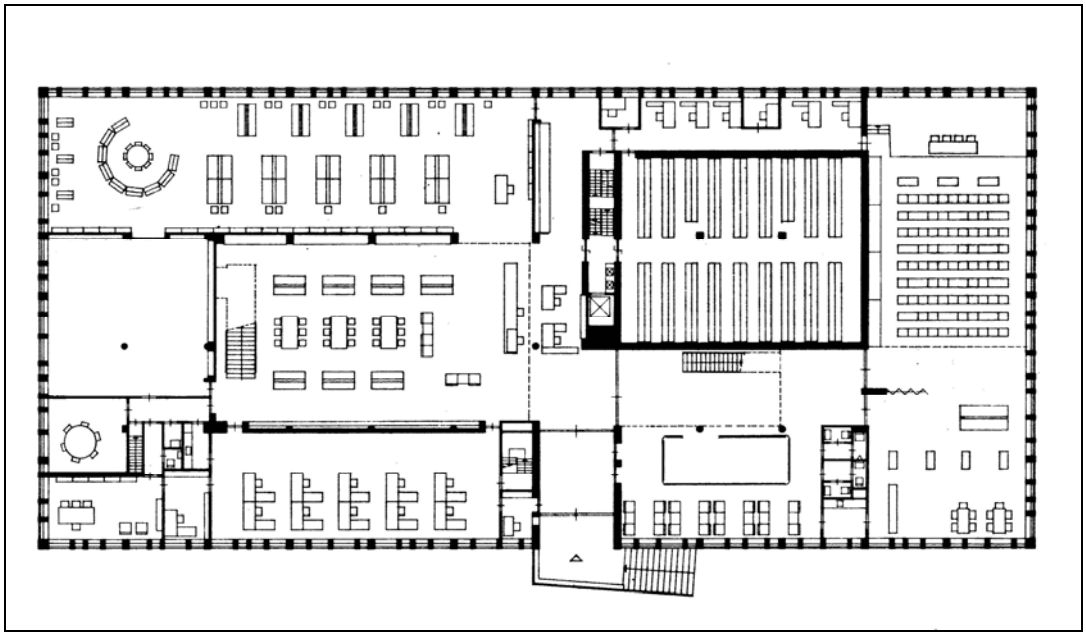

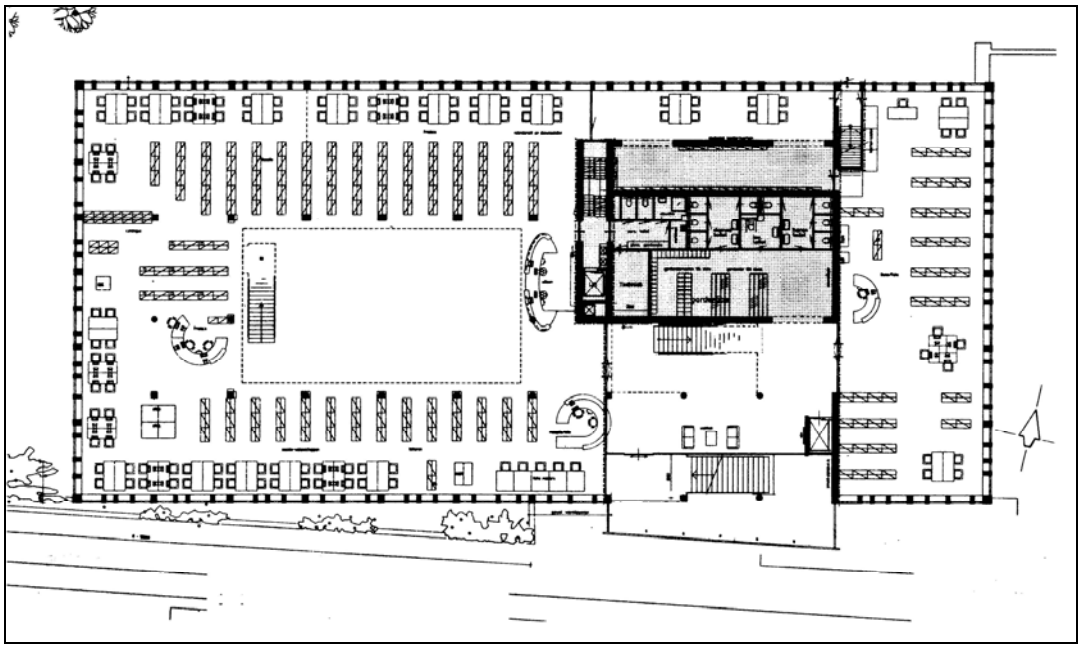
Afbeeldingen 4.3.152-154: de nieuwe entree in de voorgevel van buiten en binnen. H. Zijlstra 2002.

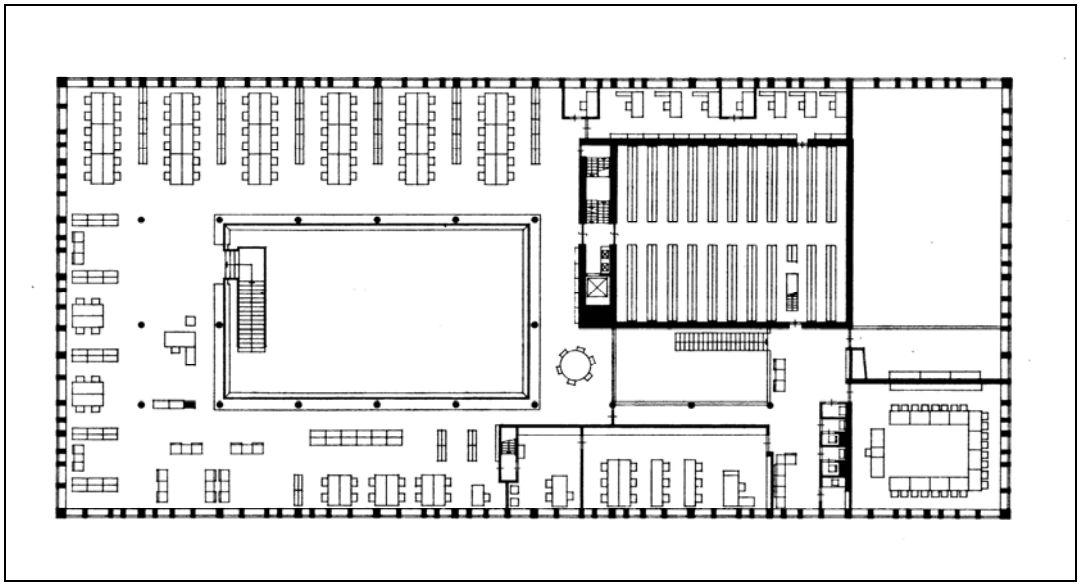

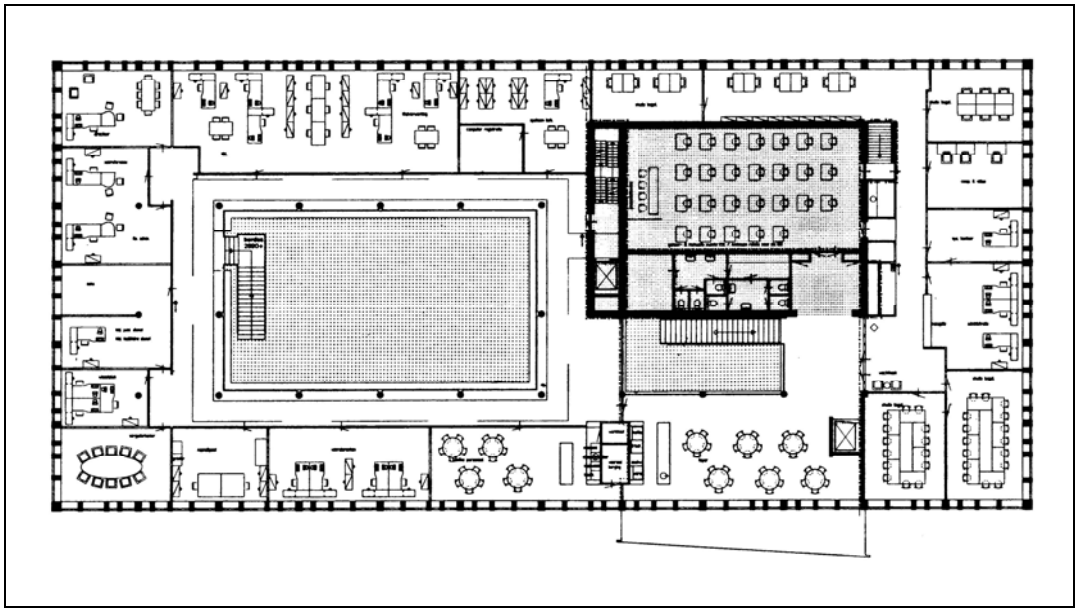
Afbeeldingen 4.3.155 en 156: de plattegronden van het souterrain uit 1966 en uit 1999 waarbij te zien is dat deze verdieping werd uitgebreid aan de westzijde. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeeldingen 4.3.157 en 158: de plattegronden van de begane grond verdieping uit 1966 en uit 1999: de toren werd voorzieningenzone; de centrale hal werd rondom geopend zodat er één ruimte ontstond en de entree breidde men uit. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeeldingen 4.3.159 en 160: de plattegronden van de eerste verdieping uit 1966 en uit 1999: langs de omloop kwamen personeelsfuncties en studieruimten te liggen; in de toren kwam een zaal en de oorspronkelijke gehoorzaal verdween. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

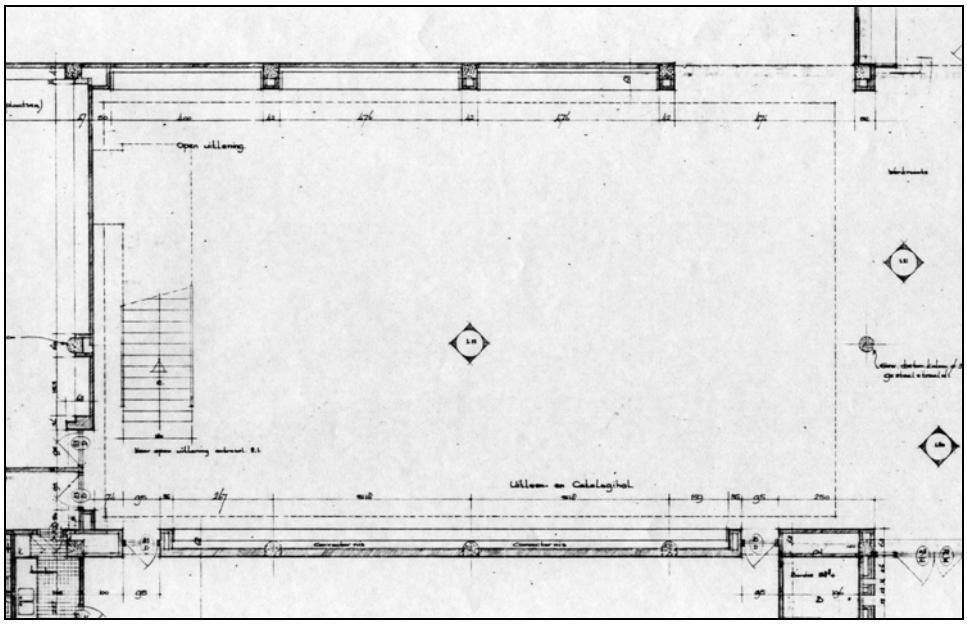
Afbeeldingen 4.3.161 en 162: de centrale hal in 1966 en in 1999 waarbij het opvallende verschil de grote mate van openheid op de begane grond is die in 1999 werd gerealiseerd terwijl op de verdieping de dienstruimten en studiezalen kwamen te liggen. P.H. Tauber archief (foto uit 1986). Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

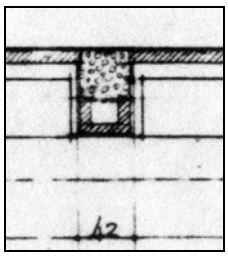
3.2.2 STRUCTUUR

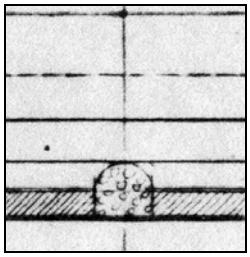
Wat betreft de structuur van het gebouw van de Provinciale Bibliotheek van Friesland liet deze de veranderingen, tot op heden, vrij probleemloos toe. In de plattegronden kwamen in de centrale hal echter alle kolommen vrij in de ruimte te staan. In de oorspronkelijke plattegrond waren de, in de wanden opgenomen, kolommen met vierkante doorsnede uitgevoerd en de vrijstaande met een ronde. Na de veranderingen van 1999 zien we in de hal zowel vierkante als ronde vrijstaande kolommen staan. Een gevolg van de oorspronkelijke, niet voldoende '*neutraal*' ontworpen, draagconstructie volgens Tauber.[90] Zie afbeeldingen 4.3.130-135 en 4.3.163-165.

Om de doorbraak in de gevel te realiseren werden er in de gevellijn en in de hal een drietal nieuwe, ronde, kolommen gemaakt. Zie afbeeldingen 4.3.166-168.

De constructeur heeft tijdens de verbouwingsplannen veel werk gehad aan het herberekenen van de draagconstructie voor het maken van de vele sparingen in de balken en het toevoegen van zware installatieonderdelen op het dak en in toren.[91]

Afbeeldingen 4.3.163-165: de oorspronkelijke rechte (bovenlangs de hal) en ronde (onderlangs de hal) kolommen in de centrale hal in 1966. P.H. Tauber archief, bestektekening december 1964.

---

[90] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002.

[91] Interview met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002. Omdat de oorspronkelijke tekeningen van de constructie zoek waren, werd het werk bemoeilijkt. Bij de tweede verhuizing vond men echter deze tekeningen weer terug.

Afbeelding 4.3.166: een beeld van de sloop van de oorspronkelijke gevel ten bate van de nieuwe entree in 1998. P.H. Tauber archief.

Afbeeldingen 4.3.167 en 168: de tijdelijke ondersteuning van de gevel, de bekisting van een nieuwe ronde kolom en de uiteindelijke hal met de nieuwe ronde kolommen. P.H. Tauber archief. H. Zijlstra 2002.

3.2.3 MATERIE

Wat betreft het materiaalgebruik van het exterieur van de Provinciale Bibliotheek van Friesland wijzigde er weinig. De gevels werden gereinigd maar niet van een thermische isolatie voorzien. De detaillering liet dit laatste niet toe binnen een aanvaardbaar financieel en ruimtelijk kader. Zie afbeeldingen 4.3.142-144 op pagina 73.

De zoon van Piet Tauber, Frans, maakte een plan voor het nieuwe interieur. Oorspronkelijk lag er natuursteen en kurk op de vloeren. Het bestaande natuursteen werd geschuurd en opnieuw gepolijst, de vloerbedekking van kurk werd vervangen door tapijt. De nieuwe vloeren in de entreehal en de traptreden werden met dezelfde natuursteen als de bestaande vloeren afgewerkt. De wanden stukadoorde men en de kolommen werden in gestraald beton uitgevoerd. Alles werd zoveel mogelijk in overeenstemming met de oorspronkelijke afwerkingen uit 1964 uitgevoerd. Zelfs het meubilair werd zo veel mogelijk hergebruikt en opgeknapt. Dit gebeurde niet alleen uit ideële motieven maar ook uit financiële. De tafels werden geschuurd en gelakt en stoelen werden opnieuw bekleed. Zie afbeelding 4.3.183 op pagina 95.

In 1991, bij het 25 jarig bestaan van de bibliotheek schreef de heer J.J. Huizinga: '*Problemen zijn er vanaf het begin geweest met de temperatuurregeling. Hierin kwam verbetering toen een aantal ramen geopend kon worden. Later werd er zonwerend glas in geplaatst* [duidelijk te zien aan de blauwe glans] *en tenslotte kwam er isolatieglas. Ook de regeling van de verwarming werd verbeterd. De hoop is nu gevestigd op ventilatoren*.'[92] Opvallend is dat een aantal van deze feiten door Tauber werden tegengesproken in augustus 2002. Volgens hem konden van het begin af aan de ramen open, (foto's uit 1964 tonen dat ook aan), was er toen al sprake van dubbelglas en waren er boven de ramen ventilatievoorzieningen opgenomen, zie afbeelding 4.3.142 op pagina 73.

De zonwering wijzigde men in 1999 wel. De oranje uitvalschermen werden vervangen door screens die minder gevoelig waren voor wind en automatisch naar beneden konden als er teveel zonlicht binnen viel. Een belangrijk detail hierbij is dat de zonweringskast op enige afstand van de bovendorpel werd bevestigd, zodat er van binnenuit een, niet te massief ogende, bovendorpel ontstond en de ventilatiesleuven hun functie konden behouden. Zie afbeeldingen 4.3.169-171.

Op de volgende pagina:

Afbeelding 4.3.169: de gevel met de uitval schermen, de te openen (stalen) ramen en het blauwe zonwerende glas vóór 1998. P.H. Tauber archief.

Afbeelding 4.3.170: een studieruimte met de helder witte kleuren, de blauwe vloerbedekking en in de verte duidelijk te zien het detail van de bovendorpel, waarbij de zonwering los van de bovendorpel is geplaatst. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeelding 4.3.171: de zonwering uitgevoerd als 'screens' in 2002. H. Zijlstra 2002.

---

[92] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991, p. 21.

Provinciale Bibliotheek Leeuwarden

3.2.4 VOORZIENINGEN

In de vorige paragraaf werd het volgende citaat uit 1991 aangehaald: '*Problemen zijn er vanaf het begin geweest met de temperatuurregeling. Hierin kwam verbetering toen een aantal ramen geopend kon worden. Later werd er zonwerend glas in geplaatst en tenslotte kwam er isolatieglas. Ook de regeling van de verwarming werd verbeterd. De hoop is nu gevestigd op ventilatoren.*'[93] In 1999 bleek de gevestigde hoop op ventilatoren niet voldoende te zijn om tot een goed verblijfsklimaat voor mensen en boeken te komen in de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Tussen 1997 en 2000 werden de volgende maatregelen uitgevoerd:

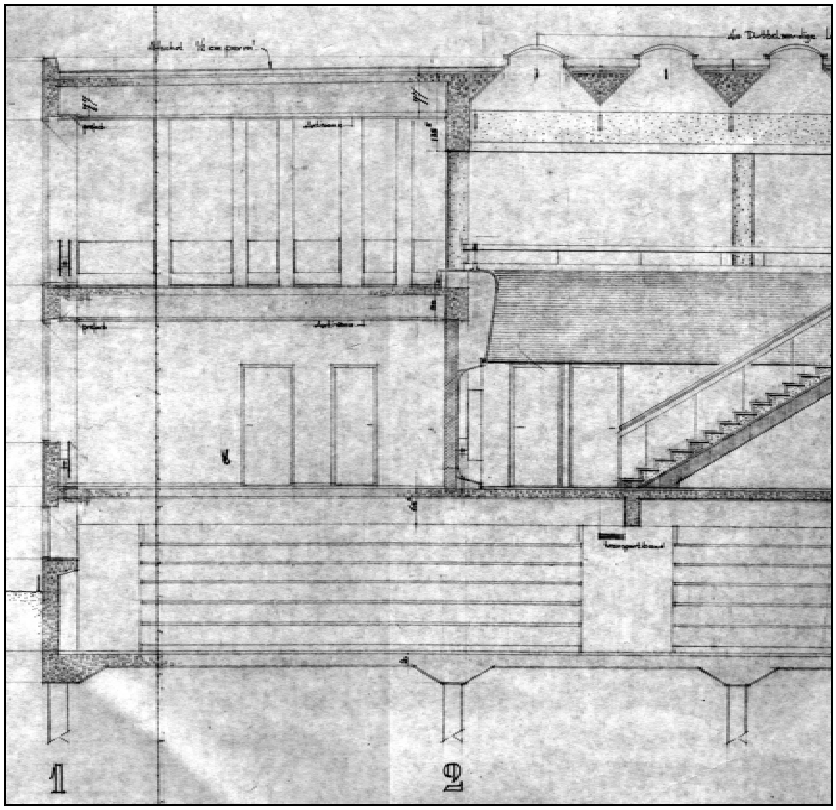
- Alle radiatoren werden vervangen, de omkleding vernieuwd, maar de roosters hergebruikt. De kantoorvertrekken kregen een individueel te regelen temperatuur-instelling en werden uitgerust met een mechanisch ventilatiesysteem.
- De elektra- en databekabeling werden aanzienlijk uitgebreid in de plafonds. Er waren extra technische ruimten nodig. In de studiezalen en kantoren werden de kabels door zuiltjes uit de plafonds naar de tafels gevoerd. Zie afbeelding 4.3.177.
- Er werd een installatieruimte in het bovenste deel van de oorspronkelijke boekentoren ondergebracht, boven een nieuwe plenaire zaal. Deze ruimte kwam beschikbaar door het volledige magazijn naar het souterrain te verplaatsen. Ook op het dak zijn nog enkele koelmachines geplaatst, die helaas wel zichtbaar zijn vanaf het omliggende terrein.[94] Zie afbeeldingen 4.3.174-176 en 4.3.27 op pagina 20.
- De geluidsabsorptie, die oorspronkelijk nodig was tussen de catalogushal op de begane grond en de studiezaal op de eerste verdieping, bleef in de borstweringsrand van de vide, achter de houten betimmering, gehandhaafd. Er werden echter kanalen voor de benodigde installaties toegevoegd. De rand zelf breidde men daartoe iets uit in de geest van het oorspronkelijke beeld. Een luchtkanaal met roosters werd in borstwering geïntegreerd langs de onderrand van de vide. De verdeelkanalen werden tussen de vloerbalken opgenomen. Ten bate van de dwarsverbindingen werden gaten met een doorsnede van vijftien centimeter geboord in de balken. Zie afbeeldingen 4.3.172 en 173.
- De installaties in de magazijnen vernieuwde men en het nieuwe deel aan de westzijde, dat huisvesting ging bieden aan de oude collectie van de Franeker Universiteit, werd uitgerust met een technisch hoogwaardig klimaatbeheersingssysteem. De ruimte wordt sindsdien voor 100% geconditioneerd. Dat houdt in dat er een volledig gebalanceerd lucht-behandelingssysteem, waarbij temperatuur en luchtvochtigheid automatisch worden geregeld, werd geïnstalleerd. Zie afbeeldingen 4.3.178 en 185.
- De luchtvochtigheid was in de depots 30 jaar bijna altijd te laag geweest, na de verbouwing was het mogelijk de luchtvochtigheid constant op 55-60% te houden.
- Er werd een automatische gasblusinstallatie aangelegd. Dit bracht in alle vertrekken in het souterrain met zich mee dat er een vocht-, water- en rooksignaleringssysteem moest worden geïnstalleerd en dat de gascilinders in een afzonderlijke installatieruimte werden opgesteld.[95] Zie afbeelding 4.3.179.

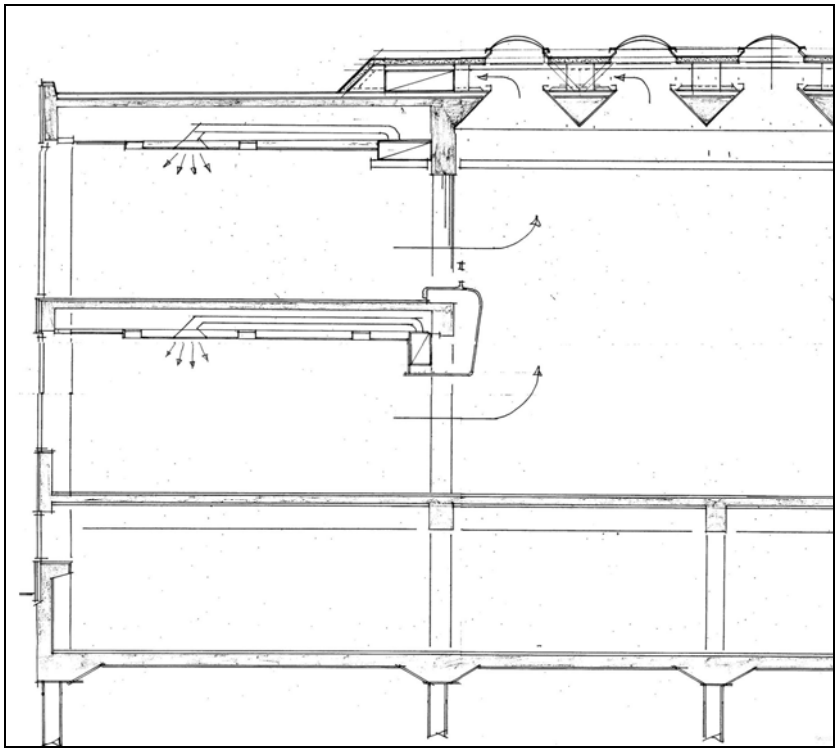
---

[93] Huizenga, J.J., *Vijfentwintigjaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991, p. 21.

[94] Aangezien de oorspronkelijke constructietekeningen zoek waren tot het moment van de verhuizing, kon er pas naderhand berekend worden of het dak de belasting aankon.

[95] Iedere keer als de blusinstallatie in werking treedt, zijn de kosten: 20.000, - Euro. Interview met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002.

Afbeeldingen 4.3.172 en 173: de doorsneden over de centrale hal voor en na de verbouwing in 1999. Het dak is verhoogd om ruimte te maken voor een luchtkanaal en in de borstwering, die iets werd vergroot, zijn kanalen opgenomen. P.H. Tauber archief, tekeningen uit 1964 en uit 1998.

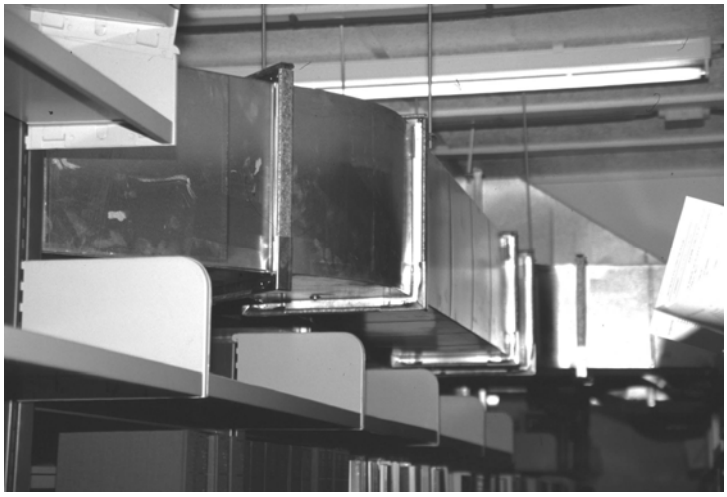

Afbeeldingen 4.3.174-176: de verhoogde dakopstand ter plaatse van de centrale hal; de nieuwe ventilatieroosters in de oorspronkelijke boekentoren; de koelmachine op het dak en een foto van de koelmachine zelf. H. Zijlstra 2002.

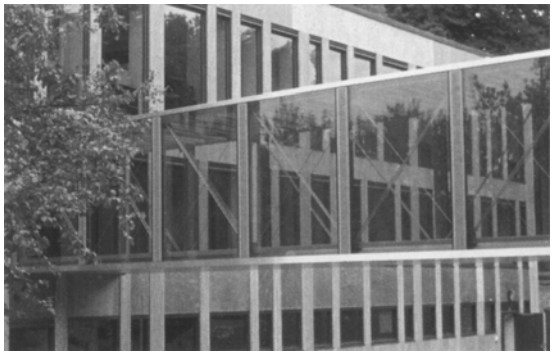
Afbeeldingen 4.3.177-179: de elektra-, data- en zwakstroombekabeling werd vernieuwd; de lucht-behandelingskanalen werden tussen en door de kasten in het souterrain gelegd en de gasblusinstallatie. P.H. Tauber archief (boven). H. Zijlstra 2002.

3.3 OP DE LANGE DUUR (DUURZAAMHEID)

Tijdens de regeneratie van de Provinciale Bibliotheek in 1999, vroeg de betreffende uitvoerder aan Tauber, toen ze door een volkomen kaal gebouw liepen, of hij dit niet afschuwelijk vond, Tauber antwoordde: '*Nu het leeg is ervaar je weer heel sterk de totale structuur en ik geniet van die helderheid. Ik krijg nu zelf de kans om mijn gebouw beter te maken dan dat het was, het wordt niet gesloopt en kan hierna weer 40 jaren functioneren, terwijl de basis in principe hetzelfde blijft*.'[96]

3.3.1 RUIMTE

Ruimtelijk gezien kan de Provinciale Bibliotheek van Friesland, op de openbaar toegankelijke verdiepingen, de mogelijke veranderingen in de toekomst wel aan. Bij de functie van bibliotheek in combinatie met mogelijke publieksruimten voor het Rijksarchief, bleken de plattegronden flexibel genoeg te zijn. De beperking in het aantal uitleningen en het meer ter beschikking stellen van gedigitaliseerde informatie konden geïntegreerd worden binnen de bestaande ruimtelijke opzet van het gebouw. Een op te lossen probleem binnen dit kader was de verbinding tussen de Provinciale Bibliotheek van Friesland en het ernaast liggende Rijksarchief. Tauber loste dit op met een luchtbrug die in september 2004 gereed kwam. Zie afbeelding 4.3.180. De beide gebruikers gingen samen verder onder de naam: Tresoar.[97] De plattegronden van het Rijksarchief werden aangepast. Er deden zich wel problemen voor in het souterrain. Op afbeelding 4.3.178 zagen we al de beperkte ruimte in de hoogte die in deze verdieping voorhanden is. De kanalen konden in 1999 al met moeite tussen de kasten worden doorgeleid en het ging ook toen al ten koste van opslagruimte. De installatieonderdelen zelf konden worden ingepast en er zijn een aantal volledig geconditioneerde depotruimten toegevoegd. Vervolgens zal de stedenbouwkundige inbedding van het gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland aan het Oldehoofsterkerkhof nog de nodige tijd vragen. Er werd eind 2004 gestart met de graafwerkzaamheden ten bate van de parkeergarage onder het Oldehoofsterkerkhof. Uiteindelijk werd niet voor het plan van Tauber gekozen voor de herinrichting van het plein.[98] Zie afbeelding 4.3.181.

Afbeeldingen 4.3.180 en 181: de luchtbrug tussen het Rijksarchief en de Provinciale Bibliotheek uit 2004 en de werkzaamheden aan de parkeergarage. 'Tresoar', ***plandocumentatie BRT Architecten*****, september 2004 en** ***http://www.oldehovecam.tresoar.nl/*****, opname januari 2005.**

---

[96] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002.

[97] 'Tresoar', *projectocumentatie BRT Architecten*, september 2004.

[98] Tauber, P.H., 'Oldehoveplein vraagt om totaalvisie', *Leeuwarder Courant*, 25 november 2002. En: Groot, P.de, 'Brug te veel', *Leeuwarder Courant*, 30 november 2002, p. 9. Zie: 'De oldehovecam pagina', *http://www.oldehovecam.tresoar.nl/*, geprint 14 februari 2005.

3.3.2 STRUCTUUR

De bestaande kolommen-, balken- en vloerenstructuur van de betonnen draagconstructie kan binnen de omhulling van de gevel de nodige wijzigingen ondergaan. Dat heeft de verbouwing uit 1999 wel aangetoond. De, sinds die tijd, onlogische verschijningsvorm van een aantal vierkante kolommen toonde de kwetsbaarheid aan '*van het specifieke detail voor de specifieke plek*' of '*het bouwen naar opdracht*' zoals Tauber het noemde. Het gebouwtype van de nader in te vullen doos blijkt, zie de typologie op de pagina's 45-47, een nog altijd beproefd concept te zijn. Constructieve analyses zullen de beperkingen in draagkracht moeten aantonen en zullen de grenzen aangeven van wat mogelijk is. Het handhaven van het in 1999 weer helder doorgevoerde oorspronkelijke concept van de centrale hal, met omliggende functies binnen een schijnbaar willekeurig ingedeelde gevel, kan een voldoende flexibel uitgangspunt zijn voor de zich, in de toekomst, aandienende veranderingen. Zie afbeeldingen 4.3.182 en 183.

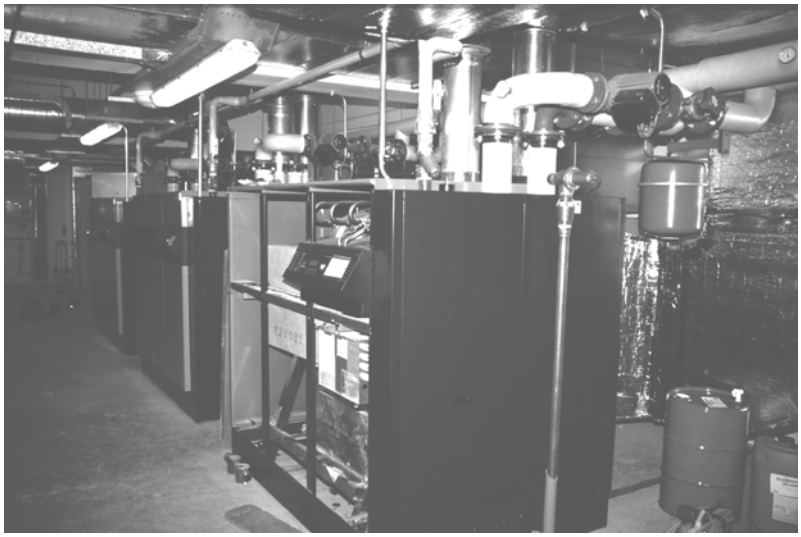
Afbeeldingen 4.3.182 en 183: de centrale hal tijdens en na de verbouwing in 1999. P.H. Tauber archief.

3.3.3 MATERIE

De toepassing van natuurlijke, kwalitatief goede, maar toch relatief eenvoudige materialen laat een grote mate van aanpasbaarheid zien in het verleden en in de toekomst. Het gebouw maakt een tijdloze, echter wel te dateren, indruk zonder zelf gedateerd te zijn. Dit zal mijns inziens als uitgangspunt moeten dienen bij eventueel opnieuw noodzakelijk uit te voeren veranderingen. Het principe van het hergebruiken in 1999 van het bestaande meubilair uit 1968 toont de kracht van dit uitgangspunt prima aan. Zie afbeelding 4.3.184.
Bij het materiaalgebruik van de gevel kan als zodanig geen kanttekening worden geplaatst, echter wel bij de detaillering ervan. Er is in een spouw van 5 centimeter geen ruimte om én een thermische isolatie aan te brengen én te ventileren. Bij de analyse van het gebouw voor het Stationspostkantoor in Amsterdam (zie deelonderzoek 4.5) zien we hetzelfde probleem (een spouw van zes centimeter). De natuursteen zelf, de kozijnen ramen, beglazing, etc lijken echter nog geruime tijd mee te kunnen gaan.

Afbeelding 4.3.184: het hergebruikte meubilair op de opnieuw gepolijste natuurstenen vloer. H. Zijlstra 2002.

Afbeelding 4.3.185: een deel van de klimaatinstallaties voor het 100% geconditioneerde depot. H. Zijlstra 2002.

Provinciale Bibliotheek Leeuwarden

3.3.4 VOORZIENINGEN

Op het gebied van de installaties zullen in de toekomst de grootste veranderingen te verwachten zijn. Helaas zijn er tijdens de uitvoering van de plannen van 1999 zeer slechte ervaringen opgedaan met de betreffende adviseur voor de installaties. In het begin van 2002 waren nog talloze probleempunten niet afgehandeld en moest men nog steeds tot een financiële afrekening komen. Bovendien bleken de exploitatiekosten van de installatie drie keer zo hoog te zijn uitgevallen dan de adviseur had voorgerekend. De installateur, die het werk had uitgevoerd, kon nog enkele zaken herstellen, maar de technische dienst van de bibliotheek moest vele zaken zelf oplossen. Een storend probleem dat zich, na de ingebruikname nog steeds voordoet, is het doordringen van een monotoon geluid uit het ketelhuis in de lager gelegen plenaire zaal, die nu als les- en examenruimte wordt gebruikt. S. (Sieben) Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden, zag de plannen in maart 2002 voor de samenwerking tussen de Provinciale Bibliotheek van Friesland en het Rijksarchief, met enige zorg tegemoet. De depots voor archiefstukken zouden bij het samenvoegen moeten voldoen aan de Nederlandse archiefwet, ofwel ze zouden volledig geconditioneerd moeten worden uitgevoerd, waarbij uitgebreide installaties nodig zouden zijn voor de luchtbehandeling en de veiligheid.[99] Zie afbeeldingen 4.3.185 en 186. Medio 2005 is de samenwerking inmiddels een feit en zijn de voorzieningen uitgevoerd. De conditionering van de archiefruimten ging helaas nog meer ten koste van de praktische opslagruimte voor archiefstukken in verband met de beperkte hoogte van de oorspronkelijke kelder.

Afbeelding 4.3.186: de Franeker Folianten afkomstig uit de collectie van 1585. Daar waar het eigenlijk om te doen is: de conditionering van de boeken zodat ze voor het nageslacht behouden blijven en raadpleegbaar zijn. H. Zijlstra 2002.

[99] Interview met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002.

4 CONCLUSIES

Wat betreft de conclusies uit het Bouwtechnologisch Onderzoek naar de Provinciale Bibliotheek van Friesland heb ik een onderverdeling gemaakt naar de onderzoeksthema's van mijn promotieonderzoek. De thema's worden uitgebreid beschreven in hoofdstuk 2 van het overkoepelende deel van het promotieonderzoek met de Algemene Hoofdstukken.
In bijlage 2, pagina's 111-115, heb ik, met betrekking tot de onderzoeksthema's, een aantal uitspraken van Tauber opgenomen die ik met betrekking tot de algemene conclusies van het promotieonderzoek van belang acht.

TECHNO-LOGISCH OBSERVEREN

Het gebouw voor de Provinciale Bibliotheek ontstond uit een prijsvraag. Het ontwerp dat werd gekozen diende meer als middel, om het opgestelde programma van eisen te toetsen, dan als ontwerp voor het uiteindelijke gebouw. Pas in tweede instantie ontstond er een ontwerp dat zou kunnen voldoen aan het programma. Tijdens de uitwerking hiervan werden de eigenlijke eisen en wensen van de gebruiker pas ingebracht. Door de ruime tijdsspanne, die nodig was voor de goedkeuringsprocedure, kreeg de gebruiker de gelegenheid om nog veel meer veranderingen door te voeren. Het nadeel van deze werkwijze is dat niet alle gevolgen van incidentele ingrepen overzien kunnen worden.
Door de oorspronkelijke architect na 30 jaar, bij de regeneratie van het gebouw, weer in te schakelen, was in dit geval een goede keuze. In het herontwerp kon hij een aantal zaken weer helder krijgen, zoals hij eerder had bedoeld. Het is dus niet per definitie zo dat een gerealiseerd ontwerp volledig voldoet aan de uitgangspunten die de architect voor ogen had. De betreffende architect dient echter wel genoeg afstand te kunnen nemen van zijn eigen werk om het weer als een nieuwe opgave te kunnen benaderen. Vanuit dat oogpunt gezien is de termijn van 50 jaar, voordat een gebouw in aanmerking komt voor de status van Rijksmonument, beter dan ook beter dan een termijn van 30 jaar.
De oorspronkelijke architect was van alles op de hoogte. Hierdoor zit een belangrijk deel van het Bouwtechnologisch observeren in zijn hoofd. Hij moet in staat zijn dit om te kunnen overdragen aan het bouwteam. De zoekgeraakte constructietekeningen van de Provinciale Bibliotheek, en het extra werk dat de constructeur daardoor moest verrichten, onderstreepten het feit dat ieder gebouw een goede bouwtechnologische documentatie verdient.
In typologisch opzicht blijkt het gekozen gebouwtype nog steeds voor de functie van bibliotheek te kunnen worden gebruikt. De neutrale indeling van de gevels, waarbij er ook bij twee verdiepingshoge ruimten wel een horizontale balk in de gevel aanwezig was, maakte het mogelijk vloeren toe te voegen en weg te halen. Het materiaalgebruik van het exterieur en interieur was bovendien duurzaam gekozen. De natuursteen, het hardhout en het koper doorstonden de tijd. De vloerbedekking van kurk werd vervangen door tapijt, alhoewel dat volgens Tauber niet eens nodig was geweest. Dit illustreert de vraag of de oorspronkelijke architect voldoende afstand kan nemen tot zijn gebouw. De tafels en stoelen in de kantine en studiezalen werden, bijna symbolisch, alleen van nieuwe bladen en bekleding voorzien.

ONDER(ZOEKSGE)WIJS ANALYSEREN

Bij de maatvoering van het gebouw werd door Tauber gekozen voor een basis van zeven centimeter. Alle maten zijn dan ook deelbaar door zeven. Het was destijds nog mogelijk zo'n uitgangspunt te hanteren. Op dit moment wordt er vrijwel altijd voor een veelvoud van 30 centimeter gekozen. De hoofdmaatvoering werd afgestemd op de maten van kasten en looppaden ertussen, zodat 5,20 meter de minimale stramienmaat zou moeten zijn. De persoonlijke voorkeur van de architect bracht deze maat terug naar 5,18 meter. Dit zou tegenwoordig niet mogelijk zijn. Er zou nu waarschijnlijk gekozen zijn voor 5,40 meter, in verband met de mogelijkheden voor het gebouw in de toekomst.
De draagconstructie van het gebouw, de inwendige structuur, liet toe dat het gebouw op verschillende manieren kon worden ingedeeld en dat functies konden verschuiven. Dat proces vond tijdens de uitvoering al plaats. De maatvoering van 5,18 x 5,18 meter stond dit niet in de weg. De architectonische uitwerking van de kolommen langs het atrium, deels vierkant en deels rond, bleek nadat de kolommen in 1999 allemaal vrij in de ruimte kwamen te staan, niet meer logisch verklaarbaar. De kolomdoorsnede was volgens Tauber niet neutraal genoeg gekozen om deze verandering, ongezien, op te nemen. Tauber vond in aanvang van zijn loopbaan dat je als architect de taak had te 'bouwen naar opdracht', en daarbij de wensen van de opdrachtgever diende te respecteren. Later zag hij in dat een zekere mate van neutraliteit in het ontwerp voordelen bood ten opzichte van het te specifiek ontwerpen voor één functie, op het moment dat de betreffende opdrachtgever al weer vertrokken was en het gebouw geregenereerd kon worden. Zie ook bijlage 2.

RE-GENERATIEF CONCLUDEREN

Bij de regeneratie van de Provinciale Bibliotheek was de geschiedenis in de persoon van de oorspronkelijke architect direct bij de hand. Er is sprake van een wandelend Bouwtechnologisch Onderzoek. Dit is een uitzonderingssituatie in Nederland. We zien wel reacties van architecten die zich verzetten tegen sloop en veranderingen van hun projecten, maar de kans die Tauber kreeg, en bijvoorbeeld H. (Herman) Herzberger (1932)krijgt bij het Muziektheater in Utrecht, zijn voor Nederland uitzonderlijk.
Veranderbaarheid stond destijds bij hen niet als uitgangspunt in het programma van eisen en er werd als zodanig niet op ontworpen. Bij de Provinciale Bibliotheek zien we dat er een aantal ingrepen noodzakelijk waren om te kunnen functioneren en dat het gebouw de ruimte in zich had, of dat er ruimte gevonden kon worden, om deze veranderingen uit te kunnen voeren. Eisen met betrekking tot de toegankelijkheid van openbare gebouwen waren er de oorzaak van dat het oorspronkelijke ontwerp, ten aanzien van de toegankelijkheid voor gehandicapten, niet meer voldeed. Een in 1968 aangebrachte noodvoorziening vroeg in 1997 om een betere oplossing. In combinatie met een meer representatieve toegang kon deze uitbreiding, van een nieuw entreeportaal en een nieuwe hal, de bibliotheek van een eigentijds, maar in detail sober uitgewerkt, nieuw gezicht voorzien. Deze relatief grote ingreep creëerde de ruimte om functionele verschuivingen en uitbreidingen ten aanzien van het oorspronkelijke programma mogelijk te maken.
Ook de locatiekeuze van de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden was bepalend voor de mogelijkheden met betrekking tot de regeneratie van het gebouw. Het bolwerk maakte mogelijk dat het gebouw, bij de uitwerking van het ontwerp, van een souterrain werd voorzien dat later met 450 m^2 kon worden uitgebreid. De hoogte van deze verdieping was echter beperkt tot 2,94 meter bruto, tegenover 3,57 en 4,06 meter van de bovenliggende verdiepingen, zodat er met moeite de benodigde klimaatinstallatie in konden worden

aangebracht. In de toekomst zal dit zeker nog meer problemen met zich mee brengen, gezien het feit dat de samenwerking met het Rijksarchief steeds strengere voorschriften met zich meebrengt ten aanzien van de permanente conditionering van de depots.
Rond het Oldehoofsterkerkhof in Leeuwarden ontstond een concentratie van, op cultuur georiënteerde, gebouwen die een draagvlak vormden voor de in aanbouw zijnde nieuwe parkeervoorziening. Ook kwam er een wandelroute vanuit het centrum naar het Noorder Bolwerk. Het stuk stad regenereerde mee met de gebouwen die er staan en de mensen die naar de gebouwen toekomen.
In de voormalige boekentoren konden installaties worden toegevoegd. Naast de toren, op het dak, staan de koelmachines echter wel in het zicht als men het gebouw vanaf het plein en het park bekijkt. De boekentoren was destijds ontworpen om eventueel uitgebreid te worden met een aantal verdiepingen. Constructief kon het extra gewicht door de bestaande constructie worden opgenomen en de boekentoren zelf kende oorspronkelijk alleen vloeren die door de boekenkasten werden gevormd. Deze konden relatief eenvoudig verwijderd worden. De geluidshinder van de installaties naar de onderliggende ruimten werd echter niet voldoende opgelost. In de doorsnede zien we dat men in staat was bovendaks, langs de lichtkappen, en in de borstwering, langs de vide van het atrium, de kanalen voor de installaties op te nemen.
De conclusie van Tauber, na de verbouwingsoperatie in 1999, was: 'd*e structuur van een gebouw dient tijdloos, eenvoudig en helder te zijn. Zo niet, dan is verbouwen moeilijk. Hoe meer er gebouwd is naar opdracht hoe meer zich dat later wreekt.*' Het credo van Tauber was, in zijn intrederede, in zijn afscheidscollege, en de titel van het boek, naar aanleiding van het 25 jarig bestaan van zijn architectenbureau: '*bouwen naar opdracht*'. Verschillende gebouwen in Alkmaar, van zijn hand, staan nu leeg, wachtend op herbestemming of sloop: het gebouw van de Provinciale Bibliotheek Centrale, het districtskantoor van de ABN-AMRO en het Gerechtsgebouw. De nieuwbouwplannen lagen al klaar, maar er waren nog 'onvoldoende woningen verkocht'. Tauber zelf tekende ook voorstellen hoe de gebouwen hergebruikt zouden kunnen worden, tevergeefs waarschijnlijk. Het postkantoor in Alkmaar werd wel een tweede leven gegund. In dit veranderingsproces was met name het gevelbeeld onderwerp van vernieuwing. De op de architectuur van Aalto geïnspireerde gevel van baksteen en koper, voorzien van een indeling met hardhouten puien, werd door Tauber van een nieuw, natuurstenen, bankimago voorzien. Na jaren lijkt dit gebouw opeens verrassend veel op de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden.[100] Zie afbeeldingen 4.3.187 en 188.

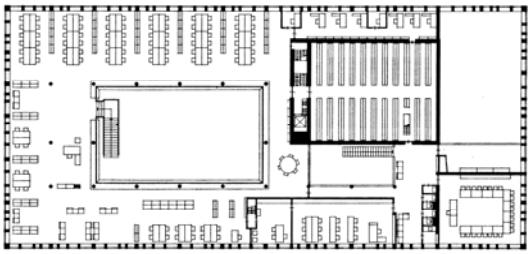
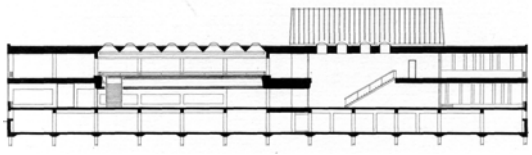

Afbeeldingen 4.3.187 en 188: het hoofdpostkantoor in Alkmaar in 1965 en in 2002. P.H. Tauber (oorspronkelijke toestand). H. Zijlstra 2002.

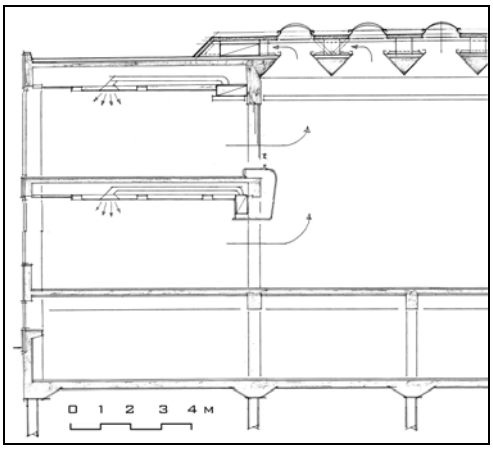
[100] Tauber, P.H., 'Van Postkantoor naar ABN AMRO-bank, *BNA Regio Alkmaar*, 25 mei 1999.

Afbeeldingen 4.3.189 en 190: de Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden in 1968. P. H. Tauber archief.

Afbeeldingen 4.3.191 en 192: plattegrond en doorsnede uit 1966. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

Afbeeldingen 4.3.193 en 194: het gebouw leeg gehaald in 1999 en de nieuwe doorsnede waarbij de leidingen en kanalen voor de installaties ingepast werden en het daklicht werd verhoogd. P. H. Tauber archief.

Afbeeldingen 4.3.195 en 196: de nieuwe entree en de uitleenzaal die meer geopend werd. H. Zijlstra 2002. Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000.

SAMENVATTING (zie afbeeldingen 4.3.189-196)

Context: architect: P.H. Tauber (1927).
In 1957 werd een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland. Het gebouw kwam in de groene zone van de Noorder Plantage, de in 1824 ontmantelde stadsomwalling, aan het Oldehoofsterkerkhof te liggen. De prijsvraag werd, na een nadere uitwerking van drie plannen, gewonnen door Tauber. In 1959 ging Provinciale Staten akkoord met zijn ontwerp en werd het plan uitvoeringsgereed gemaakt.

Gebouw: Tijdens de uitvoering wist hoofdbibliothecaris Sj. Douma (1912-1980) nog vele wijzigingen in het gebouw door te voeren. Dit ging ten koste van de heldere opzet van het rechthoekige gebouw met een lichthof en een kleine boekentoren binnen de contour van het gebouw. De gevel werd met natuursteen bekleed. De indeling van de ramen lijkt willekeurig gekozen te zijn, maar was gebaseerd op een herhaling van een aantal vaste raambreedtes en combinaties hiervan. De rechthoekige, neutrale, bouwmassa kreeg een tijdloos voorkomen. De draagconstructie uit beton was wat betreft de maatvoering gebaseerd op een veelvoud van 5,18 en 3,78 meter. Alle maten in het gebouw zijn deelbaar door het getal zeven.
In 1998 besloot de opdrachtgever om het gebouw ingrijpend te vernieuwen. Er werd niet gekozen voor nieuwbouw, maar voor verbouw. Dit betekende tweemaal verhuizen, maar daardoor werden kosten bespaard, de unieke locatie in Leeuwarden behouden en een ogenschijnlijk bescheiden gebouw een tweede leven gegund. Men besloot in tweede instantie de oorspronkelijke architect in te schakelen. Samen met zijn zoon Frans heeft Piet Tauber de Provinciale Bibliotheek, vanuit de nieuwe eisen en wensen binnen het bestaande casco, opnieuw ontworpen. Zij grepen de kans het dichtgelopen ontwerp uit 1966 weer volgens het oorspronkelijk bedachte concept open te leggen. Voor de doorvoer van installaties werd de bestaande rand van de vide gebruikt en het daklicht over de volle oppervlakte verhoogd. Aan de kopzijde werd een magazijn toegevoegd dat deels in het bolwerk werd uitgegraven. De voormalige boekentoren werd installatieruimte en er werden nieuwe voorzieningen in een ruimer entreegebied ondergebracht, waarbij de entree ingrijpend werd veranderd.
In 2004 ging de Provinciale Bibliotheek met het er naastliggende Rijksarchief, dat eveneens door Tauber werd ontworpen, samen verder onder de naam Tresoar. Een luchtbrug werd toegevoegd. De archieven werden geconditioneerd, ondanks de beperkte hoogte in de kelder .

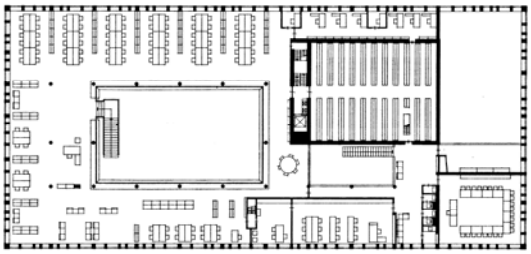
Selectie: een bibliotheek; een eenduidige vrijstaande bouwmassa; in Leeuwarden; de eerste en de beste van Tauber; uit een prijsvraag ontstaan; hoe neutraal of hoe specifiek dient een gebouw te zijn als we '*bouwen naar opdracht*'; regeneratie door de oorspronkelijke generatie. De Provinciale Bibliotheek werd als bibliotheek geanalyseerd binnen het promotieonderzoek.

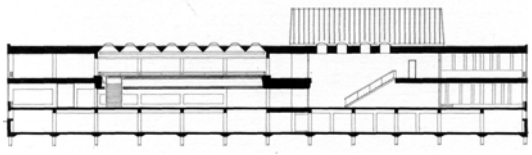
Concluderend: de neutrale opzet van een rechte doos met een lichtopening bood voldoende mogelijkheden voor regeneratie. Door de locatie was een deels ondergrondse uitbreiding mogelijk. De nieuwe entree voegde binnen en buiten een nieuw neutraal element toe dat het bestaande niet overschaduwde. Ten aanzien van de verschillen in de doorsneden van de kolommen had er een neutraler uitgangspunt kunnen liggen. Het gebouw bood ruimte om te veranderen en de opdrachtgever zag de ruimte om het nieuwe te realiseren binnen de bestaande context. Tauber zag in dat 'het bouwen naar opdracht', waarbij te nadrukkelijk de wensen van de opdrachtgever in specifieke oplossingen resulteerden, een keerzijde had op het moment dat het gebouw geregenereerd kon worden als de betreffende opdrachtgever vertrokken was.

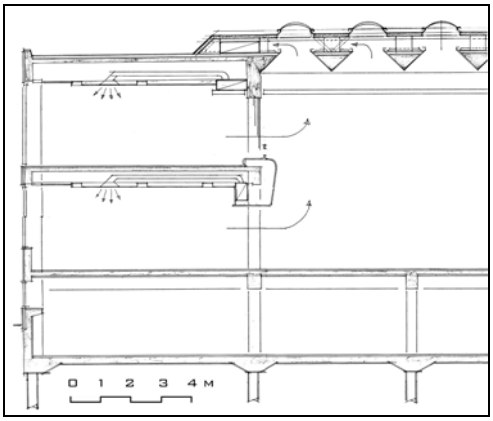
Figures 4.3.189 en 190: Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden in 1968. P. H. Tauber archives.

Figures 4.3.191 en 192: plan and section, 1966. Tauber, P.H., F. Tauber and G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis* [Friesland Provincial Library, 40 years of design and construction], Leeuwarden 2000.

Figures 4.3.193 en 194: the stripped building in 1999 and the new section accommodating building services pipes and ducts and the raised glass roof. P. H. Tauber archives.

Figures 4.3.195 en 196: the new entrance and the lending room which was opened up. Tauber, P.H., F. Tauber and G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis*, Leeuwarden 2000. H. Zijlstra 2002.

SUMMARY (see figures 4.3.189-196)

Context: architect: P.H. Tauber (1927).
In 1957 a competition was held to design the Provinciale Bibliotheek (Provincial Library) for the Province of Friesland. The selected site was on the Oldehoofsterkerkhof in the greenery zone of the Noorder Plantage, where the old city ramparts had been torn down in 1824. After three plans had been developed in greater detail the competition was won by Tauber. In 1959 the Provincial Council approved his design and the plan was finalised.

Building: during the construction period, head librarian Sj. Douma (1912-1980) managed to have many changes made to the building. These detracted from the clear design featuring a rectangular building with an atrium and small book tower within the outlines of the building. The facade was clad with stone. The fenestration appears to be random, but the window pattern is actually based on a repetition of a number of fixed window widths and combinations thereof. The neutral, rectangular outline of the building is rather timeless. The concrete load-bearing structure was based on multiples of 5.18 and 3.78 metres. All building dimensions are divisible by seven.
In 1998 the client decided on a major overhaul of the building. It was decided to change the existing building rather than build a new one. Although this meant relocating twice this approach saved costs, the unique location in Leeuwarden was preserved, and an apparently modest building was given a second life. It was decided to hire the original architect again. Together with his son Frans, Piet Tauber redesigned the Provinciale Bibliotheek to meet the new requirements within the original building shell. They used this opportunity to open up the 1966 design, which had become more closed-up than originally intended, on the basis of the original concept. The existing parapet of the double-height space was used to accommodate building services plant pipes and ducts, and the glass roof was raised over its full area. At the end of the building a storage area was added which was partly excavated into the rampart. The former book tower became a plant room and new facilities were housed in the enlarged entrance area and the entrance itself was completely changed.
In 2004, the Provinciale Bibliotheek and the adjacent Rijksarchief (Government Archives), also designed by Tauber, merged to become the Tresoar. A covered bridge was added and the climate control of the archives was upgraded to comply with statutory requirements.

Selection: a library; a single, freestanding block; in Leeuwarden; Tauben's first and best project; based on a competition; how neutral or specific should a building be if we "build to a commission"; regeneration by the original generation. The Provinciale Bibliotheek was analysed as a library in this study.

Conclusion: the neutral concept of a rectangular box with an atrium provided adequate opportunities for regeneration. The site facilitated a partly underground extension. The new entrance adds a neutral element, on the exterior and in the interior, which does not overshadow the original building. The original design could have been more neutral in terms of details like the column cross-sections. The building offered opportunities for modification, and the client saw the opportunities to meet the new requirements in the existing context.
Tauber realised that 'building by commission', when he emphatically tried to accomplish the wishes of the director, would end in to specific solutions. This becomes a problem when the formal owner left the building and regeneration is necessary.

LITERATUUR EN BRONNEN

Op volgorde van achternaam van de auteur

- Barbieri, U. en L. van Duin, *Plannenmap bibliotheken*, Delft 1997.
- Berge, M. ten en H. de Raad, 'Een interview met de Alkmaarse architect Piet Tauber', *Oud Alkmaar*, (2002)2, pp. 1-20.
- Bout, J. van den, *Architectuur in Fryslân 1940-2000*, Leeuwarden 2000.
- Brawne, M., *Bibliotheken. Libraries*, Teufen Zwitserland 1970.
- Brouwer, T., L*eeuwarden, open stad. Structuurschets van de gemeente Leeuwarden*, Gemeente Leeuwarden 1995.
- Brownlee, D. en D. De Long, *Louis Kahn: In the Realm of Artchitecture,* New York 1992.
- Buffinga, A., 'Commentaar. Provinciale en Buma Bibliotheek te Leeuwarden, *Bouw*, (1968)16, pp. 590-591.
- Büttiker, U., *Louis I. Kahn Licht und Raum*, Basel 1993.
- Caldenby, C. en O. Hultin, *Asplund*, Stockholm 1990, pp. 92-102.
- Cederlöf, B., 'Bibliothek I Östersund', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview,* (1961)8, pp. 165-167.
- Douma, S., 'Een nieuw gebouw voor de Provinciale Bibliotheek van Friesland en voor de Buma-Bibliotheek te Leeuwarden', *Bibliotheekleven*, (1959)44, pp. 209-216.
- Douma, S., 'Prijsvraag Bibliotheekgebouw Leeuwarden' *Forum*, (1959)2, p. 47.
- Dreyer, O., 'La Bibliothèque Centrale de Lucerne (Suisse)', *La Technique Des Travaux*, (1954)1/2, pp. 25-32.
- Eekhof, W., *Beknopte geschiedenis van Friesland*, Groningen 1976.
- Erkamp, N., B. Gmelig en F. van Hoeken, *Architectuur, vak van ontmoetingen,* Alkmaar 1981.
- Fleig, K., *Alvar Aalto*, Barcelona 1981.
- Frölén, S., 'Stadsbibliotek I Solna', *Architektur, The Swedish Architectural Rieview*, (1966)2, pp. 58-62.
- Greiner, O., 'Prijsvraag voor bibliotheek te Leeuwarden', *Bouw*, (1959)15, p. 403.
- Groot, P. de, 'Brug te veel', *Leeuwarder Courant*, 30 november 2002, p. 9.
- Groot, P. de, 'Jeugdherinneringen: de jaren vijftig onder de Oldehove', *Leovardia* (2000) 1, pp.21-24.
- Haan, H. de en I. Haagsma, *Bouwen naar opdracht*, Haarlem 1990.
- Haskel, D., 'Jazz in Architecture', *Architectural Forum*, (1960) september, pp. 110-115.
- Huizenga, J.J., *Vijfentwintig jaar aan de Boterhoek: een korte geschiedenis van de Provinciale en Buma Bibliotheek*, Leeuwarden 1991.
- Jager, A., 'Leeuwardens vroegste verleden op de schop', *www.gemeentearchief.nl/oldehove.html*, geprint op 28 februari 2002.
- Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*, Zutphen 1985.
- Kok, D.W., 'De Buma Bibliotheek te Leeuwarden. Bibliotheekbeschrijving', *Open: vaktijdschrift voor bibliothecarissen*, (1977)6, pp. 307-312.
- Koops, W.R.H. en Ch.J.J. Klaver, *Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek te Groningen*, Groningen 1987.

- Kortüm, A. En E. Schmidt, 'Bibliotheken', in: J. Durm, *Handbuch der Architektur. Vierter Teil. 6. Halbband: Bebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft: Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen*, Darmstadt 1893, pp. 41-173.
- Mevissen, W., *Bücherei. Public Library Building*, Essen 1958.
- Molen, S.J. van der, *Oorsprong en geschiedenis van De Friezen*, Amsterdam 1981.
- Mulder, S., J. Schilt en M. Kloos, *Jonge Architecten in de Wederopbouw 1940 1960*, Bussum.
- Nijenhuis en Ebbinge, 'Openbare bibliotheek en leeszaal in Assen', *Bouwkundig Weekblad*, (1968)8, pp. 136-137.
- Panhuijs, J.E. van, *Atlas van de provincie Friesland*, herdruk van 1861.
- Pennink, 'Een brief over prijsvragen. Beste Greiner….', *Bouwkundig Weekblad*, (1960)8, p. 451.
- Pevsner, N., *Libraries. A History of Building Types*, Princeton 1976.
- Sens, J. M. en H. Tonka, *Domique Perrault Morceaux Choisis*, Valencia 2002.
- Smook, R.A.F., *Binnensteden veranderen*, Zutphen 1984.
- Spens, M., Viipuri Library 1927-1935 Alvar Aalto, Londen 1994. Stromeyer, R., Europäische Bibliotheksbauten seit 1930, Wiesbaden 1962.
- Tauber, P.H., *Architectuur beleven*, Alkmaar 2004.
- Tauber, P.H., 'Architectuur bevindt zich in overgangsfase', *Baksteen*, (1975)1, pp.1-11.
- Tauber, P.H., 'De bibliotheek als gebouw', in: Engels, L.J. e.a. redactie, *Bibliotheek, wetenschap en cultuur*, Groningen 1990, pp. 172-183.
- Tauber, P.H., 'Oldehoveplein vraagt om totaalvisie', *Leeuwarder Courant*, 25 november 2002.
- Tauber, P.H., 'Prof. Ir. P.H. Tauber over zijn Alkmaarse aktiviteiten', *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunsten*, (1968)9, pp. 234-241.
- Tauber, P.H., 'Provinciale en Buma Bibliotheek', *Bouw*, (1968)16, pp. 586-589.
- Tauber, P.H., 'Van Postkantoor naar ABN AMRO-bank', *BNA Regio Alkmaar*, 25 mei 1999.
- Tauber, P.H., *Bouwen naar opdracht,* Inaugurele rede, TH Delft 1964.
- Tauber, P.H., *Bouwen naar opdracht II,* Afscheidscollege, TH Delft 1978.
- Tauber, P.H., F. Tauber en G.J. van den Broek, *De Provinciale Bibliotheek Friesland. 40 jaar ontwerp- en bouwgeschiedenis,* Leeuwarden 2000.
- Thompson, A., *Library Buildings of Britain and Europe*, Londen 1963.
- Toorn, T. Van, '33 De Doelen', in: Devolder, A. (redactie), *Rotterdam 1945-1970,* Rotterdam 1992.
- Uluots, E., 'Bibliotheek te Växjö, Zweden', *Bouw,* (1968)16, pp. 595-599.
- Vago, P. en F. Borneman, 'Biblotheque de Bonn, Alemagne', *L'Architecture D'Aujourdhui*, (1962)100, pp. 60-64.
- Viruly, A., en H. Scholte, *Nederland in Vogelvlucht*, Amsterdam 1960, p. 67.
- Viruly, A., *Vliegend boven Nederland*, Promotion Pictures Amsterdam 1972.
- Wetting, C., *Leeuwarden in perspectief,* Leeuwarden 2000.
- Wild, F., *Design & Planning. Libraries for Schools and Universities*, New York 1972.
- Zijlstra, H.,'De Provinciale Bibliotheek Fryslân kreeg een waardevolle herkansing', *Leovardia*, (2002)3, pp. 24-27.
- Zijlstra, H., 'De Provinciale Bibliotheek Fryslân kreeg een waardevolle herkansing', *Monumenten*, (2003)3, pp. 8-12.
- Zijlstra, H., 'Ruimte voor duurzaamheid', *TVVL Magazine*, (2005)4, pp. 30-34.

Op volgorde van titel, geen auteur bekend

- 'Besloten prijsvraag bibliotheek Leeuwarden', *Bouw,* (1960)5, pp. 140-143.
- 'Bibliothek te Luzern', *Bouw*, (1952)41, p. 733.
- 'Bibliotheekgebouw Katholieke Universiteit te Nijmegen', *Bouw,* (1969)36, pp. 1366-1373.
- 'De oldehovecam pagina', *http://www.oldehovecam.tresoar.nl/*, geprint 14 februari 2005.
- 'De Provinciale Bibliotheek van Friesland in zijn nieuwe paleis', *Franeker Nieuwsblad,* 7 oktober 1966.
- 'Einer der letzten Bauten von Arne Jacobsen †. Hauptbiblothek in Rødovre', *Bauen und Wohnen,* (1971)5, pp. 223-228.
- 'Friesland heeft weer plaats voor zijn boekenschat', *Friesland,* (1966)5, pp. 12-14.
- 'Het winnende ontwerp in een prijsvraag voor een bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Bouwkundig Weekblad*, (1960)2, pp. 36-39.
- *Leeuwarden in contrast*, Rotary Leeuwarden 1999.
- 'Naast materiële het culturele. Nieuwe Provinciale Bibliotheek is vanmiddag geopend', *Leeuwarder Courant*, 20 februari 1967.
- 'Nationale en Universiteitsbibliotheek te Jeruzalem', *Bouwkundig Weekblad*, (1961)26, pp. 524-526.
- 'Ontwerp en begeleiding bouwfysica en installaties', *http://www.hli.nl/Pu-pb-buma.htm*, geprint op 7 maart 2005.
- 'Prijsvraag voor bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Bouw*, (1959)10, pp. 260-262.
- 'Prijsvraag voor bibliotheekgebouw te Leeuwarden', *Forum,* (1959)2, pp. 34-44.
- 'Provinciale bibliotheek van Friesland te Leeuwarden', *Bouwkundig Weekblad*, (1968)8, pp. 140-143.
- *Struktuurnota 1971*, Gemeente Leeuwarden 1971.
- *Toekomstbeeld. Structuurplan van de gemeente Leeuwarden*, Leeuwarden 1971.
- 'Tresoar', *http/www.brta.nl/projecten/diverse/0055/tekst.html*, geprint op 7 maart 2005.
- 'Welkom op de site van de Provinsjale en Buma Bibliotheek fan Fryslân', *http://www.pbf.nl/ned/welkom.htm*, geprint 4 januari 2002.

Diversen

- Archief van P.H. Tauber Alkmaar.
- Archief van BRT Architecten Alkmaar.
- Brief van P.H. Tauber aan Hielkje Zijlstra, 6 februari 2002.
- Interview door Hielkje Zijlstra met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002 en verschillende telefoongesprekken.
- Interview door Hielkje Zijlstra met Sieben Sevenster, hoofd facilitaire dienst van de Provinciale Bibliotheek van Friesland, 25 januari 2002.
- *Leeuwarden, het middelpunt van Friesland*, Zijlstra, H., Scriptie TU Delft 1985.
- *Projectdocumentatie*, BRT Architecten, Alkmaar september 2004.

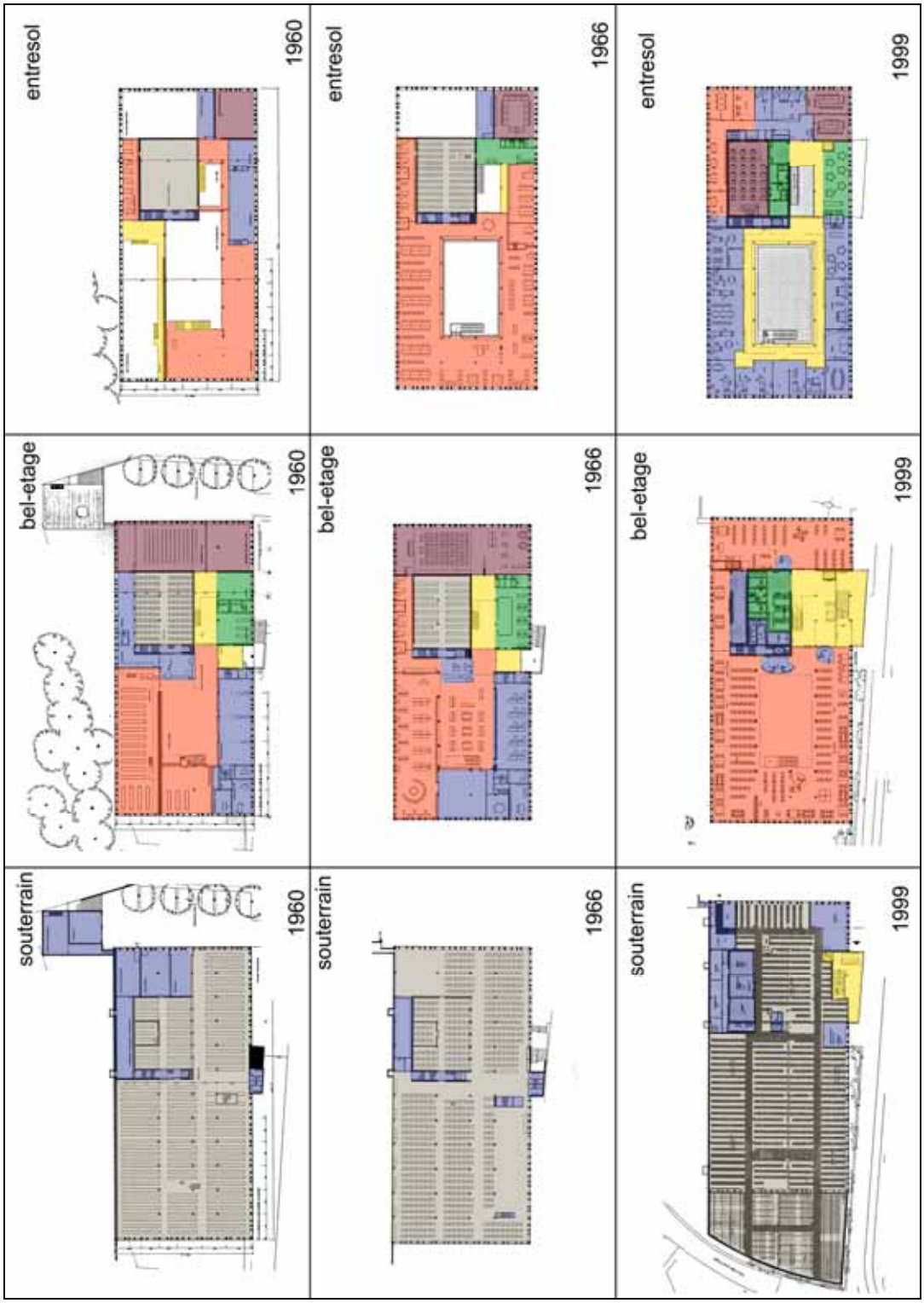
BIJLAGE

1 FUNCTIE ANALYSE TEKENINGEN PLATTEGRONDEN 1958 – ’59 – ’60

Afbeelding 4.3.197: functie analyse tekeningen plattegronden 1958-’59-’60. H. Zijlstra.

FUNCTIE ANALYSE TEKENINGEN
PLATTEGRONDEN 1960 – ’66 – ’99

Afbeelding 4.3.198: functie analyse tekeningen plattegronden 1960-‘66-’99. H. Zijlstra.

BIJLAGE

2 BOUWEN NAAR OPDRACHT CITATEN VAN P.H.TAUBER

In deze bijlage worden een aantal uitspraken van Tauber geciteerd per onderzoeksthema omdat in deze uitspraken de onderzoeksthema's aan de orde worden gesteld binnen de context van het eigen werk van Tauber waar de Provinciale Bibliotheek van Friesland een belangrijk onderdeel van uitmaakt. Tauber omschreef zijn ontwerpmethode veelal via de begrippen: plaatselijke, functionele, fysische, sociale en culturele gebondenheid. Voor het eerst gebruikte hij deze begrippen in zijn inaugurale rede aan de TU Delft in 1964.[101] Hij bouwde daarna zijn theorie verder uit waarbij het bouwvak zelf, in technische zin, ook kritisch werd beschouwd. Ik citeer Tauber eveneens uit een brief die hij op 6 februari 2002 aan mij schreef met betrekking tot mijn onderzoek. Hierin relativeerde hij zijn eerdere theorie omdat hij inmiddels met de consequenties van zijn eigen ontwerpen, die voortkwamen uit die theorie, was geconfronteerd. Bovendien nam hij de moeite in deze brief het belang van mijn promotie-onderzoek, binnen de ontwerppraktijk van vandaag de dag, op een overtuigende manier uiteen te zetten.[102] Onderzoeken, ook een vak van ontmoetingen, heeft mij de vriendschap opgeleverd van een bijzondere en buitengewoon aardige architect die nog dagelijks met zijn vak bezig is. Regelmatig bellen wij elkaar even op om een aantal actuele zaken te bespreken.

TECHNO-LOGISCH OBSERVEREN

Tauber in 1964: *'Beschouwen wij de relatie van de opdracht met de techniek, dan lijkt hier op het eerste gezicht een tegenspraak in de ontwikkeling aanwezig. Beter dan ooit in de geschiedenis, zou technisch één vormtendens te verwezenlijken zijn en juist nu keren wij ons hiervan af. Persoonlijk geloof ik, dat wij niet verongelijkt moeten mokken, maar ons moeten realiseren, met die wezenlijke integratie van de techniek in de architectuur bijna nog geen stap verder is dan het punt, dat Sullivan* [Louis H. (1856-1924)] *had bereikt. Het prachtige werk van Nervi* [Pier Luigi (1891-1979)] *vindt zijn kracht in de overspanning en zijn eigen karakteristiek in de ene grote ruimte, de sporthal en de tentoonstellingshal. Bij deze opgaven kent het programma slechts één punt, namelijk één grote ruimte. Negenennegentig procent van onze opdrachten is echter complex tot zeer complex en tot nu toe zijn wij er niet in geslaagd daarin de techniek als wezenlijk, in de karakterbepaling bijdragend element, te integreren. Een vingerwijzing hiervoor geeft Le Corbusier en stellig ook Saarinen* [Eero (1910-1961)]. *Zij laten zien dat, wat bij Nervi vanzelfsprekend is, de technische structuur kan bijdragen tot het gestalte geven van de opdracht, door één heel duidelijke keuze te doen en deze met grote consequentheid en zelfbeperking ten uitvoer te leggen. Le Corbusier maakt óf alles in beton, óf alles in baksteen. Saarinen vervaardigt bij Dulles Airport alles alleen met zware gestorte beton en één hangdak; bij zijn studentenflats in Yale doet hij het uitsluitend met gestorte natuursteenbrokken en donker hout; bij zijn pas gereed gekomen kantoor voor de tractorenfabriek Deere & Co. te Illinois gebruikt hij uitsluitend staal, het corrosiebestendige Corten-staal. In dit werk ligt stellig een suggestie voor vandaag en morgen.*
Hierbij behoeft het niet uitsluitend te gaan om architectonische unica, maar evenzeer om de fabriekmatige bouw, die van huis uit reeds een beperking in de materiaalkeuze inhoudt. Door deze keuze en de structuur van haar samenstelling duidelijk uit te spreken, kan ook dit werk karakteristiek van verschijning worden èn typerend voor zijn opdracht.

---

[101] Tauber, P.H., *Bouwen naar opdracht. Inaugurele rede*, Delft 1964.

[102] Tauber, P.H., 'Architectuur bevindt zich in overgangsfase', *Baksteen*, 17(1975)1, pp.1-11. En Erkamp, N., B. Gmelig en F. van Hoeken, *Architectuur, vak van ontmoetingen,* Alkmaar 1981.

Berlage [H.P. (1856-1934)] *kende reeds de kracht van die duidelijke keuze. Hij toonde baksteen, natuursteen, hout en staal in hun zuivere gedaante en eveneens de verbindingsmiddelen en de elektrische leidingen. Maar meer was er toen ook nog niet.*
Wat doen wij echter met gebouwen, waarvan de installaties vaak een kwart van de kale bouwkosten uitmaken? Het is ons onmogelijk dit alles te laten zien. Veel moeten wij verbergen achter de huid van de gave ruimte. Deze huid moet op haar beurt deel zijn van een logische structuur bij een gekozen materiaal, en niet deel van onbeheerste vormen. Het is een balanceren van waarden en elementen, die vaak strijdig met elkaar zijn. De meest begaafden zullen de organische eenheid door de kracht van hun visie bereiken. Het is essentieel voor het in deze tijd mogen werken als architect dat hij zijn visie op de opdracht ondubbelzinnig uitspreekt. Want tussen de als los zand bijeen liggende inbreng van de vele technici met wie wij dagelijks werken, ontlenen wij ons bestaansrecht als architect aan onze visie op het totaal. Dit credo kan ik echter niet uitspreken zonder als mijn dagelijks gelukbrengende ervaring tevens te vermelden, dat het beroep van architect voor mij betekent: het vak der ontmoetingen. Achter en boven iedere opdracht die een uitdaging vormt om aan een idee, zichtbaar voor iedereen, gestalte te geven, staat de opgave het samenspel, gedirigeerd van onze centrale plaats, te brengen tot een resultaat van andere orde. Een vak van ontmoetingen - ontmoetingen van ruimte en materie, van bouwdelen, van installaties, van tegenstrijdige belangen en eisen, - van ontmoetingen met stad en land en - juist nu in ónze tijd - van ontmoetingen met en van mensen. En ontmoetingen vragen om harmonie.' [103]
Tauber in 1978: '*De langzame groei van de techniek, de geringe hoeveelheid werk en een overschot aan vakmensen maakten dat er tot aan de tweede wereldoorlog nauwelijks aanleiding was voor versnelling van de ontwikkeling. Die aanleiding was er ten volle na de tweede wereldoorlog. De versnelling van de technische ontwikkeling, de immense vraag naar bouwwerken en de mogelijkheid voor de werkers in de bouw om door deze omstandigheden een betere beloning en meer sociale zekerheid te vragen gingen hand in hand. Arbeidsbesparing en industrialisatie werden door deze situatie gestimuleerd. Economisch heeft het tot nu toe niets opgeleverd. Een woning traditioneel gebouwd of een woning industrieel gebouwd ontlopen elkaar niet in kostprijs. De arbeid werd slechts verplaatst.'* [104]

ONDER(ZOEKSGE)WIJS ANALYSEREN

Tauber in 1975: '*Van de hoge eisen van vakbekwaamheid, die de Gilden aan timmerlieden, metselaars, steenhouwers en smeden stelden, is slechts de contributie van de vakbond overgebleven. De werkomstandigheden zijn enorm verbeterd, hogere lonen, kortere werktijd, vakantie, hygiënische verzorging op de bouwplaats en een uitgebreid pakket sociale voorzieningen. Maar het werk zelf is steeds in menselijke waardigheid gedaald, doordat elk bedrijf probeerde en ook de mogelijkheden vond om door techniek de steeds duurder wordende vakman te vervangen. Arbeidsbesparing werd een gerespecteerd onderwerp op wetenschappelijke studiedagen. Materieel en z.g. ongeschoolden gingen de vakman vervangen. En nu hebben we teveel arbeid bespaard.*
In de zestiger jaren is er nog steeds woningnood in Nederland. Aantallen wooneenheden worden een politiek programmapunt. De ontwerpers van stedebouwkundige plannen en woonwijken vergissen zich. Zij spreken over schaalvergroting, als zijnde van deze tijd want, zo zeggen zij, de mens in de auto is 10 maal groter en 20 maal sneller. Zij vergissen zich, omdat de mens toch meestal niet in een auto zit en niet wezenlijk verandert.
En ziedaar, in tien jaar is de tere Nederlandse horizon overal verstoord door harde rechthoekige rekken. Het technisch apparaat draait op volle toeren en draait nog lang door, nadat de eerste klachten over het

---

[103] Tauber, P.H., *Bouwen naar opdrach*t. *Inaugurele rede*, Delft 1964, pp. 26-29.

[104] Tauber, P.H., *Bouwen naar opdracht II. Afscheidscollege*, Delft 1978, p. 6.

wonen in deze hoogbouwen worden gehoord. Geëngageerde jonge mensen komen er tegenop en weten door hun invloed in gemeentebesturen het hoogbouwproduktie-proces praktisch tot staan te brengen. In vele tijdschriften krijgen stedebouwers, architecten, bouwontwikkelaars en bouwondernemers de rekening gepresenteerd. Zij zijn uit de gratie. Laagbouw wordt nog slechts geaccepteerd, laagbouw in een kleinschalige omgeving met een zo groot mogelijke gevarieerdheid en individuele inbreng van de bewoner. De bouwwereld blaast een toontje lager: Collega Schut [Johannes (1937)] *helpt als minister de ontwerpers op weg door experimentele woonvormen te stimuleren. Gietbouw blijkt ineens toch in laagbouw te kunnen. De architecten bedenken vormpjes en de makelaars adverteren ermee. Wat zijn de wezenlijke perspectieven voor onze architectuur in de komende jaren?*
Keren we terug naar de fundamentele componenten van de architectuur, de plaatselijke, de functionele, de fysische, de sociale, en de culturele gebondenheid, dan is dacht ik, thans de sociale gebondenheid aan de beurt om naar voren te treden, direct gevolgd door de plaatselijke gebondenheid.
Het ontstaan van deze stroming op zich is al kenmerkend. Deze keer is het niet de artistieke redenering van de architect die kiest, maar de oprechte vraag van de gebruiker.
Ik dacht, dat we ons antwoord nog lang niet klaar hebben. We passen technieken aan en antwoorden met behaaglijke vormen, omdat we het wezenlijker antwoord nog niet kennen. Het verst zijn we gevorderd, dacht ik, in het micro-milieu, in het gebied rondom de gebouwen en de woningen en in de zorg om de ontmoeting met de omgeving. Maar het is een schuchter begin, waarbij wij het echte vakmanschap nog helemaal moeten leren.
Een poging om kort te formuleren wat de toekomst van ons verwacht, zou kunnen luiden:
Bouwen gericht op het algeheel welzijn van de mens, met milieuvriendelijke middelen, op een menswaardige wijze gedaan, voor kosten die in harmonie zijn met het totale behoeftepatroon dat we ons weloverwogen kiezen met oprechte gedachten jegens onze kinds-kinderen.' [105]
Tauber in 1981 : *'De jaren vijftig kenmerkten zich nog door een vrijwel volledige voortzetting van het ambachtelijke bouwen, zoals dat door de eeuwen heen was gegroeid. Het ambacht werd met vakkennis uitgeoefend en was nog betaalbaar. Standaardisatie bestond nauwelijks.*
De zestiger jaren kenmerkten zich enerzijds door duidelijke uitlopers van de jaren vijftig, anderzijds werd het beeld beheerst door veranderingen als gevolg van tempo verhoging. Het arbeidsloon werd hoger en men zocht de oplossing in mechanisatie. Maatschappelijke ontwikkelingen vroegen naar grotere aantallen. Er trad een schaalvergroting op in de stedebouwkundige plannen. In tijd van tien jaar werd het tere Hollandse landschap overal verstoord door harde rechthoekige silhouetten. De democratisering aan het eind van de zestiger jaren wist het hoogbouwproductieproces praktisch tot staan te brengen. Alleen laagbouw werd nog geaccepteerd. Laagbouw in een kleinschalige omgeving met een zo groot mogelijke gevarieerdheid en de individuele inbreng van de bewoner. De kleinschaligheid sloeg door naar het andere uiterste! Aan het eind van de jaren zeventig groeit het besef van de feiten. Stedebouwkundig heeft de genoemde ontwikkeling door het ontbreken van een hiërarchie van ruimten geleid tot volledige desoriëntatie. De term "nieuwe kneuterigheid" komt in zwang. Het sociale aspect door middel van het verkeerde gebruik van inspraak kan beperkend werken op de zelfstandigheid van de architectuur als uiting van creativiteit. Als reactie doemt momenteel een nieuwe stroming op. Deze is gericht op een meer zelfstandige architectuur. Termen als "neo-rationalisme", "high-tech", "neo-Palladio" en "autonome architectuur", zijn nieuwe begrippen. Wat zal het worden?Het is niet nodig ineens naar de geometrie van het rationalisme of de symmetrische composities van Palladio [1508-1580] *terug te grijpen. Ook in recentere perioden is goede autonome architectuur gemaakt. Voorwaarde is karaktervastheid en vakkundige zekerheid van de maker.'* [106]

---

[105] Tauber, P.H., 'Architectuur bevindt zich in overgangsfase', *Baksteen*, (1975)1, pp. 1-11.

[106] Erkamp, N., B. Gmelig en F. van Hoeken, *Architectuur, vak van ontmoetingen*, Alkmaar 1981, p. 7.

Tauber nogmaals in 1981 : '*Architectuur, ontmoeting met mensen. Bij het leren kennen van de mens die wil bouwen, is dat wat de architect zelf als mens meebrengt even belangrijk als zijn vakmanschap. Hij moet als mens open staan voor zijn opdrachtgever en de gebruikers van het gebouw. Waar vinden ze herkenningspunten? Vinden ze gemakkelijk de weg?*
Verwachten ze nuchtere zakelijkheid, intimiteit, romantiek, rust, beweeglijkheid of drukte?
Het resultaat wordt bepaald door het niveau van zijn vakmanschap en het karakter van zijn menszijn.
Architectuur, ontmoeting van materialen. Het is goed zich te bezinnen op eenvoudig materiaalgebruik. Dit blijkt steeds een waardevolle basis te zijn om tot eenvoud en kwaliteit in de architectuur te komen. Als een detail architectonisch niet goed is, blijkt het ook constructief onoplosbaar.
Bij het ontwerpen moet onze aandacht tevens gericht zijn op de verwerkingsmogelijkheid van de materialen, waardoor de kwaliteit van de architectuur op de bouwplaats kan worden behouden. Hierdoor ontmoet de ambachtsman ook een stuk arbeidsplezier.
Architectuur, ontmoeting in tijd. De ontwerper moet uit het niets, iets maken. Hij zoekt daarbij steun bij een beeld of in een verhaal. Een eenvoudig materiaalgebruik en een harmonieuze verweving van constructieve structuur en ruimtegebruik, is steeds weer de waardevolle basis voor eenvoud en kwaliteit in architectuur. Los van stijlen en modes ontstaat hieruit een zekere "tijdloosheid"'[107]
In een interview in 2002 antwoordde Tauber op de vraag over welk gebouw hij achteraf het meest tevreden was: '*De Provinciale Bibliotheek in Leeuwarden. Het is van groot belang geweest voor mijn loopbaan. Ik heb er veel naamsbekendheid door verworven. Tegelijkertijd vind ik het ook het beste wat ik gemaakt heb. De gevel van het gebouw heeft een groot aantal ramen van wisselende grootte. Ik houd erg van het bewegelijke effect daarvan. Het veroorzaakt allerlei vormen van lichtintensiteit. De ruimten aan de binnenkant zijn licht, besloten en rustig. Het is typisch een gebouw dat past in het concept van het Raumplan* [Adolf Loos], *de gesloten bouwmassa omgeven door een muur van met gaten. Dat heb ik altijd heel mooi gevonden. Buiten en binnen is verschillend. Dit stond eigenlijk tegenover de ontwikkeling van het functionalisme, waarin geprobeerd werd binnen en buiten in elkaar te laten overstromen.* [108]

RE-GENERATIEF CONCLUDEREN

Uit het interview met Tauber in 1981: '*Bij het ontwerp van een gebouw dient het concept van een gebouw sterk te zijn maar de draagstructuur blijkt zeer bepalend te zijn voor de mogelijkheden bij veranderingen in de toekomst. De mate van de aanwezige 'overmaat' speelt hierin een zeer belangrijke rol. Bij het toepassen van beton voor de draagconstructie van het gebouw voor de Provinciale Bibliotheek is duidelijk te zien dat de ontwikkeling van het materiaal nog in de beginfase verkeerde. In de conventionele draagconstructie van metselwerk en hout waren de balken duidelijk afleesbaar in de architectuur. Ook bij staalconstructies bleef het stapelen meestal zichtbaar. Bij de betonconstructies uit de jaren vijftig en zestig is de stapelwijze van vloeren op balken als herkenbare elementen afleesbaar. Enkele voorbeelden daargelaten, de Van Nellefabriek (1925-1931) Rotterdam en warenhuis Schunck (1936-1942) waar paddestoelvloeren werden toegepast, zien we pas later de balkloze vloer verschijnen. Voor de flexibiliteit van een gebouw, met name voor de doorvoer van leidingen, zou deze bouwwijze grote voordelen bieden. De bruto hoogtematen dienden dan echter wel hetzelfde te blijven. In de woningbouw zien we dat de netto vloerhoogte maatgevend wordt. De extra hoogte werd dan ook veelal verkwanseld voor geld door de reductie van het totale bouwvolume.*'[109]

---

[107] Ibidem, pp. 5-6.

[108] Berge, M. ten en H. de Raad, 'Een interview met de Alkmaarse architect Piet Tauber', *Oud Alkmaar*, (2002)2, p. 10.

[109] Interview met P.H. Tauber, 3 januari 2002 en 6 maart 2002.

Tauber in 2002 over zijn eigen gebouwen in Alkmaar: '*In 1959 kreeg ik van deze dienst* [de Rijksgebouwendienst] *de opdracht tot verbouwing van het gebouw van de arrondissementsrechtbank aan de Geestersingel. Het oorspronkelijke gerechtsgebouw moest verbouwd worden tot want het had maar één bruikbare verdieping, waardoor er overal in de stad nevenvestigingen waren. Een belangrijke vraag voor mij was: moest ik het bestaande monumentale neo-renaissancistische pand deels slopen of laten staan, maar nu met neo-classisistische gevels. Mijn conclusie was dat het idee ook niet diep had gezeten. Ik besloot te slopen en een nieuw gebouw neer te zetten, iets wat ik nu betreur*.'[110]
'*In 1979 kreeg ik de opdracht voor een nieuw Interkruis-gebouw aan het Canadaplein. Het kwam in 1981 gereed.* [….] *Ik ben blij dat bij de recent verbouwing tot bibliotheek, museum en kunstcentrum de constructie grotendeels bewaard is gebleven. Het geeft aan dat het gebouw goed in elkaar zat*.' [111]
Op de vraag waarom veel Alkmaarders niet mooi vinden wat hij in die stad gebouwd heeft, antwoordde hij: '*Ik kan niet ontkennen dat men niet zo verrukt is van sommige van mijn werken. Het is vrij tijdloze bouw. Mijn gebouwen zijn goed vakwerk, maar ze charmeren niet direct, ze hebben geen modieuze grappen. Alles heeft een zekere strakheid en eenvoud en spreekt dus niet direct aan omdat het niet "leuk" is. Maar ik denk dat leuk zijn meestal niet zo lang duurt.*'[112]
Tauber op 6 februari 2002 onder de titel: *leren van het verleden*:
'Aandacht voor de levensduur van gebouwen kent twee invalshoeken. Eén is de emotionele. Vooral in ons voor een belangrijk deel kunstmatig gevormde land veranderen wij gemakkelijk en in een hoog tempo vanwege de snelle groei van de bevolking en de economische ontwikkeling. Toch en misschien daardoor nog wel meer hebben wij ook behoefte aan continuïteit aan een gevoel deel te zijn van iets dat al een lange geschiedenis heeft, aan een vertrouwde omgeving. De hang van velen, die de kans krijgen een eigen woning te realiseren naar de dertigerjaren huizen en de boerderettes met wolfseinden illustreert dit. Vooral voor het verlangen naar een vertrouwde omgeving is het heel belangrijk dat wij stedenbouwkundige beelden intact laten en niet verstoren doordat economisch zo gemakkelijk wordt overgestapt naar een nieuwe vestiging en de oude wordt overgeleverd aan de willekeur van de markt. Verantwoordelijkheidsgevoel van gebouweigenaren in deze zin vraagt meer aandacht.
De tweede invalshoek betreft het gebouw als product van ijverige mensen in de zin van vakmanschap, materiaalgebruik, duurzaamheid, multifunctionaliteit. Milieu en economie. Vooral in relatie tot deze aspecten die vaak zo bepalend zijn voor de consequenties van de hierboven genoemde emotionele aspecten is het heel belangrijk onderzoek te doen naar de eigenschappen van gebouwen in de tijd. Het gaat dan om de vijf aspecten die elke keer weer opnieuw in steeds wisselende invulling bepalend zijn voor elke bouwopdracht namelijk: de plaatselijke gebondenheid: de functionele gebondenheid: de fysische gebondenheid: de sociale gebondenheid en de culturele gebondenheid.
Dit onderzoek [het voorliggende promotieonderzoek dus] *leert de architectuurstudent hoe hij of zij op een verantwoorde wijze met een nieuwe opdracht of een verbouwingsopdracht kan omgaan. Aandachtspunten: Duurzaamheid; Tijdloosheid; Objectieve structuur, afgewerkt met subjectieve afbouw. Bouwen naar Opdracht, straft zich, te monofunctioneel. Is het functionalisme wel de juiste doctrine? Monofunctioneel is niet functioneel in de tijd. De tijd als component bij het ontwerpen'*[113]

---

[110] Berge, M. ten en H. de Raad, 'Een interview met de Alkmaarse architect Piet Tauber', *Oud Alkmaar*, (2002)2, pp. 13-14.

[111] Ibidem, p. 16.

[112] Ibidem, p. 17.

[113] Brief van P.H. Tauber aan H. Zijlstra, 6 februari 2002.

PERSOONSREGISTER

- Aalto, A. 23, 31, 32, 43, 99.
- Alexandroni, A. 38.
- Asplund, E.G. 26, 29, 42.
- Barth, G. 36.
- Berghoef, J.F. 22.
- Berlage, H.P. 112.
- Broek, G.J. van den 5.
- Broek, J.H. van den 22.
- Brouwer, H. 22.
- Bruin, W. 9.
- Buma, L.A. 7.
- Castelein, S. J. 77.
- Douma, S. 5, 7, 9, 10, 11, 50, 51, 63, 77, 101, 103.
- Eesteren, C. van 22.
- Elsen, M. van 10.
- Gerretsen, W.J. 9.
- Grandpré Molière, M.J. 21, 22.
- Greiner, O. 10, 11, 22.
- Haagsma, I. 23.
- Herzberger, H. 98.
- Holt, G.H.M. 22.
- Huizinga, J.J. 86.
- Jacobsen, A. 23, 40.
- Kahn, L. I. 42.
- Kelderman, A.W. 10.
- Kraaijvanger, Van Putten, Kuit, Knol, Maas 43.
- Kraaijvanger, E.H. en H.M. 51.
- Kraemer, J. 37.
- Krevelen, P.E. van 10.
- Landsdorp, N. 22.
- Le Corbusier 22, 111.
- Leck, B. van der 22.
- Leeuw, C.H. van der 22.
- Linthorst Homan 63.
- Loos, A. 22, 114.
- Luytens, E. 23.
- Merkelbach, B. 22.
- Nervi, P. L. 111.
- Ooy, K. van 10, 11.
- Oud, J.J.P. 21.
- Palladio, A. 113.
- Pennink, P.K.A. 11.
- Perrault, D. 46, 47.
- Rebel, J. 21.
- Roosenburg, D. 12.
- Saarinen, E. 111.
- Santa, L. della 25, 27.
- Schut, J. 113.
- Sevenster, S. 96.
- Sharoun, H. 43.
- Snieder, W. 22.
- Steur, J.A.G. van der 9.
- Stirling, J. 43.
- Stokla, L. 22.
- Sullivan, L. H. 111.
- Tauber, F. 23, 77, 86.
- Tauber, P.H. 5, 10-12, 14, 21-26, 28-32, 42, 43, 49-51, 63, 66, 70, 77, 84, 86, 93, 94, 96-103, 111-115.
- Uluots, E. 40, 41.
- Vegter, J.J.M. 9, 23.
- Velde, H. van der 30.
- Velzen, K. van 45.
- Vingboons, P.H. 22.
- Wright, F.L. 23.

COLOFON

Dit boekdeel maakt integraal onderdeel uit van het proefschrift:

B O U W E N I N N E D E R L A N D 1 9 4 0 1 9 7 0

C O N T I N U Ï T E I T + V E R A N D E R B A A R H E I D = D U U R Z A A M H E I D

Het uitgeven van deze eerste druk van het proefschrift werd mede mogelijk gemaakt door:

DE AFDELING BOUWTECHNOLOGIE – FACULTEIT BOUWKUNDE – T U DELFT
J.E. JURRIAANSE STICHTING – ROTTERDAM
VERHEIJEN VAN RIJSWIJK KNAPPERS DE HAAN ARCHITECTEN – LEIDEN
JOOP EN ALY ZIJLSTRA – APELDOORN
ATELIER PRO – DEN HAAG
FONS VERHEIJEN – LEIDEN
AANNEMINGSBEDRIJF J.P. VAN EESTEREN – ROTTERDAM
DE WERKPLAATS VOOR ARCHITECTUUR – UTRECHT
INBO ARCHITECTEN – RIJSWIJK
BRTA ARCHITECTEN – ALKMAAR
DRAISMA PROJECTONTWIKKELING – APELDOORN

Vormgeving: Hielkje Zijlstra

Productie: Hielkje Zijlstra, Loes Stift en Jim Voet (Publicatiebureau Faculteit Bouwkunde)

Vertaling: Hans van Bemmelen, TechTrans vertalingen Den Haag

Druk: Sieca Repro Delft

Uitgever: Publicatiebureau Faculteit Bouwkunde, Technische Universiteit Delft

ISBN: 90 5269 337 4

© H. Zijlstra / Publicatiebureau Faculteit Bouwkunde, Technische Universiteit Delft, 2005

Wat betreft beeld- en publicatierechten zijn de standaardvoorwaarden van de Stichting PRO, volgens de afspraken met het Publicatiebureau Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft, van toepassing.

PUBLICATIEBUREAU

TU Delft
BOUWKUNDE